קונטרס

בביאור גדר

כל שיש בו מין דגן

כתבתי בחמלת ה' עלי
ראובן יוסף מיארה
חודש כסלו התשפ"ב

קונטרס זה יוצא לאור על מנת לברר הסוגיא בדרך האמת
נשמח לקבל תגובות ושאלות מכל סוג שהוא

למעוניינים ניתן להשיג אצלנו את הקונטרס בין בחוברת ובין בקובץ ממוחשב

ניתן לפנות למחבר בכתובת
a0556722516@gmail.com

הסכמת מרן הראש"ל שליט"א
ל"לוח ברכות" של המחבר

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

Yitzchak Yosef
The Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel

בס"ד, כ"ד תשרי תשפ"ב, 4-54/פ"ב

הסכמה

שמח לבי ויגל כבודי, בצאת לאור עולם **"לוח ברכות"** לזיכוי הרבים, אשר ערך ושירטט האברך כמדרשו, חריף ובקי, משנתו קב ונקי, הרב **ראובן יוסף מיארה** שליט"א, על פי הספרים ילקוט יוסף, עין יצחק, ועוד, וכן מתוך מכתבים רבים שהשבנו לשואלים רבים בהלכות ברכות, ואת הכל יפה עשה בעטו עט סופר מהיר במלאכתו, מתוך יגיעה וטורח לברר ההלכה למעשה בכל פרט ופרט מהי ברכתו הנכונה, בתחילה ובסוף, אחר התייעצות ומו"מ עם כמה ת"ח חשובים, תלמידי מרן אאמו"ר זיע"א, ותשועה ברוב יועץ. וזכה להגיש בפני כל אדם מחלתא פסיקתא, סולת נקיה, למען ידעו את המעשה אשר יעשון בכל דבר מאכל ומשקה, בברכה ראשונה וברכה אחרונה.

ומחבר הלוח נועץ עמנו בפרטים רבים בעת עריכת וכתיבת הלוח, וכן בהכרעת הכללים שהציב בתחילתו, ואף נשא ונתן עמנו בהלכה בכמה מהדברים, ולא נח ולא שקט עד שהוברר לו יפה כיצד יש להכריע לאור משנתו של מרן אאמו"ר זיע"א.

וראיתי שכתב לגבי ברכת **ה"במבה"** לברך עליה בורא פרי האדמה, וכפי מה שהעלינו לדינא לפני כעשרים שנה, והובאו הדברים בעין יצחק חלק ב'. ואמנם יש כמה חכמים, ובהם אחי הגאון שליט"א, והרב ברכת ה', מכסא רחמים, שטעו בדבר ודימו זאת לדין תמרים שמיעכן, ולקמח דגן וכיו"ב, וע"ש בעין יצחק שביארנו שאין לזה קשר למחלוקת זו, וכאן לכ"ע, גם לשיטת האשכנזים, יש לברך על הבמבה בורא פרי האדמה. שהרי הבמבה אינה עשויה מקמח תירס רגיל, אלא עשיית הבמבה היא מגרגירים שנזרעו ועשויים לשם כך, והם אותם הגרגירים של הפפקורן, שמנפחים אותם ומוסיפים להם מרכיבים, ואינם ראויים לאכילה אלא על ידי ריסוק. וכיון שלא ראויים לאכילה אלא בדרך זו של ריסוק וניפוח, ברכת הבמבה בורא פרי האדמה, כמ"ש בכיו"ב כמה פוסקים כדלהלן, ובעבר ביקרתי במפעלי אוסם, וראיתי שעושים את הבמבה מגרגירי תירס המיוחדים לכך, שאינם ראויים לאכילה אלא על ידי ריסוק או ניפוח, ולכן יש לברך עליהם בורא פרי האדמה.

ונאמר לי, שכך עושים בכל המפעלים, שאי אפשר לטחון את גרגירי התירס **ולנפח** שיהיה במבה, אלא מאותו זן של הפפקורן, וממילא בכל החברות כולם צריך לברך על זה בורא פרי האדמה. כמבואר בדברי רבינו ירוחם, שכל שאינו ראוי לאכילה אלא ע"י ריסוק או ניפוח, אין ברכתו משתנית. ולכן מברכים על הפפקורן בורא פרי האדמה. דהכי אורחייהו. ומ"ש מרן אאמו"ר עט"ר זיע"א הכ"מ בהסכמה להל"ב שיש לברך על כיו"ב שהכל, בזמנו אמר לי מרן אאמו"ר, שאחי הגאון שליט"א אמר לו שהטעם שכתבנו לברך על זה האדמה הוא מפני שמורגש טעם התירס, וכיון שהוכיח לו שאין טעם התירס נרגש, ולכן כתב מה שכתב. אבל לאחר שראה שוב את מקורות ההלכה שכתבנו, וקרא שוב דברי רבינו ירוחם ודברי תרומת הדשן סימן כט, מרן הכס"מ, והגר"ז, והמשנ"ב, והח"א כלל נא, ועוד אחרונים, שכל שא"א לאוכלו אלא ע"י ריסוק ברכתו בפה"א, הסכים עמנו לברך על הבמבה בפה"א, וכן נהג בעצמו ובירך בפנינו כמה פעמים על הבמבה בפה"א.

וכמובן שכך יש לנהוג הלכה ולמעשה. וגם הגרי"ש אלישיב, הורה לברך על הבמבה בורא פרי

Yitzchak Yosef
The Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

האדמה. ובפרט שבכל מקום שנחלקו הפוסקים איזו ברכה לברך לכתחילה, שהכל או העץ או האדמה, ולדברי הכל אם בירך הברכה המבוררת לא הויא ברכה לבטלה בדיעבד, שהרי לא הוציא שקר בברכתו, לא שייך לומר בכהאי גוונא ספק ברכות להקל, ובזה סמכינן על דעת רוב הפוסקים שפסקו לברך הברכה המבוררת יותר. שכיון שלדברי הכל יצא ידי חובה באותה ברכה, ואינה ברכה לבטלה, עדיף לנהוג כדעת רוב הפוסקים ולברך הברכה המבוררת. וכל שכן אם מרן השלחן ערוך פסק לברך העץ או האדמה, ולדעת החולקים אינה ברכה לבטלה, הדרינן לכללא דקבלנו הוראות מרן, שרק במקום ספק ברכה לבטלה אין אנו הולכים אחר הוראות מרן. וכבר כתב רבי דוד אבודרהם, בתחלת הלכות ברכות, דמה שאמרו כל הנהנה מהעוה"ז בלא ברכה כאילו מעל, היינו שבירך ברכה שאינה ראויה, כגון שהכל, דגם זה בכלל כאילו מעל.

וע' להמג"א (סי' רו סק"א) שכתב בזה"ל: נ"ל שאותן הגדלים על האילן, ומברך בורא פרי האדמה משום שלא נגמר הפרי, או משום שאינן עיקר הפרי, אם בירך בורא פרי העץ יצא. והעתיקו דבריו האחרונים.

וכן כתב בברכת יוסף ידיד חלק ב' (דף כב ע"ב), דבכהאי גוונא ליכא למיחש לספק ברכות. ע"ש.

ובחיי אדם (כלל נא סימן יב) כתב, שדבר שברכתו בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה, רק מחמת שנתרסק או מחמת שאינו עיקר הפרי או שלא נגמר הפרי, ירד ממעלתו ומברכים עליו בתחלה שהכל, מכל מקום בדיעבד אם בירך עליו ברכתו הראויה לאותו מין, יצא. ע"ש. [ועיין ברמ"א סימן רב סעיף ז]. וכן פסק בשו"ת שער אשר אורח חיים (סימן ו' בד"ה והנה), שהעיקר לדינא כדעת מרן ז"ל.

וכפי שכתבנו התירס שממנו עושים את הבמבה הוא זן מיוחד שנזרע לצורך הבמבה. ואינו התירס הרגיל, וכיון שאינו ראוי לאכילה בפני עצמו, ורק אחרי הריסוק או הניפוח [פופקורן] נעשה ראוי לאכילה, אין ברכתו משתנית. ויסוד הדברים מדברי רבינו ירוחם (תולדות אדם נתיב ט"ז ח"ב דף קמג:) שכתב: קורא שהוא מלולב שהוא רך וכו' מברכים שהכל, שאין אנשים נוטעים אותם על דעת לאכלם כך, אלא כשיגמרו הפרי. אבל אם היו נוטעים אותם האנשים על דעת לאוכלן כך רכין, כמו מין אילן שנוטעים אותו על דעת לאכול העלין ותמרות רכין, מברך בורא פרי האדמה. ע"כ. ולפ"ז גם לגבי במבה, מאחר שנעשית של תירס, ולא מהתירס הרגיל, ונוטעים זן זה לשם ריסוקו או ניפוחו, ולא אכילתו בפני עצמו, וגרגירי התירס קשים ביותר שאינם ראויים לאכילה כלל קודם הריסוק [או הניפוח שנעשה פופקורן], לכן ברכתו האדמה.

וכן מבואר בתרומת הדשן (סי' כט) שכתב, דבשמים כתושים בדבש, דכיון דאורחייהו בהכי לכתוש ולשחוק הבשמים, מש"ה חשיבי קיימי במילתייהו, משא"כ בדבר אחר שאין דרכו להיות תדיר מעוך ומרוסק". ע"כ. ומבואר להדיא דכל דבר שדרכו להיות מעוך ומרוסק, כמו זן התירס שנזרע לשם הבמבה, ברכתו בורא פרי האדמה.

וכן משמע מדברי ש"ע הגר"ז בכמה דוכתי בהל' ברכות, דכל שהדרך על ידי ריסוק, אין ברכתו משתנית. וכן משמע במג"א (סימן ר"ב ס"ק י"ח) שכתב לגבי בשמים שחוקים, דכיון שהדרך הוא לכתוש ולשחוק, הרי הם חשובים כקיימי במילתייהו.

Yitzchak Yosef
The Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

וכן הוא במשנ"ב בסימן רג (ס"ק יב) "דדרך הבשמים לכתוש באופן זה". ע"כ. וע"ש בשעה"צ (ס"ק יט) שכתב, שאינו דומה למה שמבואר בסימן ר"ד (ס"ק נ"ב) דצריך שיהא ניכר מהותו ותארו, דהכא לענין הבשמים שדרכן בכך מודו כולי עלמא, והיינו, אפילו לדעת הרמ"א בהגה"ה גבי תמרים שמיעכן (בסימן ר"ב ס"ז), וכמבואר בהדיא בתרוה"ד הנ"ל. וכן משמע עוד במשנה ברורה (סימן רב ס"ק מד) דאם רוב דרך אכילת אותן פירות הוא ע"י ריסוק, אף לכתחלה מברך ברכתו הראויה, בין לענין פה"ע או פרי האדמה.

ומה שדייק בברכת ה' מהריטב"א בפ"ג מהל' ברכות הי"ב, פשוט שלא הבין דברי הריטב"א, שם מדבר על כל מטבע ברכה שהפקיעו חכמים שם פרי מהברכה, ובזה אמר שאם בירך בורא פרי האדמה על הלחם לא יצא, אבל לא דיבר על שינוי במהות, אלא על שינוי במטבע הברכה. ואין לזה קשר לבמבה. וגם מה שהביא ראיה מרבינו יונה, אין זה ענין לבמבה אחר שרבינו ירוחם כותב שאם נטע למטרה שיעשו בו דבר אחר, מברכים עליו בורא פרי האדמה. והרבה נהגו לברך עליו שהכל, מפני שאינם יודעים שהוא נעשה מזן מיוחד של תירס הנזרע במיוחד לשם הבמבה. וגם אין עושים את הבמבה כעיסה עם תערובת מרובה של דברים אחרים, אלא רובו ככולו הוא מגרגירי תירס דקים כמות שהן, המתנפחים בחום התנור.

בברכת התורה,

יצחק יוסף
הראשון לציון
הרב הראשי לישראל

יצחק יוסף
YITZCHAK YOSEF
The Rishon Lezion Chief Rabbi of Israel
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

תמליל מדברי מרן הראש"ל שליט"א
בשיעורו הגדול מוצש"ק ויצא התשפ"ב
שברכת השניצל שהכל

הפוסקים דנים לגבי שניצל, מה מברכים על שניצל עושים את זה מפרורי לחם או קמח, מטבילים את זה בביצה, ומטגנים את זה מיד, יש אומרים שכל דבר שיש בו תערובת של חמשת מיני דגן ברכתו מזונות כי יש בו דגן, פרורי לחם או קמח. או דגים שמצפים אותם בפרורי לחם או קמח יש אומרים שברכתם מזונות כי זה בא להטעים זה העיקר.

אבל מי שילמד בית יוסף סימן ר"ד וכן כס"מ על הרמב"ם יראה שיש הבדל בין אם זה תערובת -הקמח והחמשת מיני דגן התערבבו ביחד-, **לבין אם זה ציפוי**, מרן קורא לזה בב"י לשון "משמש את העיקר", **מה העיקר בשניצל?** העיקר זה הפירורי לחם?, לא. **העיקר זה העוף!**

גם בישיבות שרוצים לחסוך כסף ושמים הרבה פרורי לחם או קמח, סוף סוף זה לא העיקר, העיקר זה העוף!, זה העיקר. חמשת מיני דגן זה בתערובת, רק אז אני אומר שברכתו בורא מיני מזונות, משא"כ כאן שזה ציפוי, זה משמש את העיקר, ומפורש כתוב בב"י כל שמשמש את העיקר ברכתו כמו העיקר, **לכן ברכת השניצל שהכל נהיה בדברו.**

מי שמברך על השניצל מזונות, לא צריך לצעוק עליו, תגידו לו בעדינות **שמדברי הב"י סימן ר"ד יוצא שצריך לברך על השניצל ברכת שהכל נהיה בדברו**, עכל"ק.

עדותו של הג"ר שאלתיאל עמר שדעת מרן זיע"א
שברכת השניצל שהכל

כב מרחשון התשפ"ה

לכבוד ר' בלוכן יחל מאלבה נר"ו

שלום רב!

בנדון - ברכת השנ"ל

בקשר לבקשתך אודיעך לך דעת מו"ר ע"ל בענין הנה בעמדו בפני
ע"ל חנון ארבע"ה - בברכת לילה אמר אמר לי. בלילה נישאל בחבורה ואמרתי
לו בענין השנ"ל ואמר לי. הדבר פשוט ואין צורך לחבורה ושאלתיו מה פשוט
הלא אנדרן "מזונות" כיון שאינם הפרורים לחם ואמר לי לא אלא שברכל
ובמה פשוט בלבו. הך ס"ק נישאל ונראתי לי שהרי הכלל בחשיב מינים שאינם לחם
אלא לדפק מדיך מזונות ~~[illegible]~~ נענה לי. אבל לא נשאר אלא כאן איך וטפל
והבאתי לו איך אמר בתר משה בני ורמיתי שיבדו לכם ~~[illegible]~~ שבלבדו טחים
ואופים עם ביצל הטחם ונעשים חבלים קטן בונדל אלא מתוך שאל אלא עכ
מעתה והמשיך לומר שגם איך וטפל וכשהקרונות אמר בדברי הנתיב
שמונתי לחלק בין תאוותם לבין לבדו שריבל ומה נדיני ע"ל לא כתב
בגם הלכה ואדרבה לנישאל אמר. אך תיכון הדברים שהיו כבר
הרשום בצדדיו.

בברכה.
עמר שאלתיאל

כולל חכמת שלמה
ע"ש המנוח שלמה אסולין ז"ל

ב"ה

ג' כסלו התשפ"ב

המלצה וברכה

שמחתי באומרים לי כי יוצא לאור עולם חיבור יקר ורב התועלת, ששירטט וערך ידידינו הדגול, האברך השקדן, נטע נעמן, חריף ומקשה מתון ומסיק, מורג חרוץ, דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא, כש"ת הרב רבי **ראובן יוסף מיארה** הי"ו, והכי קרא שם הקונטרס **"גדר כל שיש בו"**, בו יגע כדי מדתו לבאר את יסוד מאי דקי"ל בפרק שישי מברכות, כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות, וכ"פ מרן השו"ע (סי' רח ס"ב), והוא כלל גדול בהלכות ברכות המסועפות, ומשליך על מאכלים רבים הן אותם שהיו עוד בזמן רבותינו האחרונים, והן מגוון רב ורחב של מוצרים שנתווספו ונתרבו בדורנו אנו.

זכה המחבר שנתקיימו בו דברי רז"ל (מגילה ו:) יגעתי ומצאתי האמן, להעמיד בקרן אורה יסודות הלכה זו וגדריה, בליבון השיטות השונות של רבותינו הראשונים בסוגיות הש"ס, והכרעת רבותינו בעלי השלחן ערוך וגדולי האחרונים, ולפרוש השמלה במשא ומתן של תורה בטוב טעם ודעת, אי בעי קרא ואי בעי סברא, ולבסוף הטיב חסדו להעלות ציצים ופרחים, מסקנות ההלכה למעשה בכמה מוצרים שונים המצויים, בציון טעמן ומקורן, כתפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אופניו, ומהם יתד ופינה ליתר המוצרים המצויים, בבחינת תן לחכם ויחכם עוד, הודע לצדיק ויוסף לקח.

ובעיקר גדר הדין הנ"ל "כל שיש בו מה' המינין" וכו', כבר מזה כמה שנים כשלימדנו בכולל סוגיות אלו, ונתלבנו הדברים בס"ד בכמה שיעורים עם האברכים היקרים בדיבוק חברים, הוברר לנו כמעט מעל כל ספק מדברי מרן הכס"מ ומור"ם בהגהה, והג' חכם צבי הפרי חדש והפתח הדביר, ועד אחרוני זמנינו הגאון שבט הלוי, ומרן רבנו הגדול זיע"א בכ"ד, ושכ"ה מבואר כבר בד' הרא"ש ומעיו"ט, דלעולם כלל זה לא נאמר אלא כשזה המין דגן המעורב נמנה על חלק מהמרכיבים של עיקר המאכל, שאז כל שבא להשביע או לטעם הרי חשיבות דגן שבו עושה אותו עיקר יותר משאר מרכיבי המאכל, אף אם הוא המעט מביניהם. אבל כל שבין מרכיבי עיקר המאכל לא מעורב דגן כלל, נחשב כל שאין בו מה' המינים, ואין מברכים עליו אלא את ברכתו. ואף אם נוסף עליו מעטה חיצוני עם דגן, במטרה להשביחו להטעימו ולהכשירו, להיות יותר מעולה משובח ומוטעם, אף שהמעטה החיצוני לבדו בודאי ברכתו מזונות, שהרי יש בו מן דגן במטרה להטעים, אבל מאחר שכל המעטה כולו נעשה כמשמש ומשרת למאכל העיקרי, שבו אין כלל מין דגן, וברכתו עליו, הרי דקרינן בזה המעטה עם הדגן כל שהוא עיקר ועימו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפילה, ולכן מברך על עיקר המאכל את ברכתו ופוטר את המעטה עם הדגן שבו. וכן למדנו להוכיח בהחלט ממה שסייע מרן הכס"מ את דברי חביריו של הטור מדברי הרמב"ם, וכפי שביאר הרב המחבר בפנים ראיה זו בטוטו"ד, ואף סייע יסוד גדול זה מעוד כמה וכמה ראשונים וגדולי האחרונים, ועל הכל בא עימנו במו"מ בארוכה בכתב ובע"פ, לברר וללבן להגיע לאמיתה של תורה, ולפעלא טבא אמינא איישר חיליה לאורייתא.

ולא נצרכה אלא לברכה, יה"ר שיזכה להמשיך ולשקוד על דלתות תורתנו הקדושה לילה כיום יאיר ויזהיר, להגדיל תורה מפוארה ולהאדירה, לזכות את הרבים, ולהרבות כבוד שמים, ויראה עם נו"ב ברכה מרובה בכל עמלו, בנים ובני בנים זרע קודש בה' דבקים, ובגאולה השלימה בב"א.

בברכת התורה ולומדיה,

ובידידות והערכה

כולל חכמת שלמה * בית הוראה נשמע קולם * שמעון ללוש ס"ט

מחה"ס נשמע קולם
ראש כולל חכמת שלמה יכב"ץ
ובית ההוראה "טהרת יוסף" אלעד
שע"י קו ההלכה הספרדי הארצי

בנשיאות מרן הראשון לציון
הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א

"חכמת שלמה"
ע"ש המנוח היקר
שלמה אסולין ז"ל

כולל אברכים

כולל בעלי בתים

בית הוראה
"נשמע קולם"

שיעורי הלכה
לבעלי בתים

מכון "קול יוסף"
להפצת משנתו
של מרן זיע"א
kolyosef1@gmail.com

בית הכנסת הספרדי המרכזי
"לקח טוב"
רחוב שמאי 10 אלעד
בהנהגתו של הרה"ג
רבי שלום פרץ שליט"א

הקדמת מילין

אודה ה׳ מאד בפי מאד אהללנו, על שזיכני לישב באהלה של תורה, לברר ולדון אליבא דהלכתא, לבאר וללבן מקחם של חכמים, ולהביא את דברי הפוסקים.

ועתה זיכני השי״ת לחבר חיבור שלם ב״באור גדר כל שיש בו חמשת מיני דגן״, המבאר בתוכו את יסוד דברי חז״ל במה שאמרו (ברכות לו:) כל שיש בו מחמשת המינין מברכים עליו בורא מיני מזונות, וכ״פ השו״ע (סי׳ רח ס״ב). שהנה יש טעות נפוצה בקרב העם ללמוד מדברי הגמ׳ שכל שיש במאכל דגן והוא בא ליתן טעם יש לברך כברכתו אפילו שהוא טפל, אולם זה אינו שכל המעיין בדברי הגמרא יראה שלא אמרו כלל זה אלא כלפי הכמות היינו שבשאר מאכלים שאינם מחמשת מיני דגן היכא שיש לנו ב׳ מאכלים מעורבבים ושניהם חשובים, אנחנו נברך כברכת המאכל המרובה, וע״ז חידשה הגמ׳ שבחמשת מיני דגן המעט נחשב להרבה, שכיון ששני המאכלים הם חשובים במהותם א״כ אין לנו ללכת אחרי הרוב, אלא לפי הדגן. אך מעולם לא אמרו שדגן הוא חשוב אף שהוא טפל, אדרבה כלל גדול אמרו (ברכות מד.) כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה, וראה בתוך הקונטרס בארוכה שכן מבואר בדברי רבותינו הראשונים והאחרונים שאף בחמשת מיני דגן כל שהדגן הוא טפל במהותו וכגון שהוא ציפוי יש לברך כברכת המאכל, ולא כברכת הדגן. ושכן מבואר להדיא בדברי מרן הב״י (סי׳ רד) וברמ״א, ושכ״כ בדעתם גדולי האחרונים הרב פמ״ג, שו״ת פלא יועץ, פר״ח, החכם צבי, הלחם יהודה עייאש, המג״א, הט״ז, המחה״ש, ועוד. ואח״כ המשכנו לברר ולהוציא דבר ה׳ זו הלכה, הלכה למעשה בהלכות המצויות במאכלים שיש בהם מין דגן כגון שניצל, חמין, אייס קפה עם עוגיות, עוגות גבינה וגלידה, ועוד ועוד, והכל ביררנו והוכחנו מתוך המקורות כפי מה שהשיגה ידינו יד כהה בעזרתו יתברך. וכן בכמה דברים ביררנו את המציאות בזה עם אנשים המומחים בתחום, ולדוגמא בעוגת גבינה האם הדגן בא ליתן טעם או להחזיק את העוגה וכן ע״ז הדרך.

ולא אחשוך פי מלהודות לאותם שעמדו לצידי, וסיעוני בכל מה שהיה צריך, ובראשם מו״ר עט״ר הרה״ג שמעון ללוש שליט״א שהמציא מזמנו יש מאין על מנת לסייע בכל מה שאפשר, וטרח ועבר עימי בעיון על כל הקונטרס מתחילה ועד סוף והיה נו״נ עימי בלילות שב״ק ובין הזמנים ובכל זמן אפשרי, ע״מ להבין כל חוליא, טענה ופרכא, הערה ומשוב, תהיה משכורתו שלמה מן השמיים.

גם אודה לנוות ביתי שתחי׳ על כל מה שעומדת לימיני ובפרט שנתנה מזמנה רבות עבור כתיבת והוצאת חיבור זה שיצא לאור באופן הראוי, ישלם ה׳ שכרה ותהי משכרתה שלימה מעם ה׳.

ואציב בזה מצבת זיכרון לסבתי שנזדככה באיסורים רחל חיה בת יהודית ע״ה יה״ר שהלימוד יהיה לעילוי נשמתה, נפשה בטוב תלין ותקיץ ברחמים.

טרם צאתי אסיים בתפילה קצרה לאל נורא עלילה, אנא זכני לישב כל ימי חיי באהלה של תורה, להמשיך לחדש חידושים לאמיתה של תורה, נזכה לביאת גואל צדק במהרה.

הצב״י המצפה לישועת ה׳ ראובן יוסף מיארה

סימן א' - בגדר כל שיש בו ובדין השניצל.....1

סימן ב' - דין 'כל שיש בו' בשאר מאכלים.....65

סימן א׳ באור גדר כל ״שיש בו״ מחמשת מיני דגן

ומיניה לדינא בדין ברכת השניצל

חמשת מיני דגן שבאו לתת טעם מברכים עליהם מזונות

איתא בברכות (לו:) גופא רב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו מחמשת המינין מברכים עליו בורא מיני מזונות, ובגמ׳ שם מבואר דמיירי בתערובת, ע״ש.

עוד אמרו שם, חביץ קדרה וכן דייסא, רב יהודה אמר שהכל נהיה בדברו, רב כהנא אמר במ״מ, בדייסא גרידא כו״ע לא פליגי דבמ״מ, כי פליגי בדייסא כעין חביץ קדירה (חטים שבורות עם דבש בקדרה, רש״י), רב יהודה אמר שהכל סבר דובשא עיקר, רב כהנא אמר במ״מ סבר סמידא (קמח) עיקר, א״ר יוסף כוותיה דרב כהנא מסתברא דרב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו מחמשת המינים מברכים עליו במ״מ, ע״כ.

עוד אמרו (לז:) אמר רבא האי ריהטא דחקלאי (חביץ קדרה) דמפשיה ביה קמחא מברך במ״מ, מ״ט דסמידא עיקר, דמחוזא דלא מפשיה ביה קמחא שהכל נהיה בדברו, מ״ט דובשא עיקר, והדר אמר רבא אידי ואידי במ״מ דרב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו מחמשת המינים מברכים עליו במ״מ, ע״כ.

וכ״פ מרן השו״ע (סי׳ רח ס״ב): חמשת מיני דגן ששלקן או כתשן ועשה מהם תבשיל, כגון מעשה קדירה הריפות וגרש כרמל ודייסא, אפילו עירב עמהם דבש הרבה יותר מהם, או מינים אחרים הרבה יותר מהם, מברך עליו בורא מיני מזונות, ולבסוף על המחיה, אבל אם לא נתן הדגן בתבשיל אלא לדבקו ולהקפותו בטל בתבשיל, ע״כ.

וכ״פ עוד מרן (סעיף ג): כשנותנים קמח לתוך שקדים שעושים לחולה, אם עושים כן כדי שיסעוד הלב, מברך בורא מיני מזונות. ואם לדבק בעלמא אינו מברך בורא מיני מזונות. וטוב להחמיר ולגמעו בתוך הסעודה לאחר ברכת המוציא. ע״כ. והיינו דאם נותנים הקמח במטרה כדי לסעוד, אפילו אם הקמח הוא מיעוט אינו בטל ברוב, שהרי הקמח הוא מחמשת מיני דגן, והשקדים בטלים לגבייהו. אבל אם נותנים הקמח לדבק בעלמא, בזה הקמח בטל לגבי השקדים. ומכל מקום כתב מרן שטוב להחמיר ולגמעו בתוך הסעודה, משום דבמעשה השקדים הדרך לעשותו נמי לסעוד.

ומבואר דשאני ה׳ מיני דגן משאר מינים, ולכן כל שבאו בין היתר גם להטעים או לסעוד, אפילו הם מיעוט, עליהם צריך לברך, והוסיף הפר״ח בתשובה בדין המלבן (מים חיים סי׳ ט) ללמוד מדברי הרשב״א, שאפילו אם עיקרם לדבק, כל שיש בהם גם כוונה של טעם, עליהם יש לברך.

וא״כ לכאו׳ ברכת השניצל צריכה להיות ״מזונות״, ואם יש שיעור של ברכה אחרונה רק מהציפוי מברך על המחיה, שהרי אין חולק שבזמנינו הציפוי בא אף לתת טעם, ולא רק לדבק, וא״כ ברכתו צריכה להיות מזונות.

בדברי מרן הב״י מתבאר גדר בדין ״כל שיש בו מה׳ מיני דגן״ שהוא דווקא שהדגן חלק ״מעיקר״ המאכל ולא באו רק לשמש ולשרת

אולם באמת מרן הב״י כבר כתב לנו הגדרה יסודית במה שאמרו בגמ׳ שכל שיש בו מה׳ המינים מברכים עליו במ״מ, דאף כאשר הדגן בא ליתן טעם בתערובות, עדיין יש לחלק במהות הדבר, דצריך שיהיה הדגן על כל פנים חלק ״מעיקר״ המאכל, ולכן מברך עליו אפילו הוא המיעוט (לאפוקי מתערובת שאר מינים דבעינן תרתי, גם שיהיה מעיקרי המאכל כנ״ל וגם שיהיה ״רוב״).

הא לאו הכי, אף שהדבר בא ליתן טעם בתערובות מ״מ עדיין אינו אלא טפל בעלמא, וכגון כאשר כל עיקרו אינו אלא לשמש המאכל ולהטעימו, שאף שבוודאי בא ליתן טעם, שבזה אינו נחשב מעיקרי המאכל כלל אלא כמכשיר ומשמש, שכל עיקרו טפל.

שהנה ז״ל הרמב״ם (פ״ג מהל׳ ברכות ה״ו): כיצד היא הטפילה המעורבת, כגון לפת או כרוב שבשלו ועירב בו קמח של אחד מחמשת המינין כדי לדבקו, אינו מברך עליו בורא מיני מזונות, שהלפת הוא העיקר וקמחו טפלה, שכל דבר שמערבין אותו לדבק, או כדי ליתן ריח, או כדי לצבוע את התבשיל הרי זו טפלה, אבל אם עירב כדי ליתן טעם בתערובות הרי הוא עיקר, לפיכך מיני דבש שמבשלין אותן ונותנין בהן חלב חטה כדי לדבק ועושין מהן מיני מתיקה אינו מברך עליו במ״מ מפני שהדבש הוא העיקר, ע״כ.

וכתב ע״ז מרן בכס״מ: ומ״ש לפיכך מיני דבש וכו׳, נראה מדברי רבינו שאם לא היו נותנים החלב חיטה כדי לדבק אלא כדי לאכול החלב חיטה בדבש, היה מברך במ״מ, ולפי״ז ה״ה לכל הדברים המרוקחים בדבש שמרקחים אותם כדי לאוכלם בדבש, שמברכים על הדבר המרוקח שהוא העיקר והדבש טפלה וכדברי החולקים הטור בסימן רד, ואיכא למידק שהרי כתב שאם עירב כדי ליתן טעם בתערובות הרי הוא העיקר, והדבש כיון שהוא בא ליתן טעם בתערובות הוא עיקר ועליו יש לברך, ואפשר שכיון שדברים המתרקחים הם נתונים לתוך הדבש אינם מתבטלים לדידיה כל שלא באו לדבק בלבד וכיו״ב, דס״ד דבש תשמיש לדבר המרוקח, ודמי לפירות ששלקום במים, שהם נכשרים לאכילה ע״י המים ומברכים עליהם ברכתם הראויה להם ולא ברכת המים, ה״נ דכוותיה, עכ״ל. וכ״ה בב״י יובאו דבריו להלן.

וכדי שנבין את עומק הראיה מדברי מרן בהבנת הרמב״ם, נקדים להביא את דברי הטור (סי׳ רד) שאליו ציין מרן שהרמב״ם סובר כדברי חבריו, ואח״כ נעמוד ונתבונן בראיה מדברי מרן.

שהנה זה לשון הטור (סס״י רד): ועל המורבא המרוקח בדבש היה נראה לי לברך עליו שהכל, בין אם עשוי מחבושים או מוורדין או ממיני עשבים, מפני שהדבש עיקר. אף על גב דכתיבנא לעיל (סי׳ רב) על אגוז מטוגן בדבש בפה״ע, שאני התם שהאגוז שלם וממשו קיים. ולא דמי להומלתא שהיא מרוקחת בבשמים ומברכין עליה בפה״א, דשאני התם דלטעמא עבידא וטעמא לא בטיל, כדאמרינן גבי שאור (חולין ו:) הואיל ולטעמא עביד לא בטל. אבל הכא שהוא למאכל והדבש עיקר מברך על העיקר ופוטר הטפלה וכו׳, כך הוא סברתי. אלא שחבירי חולקים עלי ואומרים שהדבש הוא טפל, שאינו אלא לקיים הדבר המרוקח בו וכו׳, והנני מבטל דעתי מפני דעתם, ע״כ.

וביסוד מחלוקתם של הטור וחבריו, נראה לבאר שסברת הטור שמברך על הדבש, מפני שהדבש עיקר כלפי האדם הבא לאכול מרקחת, לפי שעיקר מהות המרקחת אינה בשביל ״אכילת פירות״, אלא בשביל ״אכילת מיני מתיקה״, (זולת מרקחת זנגביל שעיקרה עבור אכילת זנגביל בדוקא, כמ״ש להלן), ובשביל לאכול מיני מתיקה, צריך לקחת איזה סוג פרי שיהיה, ולא אכפת לו כלל איזה סוג, וליתן ממנו כמה אחדים בקדרה, ולבשלו במעט צורי מעט דבש, ובכך נעשה ״מיני מתיקה״, ולכן לגבי מהות ומטרת אכילתו שהוא אכילת מתיקה, הדבש עיקר ולא הפרי, וס״ל דלענין גדר עיקר וטפל, אזלינן בתר מטרת האכילה של מאכל זה. אולם חביריו חלוקים עליו, דנהי דעיקר מטרתו אכילת מיני מתיקה ולא פירות, אולם לענין גדר עיקר וטפל ס״ל דלא אזלינן אלא אחר מהות מרכיבי המאכל מצד הכנתו, ומכיון שהכנת המיני מתיקה שלפנינו, נעשית באופן שלוקח פרי ומרקח אותו בדבש, נמצא שמצד מרכיבי המאכל, הדבש אינו אלא מכשיר ומקיים את הפרי, ואז אוכל את המיני מתיקה שהוא ה״פרי״ המרוקח בדבש, (ולא הדבש שמרוקח בתוכו פרי).

אולם ראיתי להרב לחם יהודה (עייאש, על הרמב״ם פ״ג מברכות) שפירש באופ״א את מחלוקתם, דבדברים שאינן ראויין לאכילה בעינן (ר״ל בפ״ע), כגון המרקחות, וכמרקחת מרב״א של וורדים,

דעת הטור, דכיון שהוורדין אינן מתכשרין לאכילה אלא ע״י הריקוח של דבש וכיוצא, לכן אף על גב דהוו רובא, חשובין טפל, אולם חביריו חלוקים עליו, דאף שאינו ראוי לאכילה בעיניה ולא יוכשר לאכילה אלא ע״י הדבש, מ״מ כיון שהפרי עשוי לאכול ולא לדבק בעלמא, הפרי עיקר, ועליו הוא מברך, שאין לחלק בין פרי שראוי לאכילה בעיניה לבין פרי שלא יוכשר אלא ע״י הדבש. (אלא שביאורו ק״ק שהרי לדבריו נמצא שמחלוקת הטור וחבריו הוא דווקא במרקחת, אך מפשטות לשון הטור נראה שיסוד מחלוקתם הוא על הגדר שבעיקר וטפל באופן כללי).

ואחרי שראינו את מחלו׳ הטור וחבריו, ואת יסוד מחלוקתם ניגש להבין את דברי מרן הב״י, ולבארם לנכון, שהנה דקדק מרן מדברי הרמב״ם שכתב: לפיכך מיני דבש שמבשלין אותן ונותנין בהן חלב חטה כדי לדבק ועושין מהן מיני מתיקה אינו מברך עליו במ״מ מפני שהדבש הוא העיקר, ע״כ. שמבואר שאם היו נותנים את החלב חיטה כדי ליתן טעם, ולא בשביל לדבק, א״כ הוא היה נחשב עיקר, והיה לנו לברך עליו, ולא כברכת הדבש, והבין מרן שהם הם דברי חבריו של הטור שכל שיש לנו מאכל ויש כאן שבא רק לרקח אותו, א״כ המאכל הוא העיקר והדבש הוא טפל, מאחר שהוא בא רק לרקחו ולשבחו, ולכן כתב הרמב״ם שאם החלב חיטה היה בא ליתן טעם אז הוא העיקר ויש לברך עליו, וה״ה בנדון של הטור שהלכה כדברי חבריו של הטור שמברך על המורבא ולא על הדבש, שהרי הדבש בא רק לרקח ולהכשיר את הפרי, וא״כ הפרי הוא העיקר.

שוב הקשה מרן, שהרי כתב הרמב״ם שאם עירב כדי ליתן טעם בתערובות הרי הוא העיקר, וא״כ אפילו שהדבש בא לרקח, מ״מ כיון שהוא בא ליתן טעם בתערובות הוא עיקר ועליו יש לברך, וא״כ מדוע כתבו חבריו של הטור שיש לברך על המורבא.

ויישב מרן, שכיון שדברים המתרקחים הם נתונים לתוך הדבש, כלומר שהדבש בא לרקח אותם, לכן הם אינם מתבטלים לדידיה, כל שלא באו לדבק בלבד, משום שאף שהדבש הוא נותן טעם מ״מ הוי הדבש תשמיש לדבר המרוקח, ודמי לפירות ששלקום במים, שהם נכשרים לאכילה ע״י המים ומברכים עליהם ברכתם הראויה להם ולא ברכת המים, ה״נ דכוותיה שכיון שהדבש בא לשמש את הפרי ולרקח אותו, א״כ אף שהוא נותן טעם הרי הוא טפל במהותו, שהוא בא רק לשמש ולשרת את עיקר המאכל, ולכן אין לברך אלא העיקר שבמאכל, ולא על הדבש שהוא בא רק לשמש והוא טפל במהותו.

(שוב הקשה לנו בזה ה״ר יהודה בן דוד שליט״א שלפי באורנו בדברי מרן הב״י שכבר מעיקרא מרן הבין שאין חילוק בין דגן לשאר מינים, מטעמם של חבריו של הטור שכל שהוא בא לרקל ולשרת הוא טפל, א״כ מה קושיית מרן, ומה חידש בתרוצו שכל שהוא בא לשמש הוא טפל, הרי כבר מעיקרא קודם הקושיא ידע מסברא זו.

אולם כשנתבונן ונעיין היטב בלשון מרן הב״י נראה שמעיקרא לק״מ, שהנה מחלוקת הטור וחבריו כבר נתפרשה בדברי הטור בהלכה ונמוקיה ומרן בתחילה לא נכנס להכריע מסברא בין הטור לחבריו בגדר עיקר וטפל, אלא שראה את דברי הרמב״ם שמבואר בדבריו שאם החלב חיטה היה נותן טעם, היו מברכים כברכת החלב חיטה ולא על הדבש, וממילא כתב מרן שרואים מכאן כדעת חבריו של הטור (והיינו שלא היה למרן כלל הו״א לחלק בין מין דגן לאינו מין דגן, והוא מהטעם המבואר בגמ׳ ובראשונים שהכלל של כל שיש בו נאמר רק להחשיב את המעט להרבה, אך אינו סותר לכלל דכל שהוא עיקר ועמו טפילה שמברך על העיקר, שהוא כלל גדול השייך תמיד שכל היכא שהוא טפל במהות הרי הוא מברך רק על העיקר אף בדגן וכמבואר בהרחבה להלן), אך שוב הקשה מרן דבשלמא לדעת חבריו של הטור אפשר שכל שהוא טפל במהותו שהוא בא לשמש הוא טפל אפילו שהוא דבר שנותן טעם, אך לדעת הרמב״ם שכתב לנו שכל שהוא נותן טעם הרי הוא עיקר, א״כ משמע שתמיד בכל עניין אף בגווני שהוא בא לשמש ולשרת, מ״מ נתינת טעם משויה ליה תמיד כעיקר, וא״כ היאך נקט הרמב״ם כחבריו של הטור, וע״ז יישב מרן שגם הרמב״ם מסכים לסברת חבריו של הטור שכל שהוא בא לשמש ולשרת אף שהוא נותן טעם הרי הוא טפל

ואין לברך עליו, היינו דבתחילה לא נחית מרן אלא לעיקר הדין שהרמב״ם כחבריו של הטור סובר, אך שוב הקשה שלכאו׳ סברת הרמב״ם אינה מסכימה עם סברת חבריו של הטור והיאך בדין הם שווים, ויישב שהרמב״ם ג״כ מסכים כסברת חבריו של הטור, וזה מדוקדק בלשון מרן שבתחילה כתב ״וכדברי החולקים על הטור בסימן רד״ משמע שעיקר הראיה של מרן הוא שבדין הרמב״ם כחבריו של הטור סובר, ואח״כ בתירוץ כתב מרן ״ואפשר שכיון שדברים המתרקחים הם נתונים לתוך הדבש אינם מתבטלים לדידיה כל שלא באו לדבק בלבד וכיו״ב״ והיינו שעיקר התירוץ של מרן הוא מצד הסברא שהרמב״ם ג״כ סבירא ליה שאף בנתינת טעם הדבר שבא לשמש ולשרת הוא טפל אא״כ עיקר המאכל הוא אינו כדי ליתן טעם אלא לדבק, ודו״ק.)

וכדברי מרן בכס״מ כ״ה עוד בב״י (סס״י רד) בזה״ל: ובעניין דין זה שנחלקו בו רבינו וחבריו מתוך דברי ה״ר יונה בפרק כיצד מברכין גבי שלקות מברך עליהם בורא פרי האדמה, משמע שדעתו כדעת החולקין על רבינו וכן כתב הכל בו, והרמב״ם כתב (פ״ג ברכות ה״ו) כל שהוא עיקר ועמו טפילה מברך על העיקר ופוטר את הטפילה, שכל דבר שמערבין אותו לדבק, או כדי ליתן ריח, או כדי לצבוע את התבשיל הרי זו טפילה, אבל אם עירב כדי ליתן טעם בתערובת הרי הוא עיקר, לפיכך מיני דבש שמבשלים אותם ונותנים בהם חלב חטה כדי לדבק ועושים מהם מיני מתיקה, אינו מברך עליו בורא מיני מזונות, מפני שהדבש הוא העיקר עד כאן. ונראה מדבריו שאם לא היו נותנים החלב חטה כדי לדבק אלא כדי לאכול החלב חטה בדבש היה מברך בורא מיני מזונות, ולפי זה הוא הדין לכל הדברים המרוקחים בדבש שמרקחים אותם כדי לאכלם בדבש שמברכין על הדבר המרוקח, שהוא עיקר והדבש טפילה, וכדברי החולקים על רבינו. ואיכא למידק שהרי כתב שאם עירב כדי ליתן טעם בתערובת הרי הוא עיקר, והדבש כיון שהיא בא ליתן טעם בתערובת הוא עיקר ועליו יש לברך. ואפשר שכיון שהדברים המתרקחים הם ניתנים לתוך הדבש, אינם מתבטלים לגבי דידיה, כל שלא באו לדבק לבד, או כיוצא בהם, דהוי ליה דבש תשמיש לדבר המרוקח, ודמי לפירות ששלקום במים שהם נכשרים לאכילה על ידי המים, ומברכין עליהם ברכתן הראויה להם ולא ברכת המים, הכי נמי דכוותיה, ע״כ. ופירוש דבריו הוא כמבואר.

ואחרי שהודיענו ה׳ כל זאת, הראת לדעת בדברי מרן הב״י יסוד גדול בגדר ״כל שיש בו מחמשת מיני דגן״, שלעולם אין שום חילוק בין חמשת מיני דגן לשאר מינים, וכל שהוא טפל מצד מהותו, כלומר שהוא בא רק לשמש את המאכל, א״כ אף שהוא שפיר נותן טעם, מ״מ שם טפל יש לו, שהרי הוא בא רק ״לשמש״ את עיקר המאכל, ואין בזה שום חילוק בין דגן לשאר מינים, ולכן כתב מרן בפשיטות שמדברי הרמב״ם שעסק בדין ״חלב חיטה- חמשת מיני דגן״, ראיה לדברי חבריו של הטור שעסקו בדין ״המורבא- שאר מינים״, ולא היה למרן שום הו״א לחלק בניהם ולומר דהרמב״ם מיירי בדין ה׳ מיני דגן ולכן כל שניתן לטעם מברך במ״מ, משא״כ הטור איירי בשאר מינים המרוקחים בדבש ששם סובר הטור שהדבש הוא העיקר, וא״כ מה הראיה מדברי הרמב״ם נגד הטור, הרי גם הטור מסכים דשאני ה׳ מיני דגן שבהם אף אם היו טפלים יש לברך עליהם כיון שהם נותנים טעם ומין דגן חשיב. אלא ודאי דמיפשט פשיטא ליה למרן הב״י שאין חילוק בהא בין ה׳ מיני דגן לשאר מינים, ותמיד בעינן שיהא חלק מגוף המאכל ויהיה עיקר, אך אם הוא רק להטעים וכמו דבש למרקחת, או דבש לחלב חיטה, בזה אמרינן כיון שהוא בא רק לשרת ולהטעים הוא טפל, ומשמע דה״ה איפכא אם הדגן רק להטעים ולשרת הרי הוא נקרא טפל אף שהוא נותן טעם, ולכן דימה מרן בין דברי הרמב״ם לדברי חבריו של הטור, דמיפשט פשיטא ליה שאין כלל חילוק בין חמשת מיני דגן לשאר מינים בהאי עניינא, שתמיד בעינן שהמאכל יהיה מעיקר המאכל, אך אם הוא טפל במהותו שהוא בא רק לשמש ולשרת והוא אינו חלק מעיקר המאכל, הרי הוא טפל ואין מברכים עליו אפילו שהוא דגן, שכלל גדול אמרו כל שהוא עיקר ועמו טפילה מברך על העיקר וכו׳, והבין מרן שדינא דרב ושמואל דכל שיש בו מחמשת מיני דגן שמברכים עליו במ״מ, אינו נאמר היכא שהדגן הוא טפל במהות שהוא בא לשרת שבזה תמיד מברך רק על העיקר, אלא חידושא דרב ושמואל נאמר כלפי הדין של הכמות, כלומר שבשאר מינים היכא שיש לנו כמה

מינים במאכל וכולם חשובים במהותם שהם נותנים טעם, ולא באו לשרת, בזה אנו מברכים על העיקר לפי הכמות, שהמין שהוא הרוב עליו יש לברך, ובזה חידשו רב ושמואל דבזה שאני מין דגן שכיון שהוא נמצא בעיקר המאכל, והוא חשוב בפנ״ע, א״כ המועט נחשב למרובה ועליו יש לברך שמין דגן חשוב הוא, אך היכא שהדגן הוא טפל במהותו בזה לית מאן דפליג על האי כללא דמברך על העיקר, וכן מבואר חילוק זה בדברי הראשונים ונאריך בדבריהם להלן. שו״ר שכן הוכיחו נמי מדברי מרן הב״י בספר ליבון הלכה (מחה״ס וזאת הברכה, סי׳ יד), ובשו״ת ויען יוסף (צוברי, סי׳ ד או׳ ה) שג״כ האריך להוכיח בטוטו״ד מדברי מרן הב״י שכל שהדגן הוא אינו עיקר אין לברך עליו, וזה הפירוש במ״ש (סי׳ רח) ״אבל אם עירב כדי ליתן טעם בתערובות הרי הוא עיקר״, היינו שכיון שהוא חלק מהמאכל והוא ג״כ נותן טעם, לכן הוא חשוב עיקר ומברכים עליו, אך אם הדגן טפל פשוט שאין לברך עליו אף שהוא נותן טעם (ובזה יישב קושיית המג״א שיובא להלן על מרן), ודפח״ח.

[ועיקר הראיה מדברי מרן הוא מריש דבריו שדימה בין דברי הרמב״ם דמיירי בדגן, לדברי חבריו של הטור דמיירי בשאר מינים, וע״כ שמרן הבין שאין חילוק בניהם וכל שהוא טפל במהות לא שנא דגן או מין אחר אין מברכים עליו, ודלא כמי שטעה בזה וחשב שהראיה ליסוד שלנו הוא מהסיפא של מרן שתירץ שכל שהוא בא לשמש אין מברך עליו, והקשה ע״ז שאף שברישא מרן קאי בה׳ מיני דגן, מ״מ אח״כ שהקשה ותירץ הוא מיירי רק לגבי המורבא של חבריו של הטור, ולא לגבי דגן, וא״כ אין להביא כלל ראיה מתירוצו של מרן שכל שהוא בא רק לשמש ולשרת הרי הוא טפל, דהוא מיירי רק בשאר מינים ולא בדגן. אולם באמת שהוא לא ירד לעומק הדברים בדברי מרן, ולא שידד בזה עמקי׳ם, שכבר נתבאר שעיקר הראיה מדברי מרן הוא מזה שבריש דבריו כתב לנו שאין כלל חילוק בין דגן לשאר מינים, וכל שהוא טפלה תמיד אין מברכים עליו, ולתוספת ראיה יש לומר שאחרי שמרן כתב שאין חילוק בין דגן לשאר מינים, א״כ ע״כ שמה שהוא יישב גבי מורבא שכל שהוא בא רק לשמש ולשרת הוא אינו נחשב כלל, הוא שייך אף לגבי דגן שהרי מרן כתב שאין חילוק בניהם, אך באמת שלקושטא דמילתא לא נצרכא להא מילתא שכבר נתבאר שעיקר היסוד מוכח מריש דבריו של מרן, ודו״ק.]

ובאמת שיש בזה סברא אלימתא, שהנה מה שאנו מברכים על ה׳ מיני דגן אפילו אם הוא מועט כל שהוא בא ליתן טעם, הוא מפני שכיון שהוא מה׳ מיני דגן שיש להם חשיבות (ראה בטור רס״י רח הטעם בזה) א״כ אף שהוא ״בכמות״ מועט, מ״מ הוא מוגדר כעיקר מחמת ״המהות״ שלו, היינו חשיבותו, ומ״מ זהו בסתמא שהוא כחלק ממרכיבי המאכל וכגון לדוגמא קציצות שמעורב בהם קמח בשביל הטעם, או חמין שיש בו חיטה וגריסים, שאף שמצד הכמות הדגן מועט, מ״מ הרי הוא סו״ס חלק ממרכיבי המאכל ויש לו חשיבות, לכן יש לברך עליו, אך באופן דאיכא גילוי דעת דאין הדגן חשוב ועיקר וכגון שאין הוא חלק מהמאכל אלא הוא רק בא להטעים ולשרת את המאכל, וכמו שכתב מרן הב״י לגבי דבש שבא לצורך הפרי, או מים שהתבשלו בהם הפרי שהם באו לשמש את הפרי, א״כ בזה מה שייך לומר שה׳ מיני דגן נקראים תמיד עיקר, והרי עשה כאן מעשה המוכיח שהוא טפל, וא״כ הדרינן לכללא דכל שהוא עיקר ועמו טפילה מברך על העיקר ועמו טפילה, וד״ז הוה מיפשט פשיטא ליה למרן הב״י מסברא, ולכן כתב כן בפשיטות ולא ביאר את נימוקו וטעמו דכ״ה הסברא הרווחת.

כדברי מרן הב״י מבואר נמי ביתר ביאור בדברי הרמ״א שגם בדגן בעינן שיהיה דווקא עיקר

ובאמת שכבר הרמ״א בדרכי משה (סו״ס רד) כתב כן באופן יותר ברור, וביאר כך את דברי הרמב״ם, באופן שאינו משתמע לשני פנים, שהנה הטור כתב לברך על המורבא שהכל שהדבש הוא העיקר, והוסיף: ולא דמי להומלתא שהיא מרקחת בשמים ומברכים עליה בפה״א, דשאני התם דלטעמא עבידא, וטעמא לא בטיל, אבל הכא וכו׳, ע״כ.

וכתב ע״ז הרמ״א בדרכי משה: נראה **דמכל מקום בעינן דזהו הנותן טעם הוא עיקר המרקחת בלא הדבש** כמו הומלתא, שמשמע בגמרא שהוא זנגביל מרוקח, שעושין המרקחת לאכול הזנגביל, כמו שמביאין היום זנגביל מרוקח בדבש, אלא שהומלתא היא זנגביל שחוק ומעורב בדבש, לכן כתב רבינו אף על פי ששחוק מכל מקום מאחר **דלטעמא עבידא והוא עיקר המרקחת**, גם כן מברכין עליו, **וכן יש לפרש ג״כ דברי הרמב״ם (פ״ג ה״ו) שכתב** (לגבי דגן) **שאם עירב דבר כדי ליתן טעם בתערובת הרי הוא עיקר, דמיירי נמי בכהאי גוונא** (כלומר שהוא עיקר המאכל), **אבל כשעיקר הדבר אינו הדבר הניתן לטעמא** (היינו אפי׳ שהוא נותן טעם), **כמו שהאידנא עושין מרקחת במיני פירות ונותנין שם בשמים לטעמא, ודאי אין לברך על הבשמים, אף על גב שנותנים שם טעמא כי לא באו שם אלא למתק הקדרה והעיקר הוא הפרי**, ופשוט הוא לדעתי וכן המנהג, עכ״ל.

ומבואר ג״כ להדיא בדברי הרמ״א שגדר הדבר של נתינת טעם הוא שיהיה ״עיקר״, אך אם הוא בא רק ״למתק את הקדרה״, הרי הוא טפל ואין לברך עליו, ובזה פירש את דברי הטור שכתב ״דמידי דעביד לטעמא לא בטיל״, דמיירי היכא שהוא עיקר המאכל, אך אם הוא אינו עיקר אין מברכים עליו אפילו אם הוא עשוי לתת טעם, והבין הדרכי משה שבגדר זה אין חילוק כלל בין שאר המינים לחמשת מיני דגן, ותמיד בעינן שהוא יהיה עיקר, ואל״ה אין לברך עליו שהוא טפל, ולכן הרמ״א כתב ״שכן יש לפרש ג״כ דברי הרמב״ם (פ״ג ה״ו) שכתב (לגבי דגן) שאם עירב דבר כדי ליתן טעם בתערובת הרי הוא עיקר, דמיירי נמי בכהאי גוונא״ כלומר שלא סגי במה שהוא נותן טעם אלא בעינן שיהא ״עיקר המאכל״, ומיפשט פשיטא ליה האי דינא שאין בזה חילוק כלל בין מין דגן לשאינו דגן, ותמיד בעינן שיהיה ״עיקר״. (מיהו הרמ״א מחמיר מאד וסובר שבעינן שיהיה ממש עיקר המאכל במד המהות שלו, אמנם בזה איכא עכולי ופשורי בראשונים ובפוסקים שיש שאומרים שסגי במה שהוא חלק מעיקר המאכל והוא נותן טעם לשבח שיחשב עיקר, וכ״נ דעת מרן הב״י, וראה בזה אריכות להלן בדברי הראשונים).

מביא שכן הבינו בדברי מרן והרמ״א גדולי האחרונים שצריכים שהדגן יהיה מעיקר המאכל

הנה אחרי שביארנו באר היטב את דברי מרן הב״י והרמ״א שדעתם שאין חילוק בין חמשת מיני דגן לשאר מינים, ותמיד מברך רק על העיקר ופוטר את הטפילה, והדין שהתחדש בגמ׳ דכל שיש בו מחמשת מיני דגן, נאמר רק לעניין שהדגן הוא טפל מצד הכמות שהוא מועט, אך היכא שהוא טפל מצד המהות שהוא אינו חלק מעיקר המאכל, בזה אין חילוק כלל בין חמשת מיני דגן לשאר מינים, ותמיד מברך רק על העיקר, והכרחנו כן בדבריהם בראיות ברורות וחזקות שאין עליהם תשובה, לכל מי שחותר לאמת באמת להבין את דברי הפוסקים, אמרתי אעברה נא ואראה בדברי רבותינו האחרונים שמפיהם אנו חיים היאך הם הבינו בדברי מרן והרמ״א, ובחופשי ראיתי שכן הבינו כל גדולי האחרונים כדבר פשוט בדברי מרן והרמ״א שבעינן שהדגן יהיה דווקא חלק עיקרי במאכל, אך אם הוא טפל אף שבא ליתן טעם אין לברך עליו, וראיתי שכן כתבו הרב פר״ח, החכם צבי, הלחם יהודה עייאש, המג״א, הט״ז, המחה״ש, והפמ״ג, שו״ת פלא יועץ ועוד, ונביא בסמוך את דבריהם.

מראש צורים הראנו בשו״ת פלא יועץ בתשובת הגאון רבי משה פרירא (סי׳ יד) שכ״כ להדיא בדעת מרן הב״י, שהביא בתחילה את דבריו בכס״מ, והקשה עליו במ״ש ״ולפי״ז ה״ה לכל הדברים המרוקחים בדבש שמרקחים אותם כדי לאוכלם בדבש, שמברכים על הדבר המרוקח שהוא העיקר והדבש טפלה וכדברי החולקים הטור בסימן רד״, שלכאו׳ מה הדימוי בין חמשת מיני דגן שבהם כל שהוא נותן טעם מברך עליהם מפני חשיבותם, משא״כ בשאר דברים המרוקחים שבהם רק אם הם העיקר היינו הרוב מברך עליהם, וביותר יש לתמוה עמ״ש מרן ״ואיכא למידק שהרי כתב שאם עירב כדי ליתן טעם בתערובות הרי הוא העיקר, והדבש כיון שהוא

בא ליתן טעם בתערובות הוא עיקר ועליו יש לברך״, שהרי דווקא בדגן אמרנו שכל שהוא נותן טעם ראוי לברך עליו, משא״כ בשאר מאכלים.

ויישב הגאון רבי משה פרירא בזה״ל: הנלע״ד ליישב דאיברא דה׳ המינין נשתנו במעלתן משאר מינין, **מ״מ מוכרחים אנו לומר דהרמב״ם ז״ל לא מטעם זה קא אתי עלה** (היינו מטעם שיש חילוק בין דגן שהוא חשוב לשאר מאכלים), דזה כבר השמיענו בהלכה ד׳ וז״ל קמח של ה׳ המינין שבשלו בקדרה בין לבדו בין שעירבו עם דברים אחרים וכו׳ מברך במ״מ וכו׳, **וכאן בה״ו לא בא לאשמועינן אלא הא דעיקר וטפל, דהיינו מה שהוא עיקר אכילה, ולדוגמא נקט הטפל כגון קמח כשהוא לדבק דחשוב טפל**, והדר קאמר דאם ערב ליתן טעם הרי הוא עיקר, **מוכרח לומר דהאי דקרי ליה עיקר לאו משום חשיבות דה׳ המינין, אלא מצד עצמו שהוא לטעמא חשוב עיקר**, דאל״כ אלא שהוא משום חשיבות דה׳ המינין, לא הול״ל הרי הוא עיקר, שכל עיקר אכילה, אלא ודאי דלדוגמא נקט קמח, וקמ״ל דבעביד לטעמא הגורם הטעם הוא העיקר, וכיון שהוא עיקר בכל מילי צריך לברך ברכתו, דזה כלל גדול כל שהוא עיקר ועימו טפלה מברך על העיקר וכו׳, ובזה עלו דבר מרן שפיר, עכ״ל. הרי שביאר לנו להדיא שלדעת מרן הב״י אין שום חילוק בין חמשת מיני דגן לשאר מאכלים, שאין שום מעלה וחשיבות לדגן לעניין דין עיקר וטפל, שבזה דין אחד לכולם שכל שהוא עיקר ועמו טפילה מברך על העיקר וכו׳, ולכן דימה מרן בין דגן לשאר מאכלים דמיפשט פשיטא ליה דליכא בהכי שום חילוקא, (ובזה יישב את קושיית המג״א על מרן והרמ״א שאם איתא שאין חילוק בין דגן לשאר מאכלים וכל שיש טעם מברכים עליו, א״כ אטו יש הו״א שיברכו על התבלין או הבצל שמניחים במאכל שהוא נותן טעם, ויישב שהרי כבר נתבאר בדברי מרן והרמ״א שגם בנתינת טעם צריך שיהיה עיקר, ולכן אין לברך על הבצל, אלא שאחרי זה עמד וקיים את דברי המג״א שאכן יש חילוק בין דגן לשאר מאכלים לעניין נתינת טעם, ומ״מ בדעת מרן והרמ״א כתב להדיא שמוכרח שהבינו שאין לחלק בין דגן לשאר מאכלים ותמיד בעינן נתינת טעם עיקרית וחשובה)

וכ״כ הפר״ח (בשו״ת מים חיים סימן ח) שאחרי שהביא קושיית מרן הב״י מדוע הוא מברך על החלב חיטה אם היה בא לטעם ולא על הדבש שהרי הוא נותן טעם, תירץ בזה״ל: והתירוץ הנכון אצלי בזה (היינו מה שנראה לי לנכון לבאר בהאי עניינא, וכתב כן לפי שהוא תירוץ המורכב עם דברי מרן והרמ״א כאחד, אך ברור שאין הוא חולק בזה על תירוצו של מרן, אלא אדרבה הוא מחזק את דבריו בעוז ותעצומות כפי שיראה המעיין, והוא פשוט, ולא הוצרכתי לבאר לולי שראיתי אחד שטעה בזה) דלא קאמר הרב ז״ל (הרמב״ם) שאם עירב כדי ליתן טעם בתערובת שהרי הוא עיקר, אלא דווקא בקמח מה׳ המינים, דומיא דחלב חטה וכיוצא, וכמ״ש מור״ם ז״ל בהגהה (סי׳ רד סי״ב) **דהיינו דווקא שיש שם ממשות מן הדבר הנותן טעם**, וכההיא דאמרינן בכיצד מברכין מיא דשיבתא מאי למתיקי טעמא עבדי וכו׳, **דהתם איכא ממשות הדבר דהיינו שיבתא, לאפוקי דבש ושאר מיני משקין דלא מיקרי ממשות לענין זה, וכמ״ש בב״י לפי שהוו תשמיש לדבר המרוקח**, ודמי לפירות ששלקום במים שהם נכשרים לאכילה ע״י מים, ומברכין עליהן ברכתן הראויה להם ולא ברכת המים, והכא נמי דכוותא, והוא הדין נמי לבשמים שנותנים לתוך המרקחת אע״פ שהם עשויים לנתינת טעם אין מברכין עליהם אלא על המרקחת, משו׳ דבטלין במיעוטן, וכן כל כיוצא בזה וכמ״ש בהגה בסי׳ ר״ד, וכן עיקר ודלא כהב״ח שם, ותדע דאי לא תימא הכי נמצא הרב ז״ל סותר את עצמו וכו׳, עכ״ל.

הרי שכתב לנו כן ביתר ביאור בדעת הרמב״ם, והסביר גם דברי מרן הב״י והרמ״א בזה, שדווקא כשהדגן חלק מעיקר המאכל, כגון חלב חיטה שבא לדבק, שהוא נחשב חלק עיקרי במאכל, רק אז אם נוסף גם כוונה של נתינת טעם והוי כאילו יש שם ״ממשות״ (היינו דלא סגי בטעם בעלמא) וכמו בשיבתא שמוציא ממש את כל ממשותו וטעמו למים, רק אז עליו יש לברך, אבל כאשר הדגן אינו אחד מהמרכיבים העיקריים של גוף המאכל, אלא רק בא ליתן טעם כהכשר בעלמא, דומיא

דדבש שמרקחים בו הפירות, שהפירות הם גוף המאכל, והדבש לא בא אלא לרקח הפירות, בכה״ג אף שהדגן בא ליתן טעם בתערובות אין מברכים עליו, שאינו חשוב אלא כתבלין, שבא ״לשרת״ את המאכל בעלמא, להטעימו ולהכשירו, ואינו אפילו מיעוט מן המרכיבים העיקריים של המאכל. (ומדברי הפר״ח נראה שהוא הבין בד׳ מרן שדעתו כהרמ״א להחמיר שבעינן שהדגן יהיה ממש עיקר, ולא סגי במה שהוא חלק מהמאכל, וע׳ בדברי הראשונים מ״ש בזה).

וכן למד בדברי הרמב״ם ומרן הרב פמ״ג (משב״ז סי׳ רד ס״ק טז) שכתב: **ומ״ש הרמב״ם ״ליתן טעם בתערובת״** כאלו אמר ליתן טעם התערובות, וכל אחד בדיניה בשאר מינים אזלינן בתר רובא וורדים וחבושים כתושים הם עיקר שהם הרוב, ועיקר אכילה ודבש טפל, ומברך על הוורדים כו׳, **ובחלב חיטה דהוא מחמשת מינים וחשוב המיעוט כרוב** כבסימן ר״ח סעיף ב׳, כל שאין לדבק, **ממילא אף דבש רוב וחלב חיטה מעט, כל שנותן כדי לאכול שניהם יחד החלב חיטה והדבש, תו חלב חיטה עיקר**, ומברך בורא מיני מזונות ודבש טפל, **וכפי זה נבין דברי הכסף משנה (בפרק ג׳ הלכה ו׳) שכתב דהרמב״ם כחבריו של הטור, וראיה מחלב חיטה, ע״ש**. ושו״ת לחם יהודה למהר״י עייא״ש ז״ל האריך. ולי העני י״ל מדכתב חלב חיטה לדבק, הא לאכול אף שחלב חיטה מעט הוא עיקר, **ולא עדיף חלב חיטה מעט משאר מינים הרוב, ולטור הדבש עיקר אף ברוב משאר מינים, הוא הדין חלב חיטה, שמע מינה כחבריו של הטור סובר**, ע״כ.

ומבואר בדברי הפמ״ג שכתב לנו להדיא שכוונת מרן הכס״מ ללמוד מדברי הרמב״ם כדברי חבריו של הטור, והוא משום שבין לדעת הטור ובין לדעת חבריו אין חילוק בין חלב חיטה שהוא דגן, לשאר מינים, והמחלוקת היא בגדר הדברים של עיקר וטפל, והוא משום שכל שהוא טפל אף שהוא מין דגן אין מברכים עליו, וא״כ מזה שהרמב״ם כתב שאם החלב חיטה היה בא ליתן טעם היו מברכים עליו, ולא על הדבש, אלמא כחבריו של הטור הוא סובר, וזה כוונת מרן הב״י בראיתו מדברי הרמב״ם.

וכ״כ הט״ז (סקט״ז) לבאר בדברי הרמב״ם והשו״ע (שהעתיק לשון הרמב״ם), שהקשה שלכאו׳ הסדר בדבריהם אינו מובן, שהם כתבו שדבר הניתן לדבק הוא טפל, ודבר הניתן לתת טעם הוא עיקר, ואח״כ כתבו את דין חלב חיטה שנותנים בדבש שהדבש הוא העיקר. ולכאו׳ זה חוזר על החלוקה הראשונה לגבי לדבק, ומדוע הפסיקו באמצע בחלוקה של נתינת טעם, וביאר דהרמב״ם רצה ללמדנו בזה גדר נתינת טעם, **דלכאו׳ הייתי אומר שכל שנתן טעם מברכים עליו**, וא״כ ה״ה שנברך על בשמים במרקחת, **לזה לימדנו הרמב״ם שזה אינו שהרי א״א לברך עליהם שהרי הם טפלים שהרי עיקר האכילה הוא התבשיל**, אלא מיירי שמה שנתן טעם הוא בעצמו חלק מהתבשיל כמו שנתן חלב חיטה לדבש לא לדבק, אלא לאכול בתורת מאכל, וזמ״ש ״כדי ליתן טעם בתערובת״ **״פירוש ע״י התערובות שני המינים יהיה לו טעם לאכילת שניהם״**, וזהו כרבותיו של הטור דבכל מילי שהוא נותן לדבש ושניהם לאכילה, ״אזלינן בתר העיקר שיהיה לאכילה״, **ואם נותן חלב חיטה לדבש ע״מ שיאכל המאכל של החלב חיטה אחרי שקיבל טעם מהדבש** (והיינו שהחלב חיטה הוא עיקר המאכל והדבש בא להכשירו) **א״כ הוא כמו הוורדין ומברך על החלב חיטה, וזהו כוונת הרמב״ם** במה שהקדים את הבבא שלתת טעם לבבא דחלב חיטה בדבש ללמדנו את הגדר שגם נתינת טעם צריכה להיות דווקא מאכל ע״י התערובת, **וזה ג״כ כוונת הרמ״א**, ע״כ.

ומבואר ג״כ להדיא שלמד בדעת הרמב״ם ומרן (שהעתיק דבריו) שגם בחמשת מיני דגן, שייך הכלל של עיקר וטפילה, וכדי שנברך על המאכל צריך שהוא יהיה חלק מעיקר המאכל היינו ששני המאכלים מעורבים ונותנים טעם כאחד, אך אם הוא טפל אף אם הוא דגן והוא נותן טעם, אין לברך עליו, ושזה ג״כ כוונת הרמ״א.

וכ״כ המג״א (סקכ״ה) בדעת מרן והרמ״א (אלא שהוא תמה עליהם בעניין אחר שיוצא מדבריהם וכדלהלן) בזה״ל: מבואר מדברי הרמב״ם (שהוא המקור לדברי השו״ע) שדווקא בחמשת מיני דגן אזלינן בתר הטעם דבהכי מיירי הרמב״ם, אבל בשאר מינים אזלינן בתר הרוב, וא״כ בשאר

מינים אפילו בא ליתן טעם הולכים אחר הרוב, והכי מסתבר דאטו מי שיתן בצלים או חומץ לתוך התבשיל, יברך על הבצלים, **וצ״ע על הרב ב״י והרמ״א שנדחקו בזה**, ע״כ.

וביאר בדבריו המחצית השקל, **שנראה מדברי מרן הב״י והרמ״א שהבינו שהדין שכתב הרמב״ם הוא דין כללי ולאו דווקא בחמשת מיני דגן**, ולכן דימו את דברי הרמב״ם **לדין מרקחת**, וע״ז פליג המג״א דהוא דווקא בחמשת מיני דגן, וכ״כ החכם צבי, ע״כ.

ומבואר בדברי המג״א והמחצית השקל שהבינו שלדברי מרן הב״י והרמ״א בדברי הרמב״ם אין שום חילוק בין חמשת מיני דגן לשאר מינים, ולכן ג״כ דימו דברי הרמב״ם דמיירי במין דגן, למרקחת שנחלקו בזה הטור וחבריו, והיינו שדעת הרמב״ם כדעת חבריו של הטור שתמיד מברכים רק על העיקר של המאכל, ואין חילוק אם הוא מין דגן לשאר המאכלים, שתמיד מברך על העיקר ופוטר את הטפילה. אלא שהמג״א פליג על מה שיוצא ג״כ מדברי מרן והרמ״א שגם בשאר המאכלים אנו הולכים לפי נתינת טעם אפי׳ אם הוא מועט, וע״ז פליג שדין זה הוא רק בחמשת מיני דגן, אך בשאר המאכלים הולכים לפי הרוב במאכל וכדעת החכם צבי שיש לחלק בין ה׳ מיני דגן לשאר המאכלים, שדווקא בה׳ מיני דגן הולכים לפי הטעם אפילו אם הוא מועט, משא״כ בשאר המאכלים הולכים לפי הרוב, אולם בעיקר הגדר של מרן והרמ״א שגם בחמשת מיני דגן בעינן שהדגן יהיה עיקר, בזה נראה ברור שגם המג״א מסכים לדעת מרן והרמ״א שאם אין הדגן עיקר אין מברכים עליו, שהרי מה שהוקשה לו על דברי מרן הוא רק על חידושם שגם בשאר המינים הולכים לפי הטעם ולא לפי הרוב, אך לגבי הדין שלהם בדגן שצריכים שיהיה עיקר לא העיר על דבריהם כלום, ונראה שאדרבה הוא מסכים עימם. שו״ר שכ״כ ג״כ בדעת המג״א בספר ליבון הברכה (מחה״ס וזאת הברכה, סי׳ יד עמ׳ 300), [ובעיקר קושיית המג״א ראה מה שיישב הפמ״ג בא״א, וכן מה שהבאנו לעיל משו״ת פלא יועץ שלק״מ משום שלמרן בעינן שיהיה עיקר].

וכן ביאר לנו בצורה ברורה הרב לחם יהודה עייאש (פ״ג מהל׳ ברכות ה״ד) בדעת מרן והרמ״א שכל שהדגן הוא טפל שהוא בא רק לשמש ולשרת אז אפילו שהוא נותן טעם אין לברך עליו, ראה להלן שהבאנו את דבריו בארוכה יעויי״ש.

וכן מתבאר בשו״ת חכם צבי (סי׳ קכט) מתוך קושיותיו שכך הבין בדברי מרן והרמ״א, ותחילה נביא את תו״ד בקצרה, ואח״כ נבאר את הראיה מדבריו שכך הבין בדעת מרן והרמ״א: שהביא תחילה את לשון הרמב״ם (פ״ג ה״ה) שכתב שיש חילוק בין לתת טעם ללדבק, ושלכן מברך על חלב חיטה בדבש שהכל, ובב״י ובכס״מ הק׳ על הרמב״ם שמבואר שאם החלב חיטה היה ניתן לתת טעם ולא לדבק היו מברכים עליו, והוא כחבריו של הטור ושממילא במרקחת יש לברך על הפירות ולא על הדבש, ואמאי הרי כתב הרמב״ם שכל שנותן טעם מברכים עליו והרי הדבש הוא עיקר נתינת הטעם ויש לברך עליו, ויישב הב״י דשאני היכא שהדבש רק בא לשמש את החלב חיטה ולכן אין מברכים עליו, ודומיא דפירות ששלקום במים שמברכים על הפירות, ע״כ. והקשה עליו, אין דמיונם יפה שמים לפירות הם אינם נותנים טעם אלא מרככים את הפירות, משא״כ בדבש לפירות שהוא בא לתת טעם וא״כ עליו יש לברך.

גם הרמ״א כתב בדעת הרמב״ם שאף שכשהוא בא ליתן טעם מברכים עליו, מ״מ בעינן שיהא ״ממשות״ הפרי, והנה הרב ז״ל נעל בפנינו שלא כראוי, כי נתן דבריו לשיעורין איזה מיקרי ממשות ודבר חשוב, אם בששים, או במאה ומאתיים, או כזית בכדי אכילת פרס, ובאמת עיקר חילוקו אין לו מקום כמו שכתב הב״ח ז״ל.

והב״ח פירש בדברי הרמב״ם שכל שבא לתת טעם מברכים עליו וה״ה במרקחת עם בשמים שעליהם יש לברך, ולדבריהם קשה וכי אם יכניסו בתוך קדרה שלמה עם בשר וכדו׳ בשמים שהם ניכרים וחשובים יברך עליהם והרי הם מועטים וטפלים, והטור כתב דטעמא לא בטיל, וכ״כ הכס״מ בדעת הרמב״ם, הנה אי״ז עניין כלל שלגבי איסור והיתר שייכא האי כללא, אך הכא לגבי

ברכות הרי אזלינן בתר עיקר וטפל, ועוד שהרי גם שאר הטעמים שבקדרה לא בטלים, וא״כ מאי חזית לברך על הבשמים.

על כן ביאר החכם צבי שדעת הרמב״ם ברורה ע״פ מה שאמרו בגמ׳ ברכות (לז:) שבחמשת מיני דגן אפילו שהרוב הוא הדבש מ״מ אמרו רב ושמואל כל שיש בו חמשת מיני דגן מברך עליהם במ״מ, והוא שבאו לטעם, ״משא״כ אם הם באין כדי לדבק הן נקראין טפלה ובטלה מעלתן״ דאפילו פת נמי כשהיא טפלה אין מברכין עליה, ומבואר שכו״ז דווקא בחמשת מיני דגן דחשיבי שבזה אנו לא הולכים בתר הרוב אלא לפי החשיבות, אך בשאר אוכלים אנו הולכים לפי רוב הכמות שזה העיקר, וזהו שכתב הרמב״ם שחלב חיטה בדבש שבא לדבק מברכים על הדבש, משמע אל״ה מברכים על החלב חיטה שאפילו שהוא מועט מ״מ הוא מחמשת מיני דגן, אך בשאר דברים כמו בשמים ותבלין למרקחת בזה פשוט שמברכים על העיקר, עכת״ד.

ומבואר בדברי החכם צבי שהבין בפשטות שלדברי מרן הב״י והרמ״א בדברי הרמב״ם אין שום חילוק בין חמשת מיני דגן לשאר מינים, ולכן ג״כ דימו דברי הרמב״ם דמיירי במין דגן, למרקחת שנחלקו בזה הטור וחבריו, והיינו שדעת הרמב״ם כדעת חבריו של הטור שתמיד מברכים רק על העיקר של המאכל, ואין חילוק אם הוא מין דגן לשאר המאכלים, שתמיד מברך על העיקר ופוטר את הטפילה. ולכן האריך להקשות על מה שיוצא ג״כ מדבריהם שגם בשאר המאכלים אנו הולכים לפי נתינת טעם אפי׳ אם הוא מועט, וע״ז פליג שדין זה הוא רק בחמשת מיני דגן, אך בשאר המאכלים הולכים לפי הרוב במאכל, ששכך יש לבאר דעת הרמב״ם שיש לחלק בין ה׳ מיני דגן לשאר המאכלים, שדווקא בה׳ מיני דגן הולכים לפי הטעם אפילו אם הוא מועט, משא״כ בשאר המאכלים הולכים לפי הרוב.

ובאמת שנראה ברור שבעיקר הגדר של מרן והרמ״א שגם בחמשת מיני דגן בעינן שהדגן יהיה עיקר, בזה גם החכם צבי מסכים לדעת מרן והרמ״א שאם אין הדגן עיקר אין מברכים עליו, שהרי מה שהוקשה לו על דברי מרן הוא רק על חידושם שגם בשאר המינים הולכים לפי הטעם ולא לפי הרוב, אך לגבי הדין שלהם בדגן שצריכים שיהיה עיקר לא העיר על דבריהם כלום, ונראה שאדרבה הוא מסכים עימם.

וכן האיר את עיני הגר״ש ללוש שכל מעיין ישר בדברי החכם צבי יראה שאין הוא חולק על הגדר של מרן הב״י שאנחנו הולכים לפי עיקר המאכל ולא לפי מה שבא רק לשמש ולשרת, ואדרבה נראה שאף איהו ס״ל כדברי מרן, שהרי כל הקושיא שלו על מרן הייתה או על הראיה מפירות ומים, או ממה שביארו שטעם לא בטיל, אך על יסוד הדברים של מרן הוא לא חלק, ואכן על דברי הדרכי משה שהוא הפליג יותר שצריך שיהיה ממש ״עיקר״ המאכל, בזה הוא לא הסכים אלא שבשאר מינים אנחנו רואים מה הרוב, ובחמשת מיני דגן כל שבא לטעם מברכים עליו, ולא הצריך את התנאי של הרמ״א שיהיה ממש עיקר המאכל, אך לגבי הגדר של מרן שאנחנו לא מברכים עליו אם הוא מוגדר כטפל, בזה אין גילוי דעת בדברי החכם צבי שיחלוק. ואדרבה כשנעיין נראה שאכן הוא מסכים אם הגדר זה, שהרי כשבא החכם צבי להגדיר מדוע אם החמשת מיני דגן באו לדבק לא מברכים עליהם, הוא נתן טעם לדבר בזה״ל: ״**משא״כ אם הם באין כדי לדבק הן נקראין טפלה ובטלה מעלתן**״, ע״כ. וא״כ לפי טעמו והגדרתו אין חילוק אם הם באו לדבק, או לתת טעם והם טפלים דסו״ס ״הם נקראין טפלה ובטלה מעלתן״, שאי נימא שדעת החכם צבי שכל שהדגן בא לתת טעם הרי הוא עיקר, היה לו לכתוב שהטעם שאם הדגן בא לדבק אין מברכים עליו, הוא מפני שהוא ״אינו בא ליתן טעם״, שהרי איהו קא גרים לברך על הדגן, ואם הוא אינו ליתן טעם אלא לדבק איהו קא גרים לא לברך עליו, אולם החכם צבי לא כתב כן, אלא כתב שהוא מפני שהדגן טפל, ומשמע דהכל תלי בדין עיקר וטפלה, וכדין שאר המאכלים בהלכות ברכות, ואין בזה שום חילוק, שו״ר שכ״כ ג״כ בדעת החכם צבי בספר ליבון הברכה (מחה״ס וזאת הברכה, סי׳ יד עמ׳ 300).

ישוב לקושיות החכם צבי על דברי מרן והרמ״א

ואגב דאתינא להא, אמרתי ליישב קושיות החכם צבי על מרן והרמ״א, שבאמת לאחר העיון בדברי מרן והרמ״א נראה שנסתלקו הקושיות, ונבאר את הדברים, דהנה ביארנו שיסוד דברי מרן הב״י הוא להוכיח שאנחנו הולכים לפי מהות ותכלית המאכל, ולכן אם הדגן בא רק לשמש ולשרת את עיקר המאכל, והוא אינו חלק ממנו, א״כ הרי הוא טפל אליו אף שהוא נותן טעם.

ולפי״ז אתי שפיר מה שהוכיח מרן דין זה מפירות שנתבשלו במים, והיינו שכמו שאנחנו רואים שם שהואיל והמים באו לצורך הפירות, ולכן אנחנו מברכים כברכת הפירות ולא כברכת המים, ה״נ כאן שכיון שהמרקחת בא לשמש את עיקר המאכל שזה הפרי א״כ עליו ראוי לברך, וה״ה בחלב חיטה ודבש, שיש לברך על החלב חיטה כי הדבש בא לשמש ולשרת את החלב חיטה. ויסוד הראיה היא מצד שאנחנו רואים מה בא לשמש ולשרת, ומה הוא התכלית, שהרי אם נאמר שהמים הם העיקר והפירות באו לשרת אותם היינו מברכים כברכת המים, אף אם לא היה במים טעם (אלא שד״ז לא יתכן שבד״כ מה שאין בו טעם בא לשרת שהרי הוא טפל), וא״כ מה שאנחנו מברכים כברכת הפירות הוא בהכרח משום שהם העיקר, וא״ש ראיית מרן.

וכן יש ליישב מה שתמה על הרמ״א שלא פירש לנו הגדר בזה מהו ״ממשות״ שראוי לברך עליו (שכ״כ בהג״ה שצריכים ממשות, נביא את דבריו להלן), הנה הרמ״א בדרכי משה ביאר לנו את משנתו בזה, ואת הגדר המדוייק שכתב: נראה דמכל מקום בעינן **דזהו הנותן טעם הוא עיקר המרקחת בלא הדבש** כמו הומלתא, שמשמע בגמרא שהוא זנגביל מרוקח, **שעושין המרקחת לאכול הזנגביל**, כמו שמביאין היום זנגביל מרוקח בדבש וכו׳, וכן יש לפרש ג״כ דברי הרמב״ם (פ״ג ה״ו) שכתב שאם עירב דבר כדי ליתן טעם בתערובת הרי הוא עיקר, דמיירי נמי בכהאי גוונא (כלומר שהוא עיקר המאכל), **אבל כשעיקר הדבר אינו הדבר הניתן לטעמא** (היינו אפי׳ שהוא נותן טעם), כמו שהאידנא עושין מרקחת במיני פירות ונותנין שם בשמים לטעמא, ודאי אין לברך על הבשמים, אף על גב שנותנים שם טעמא כי לא באו שם **אלא למתק הקדרה והעיקר הוא הפרי**, ופשוט הוא לדעתי וכן המנהג, עכ״ל. ומבואר בדבריו שהגדר של ״עיקר״ הוא שהוא הנותן טעם העיקרי במאכל, ועל שמו קרוי המאכל, וכמו שהגדיר זאת ״שעושים המרקחת לאכול הזנגביל״, אבל אם הוא רק למתק את הקדרה בעלמא והוא לא עיקר נתינת הטעם והמאכל, תו לא מיקרי עיקר ואין מברכים עליו.

וכן יש ליישב מה שהקשה על דברי הטור, שכתב בדין ההומלתא לברך בפה״א שהואיל והוא הוי לטעמא לא בטיל, וכן מרן הכס״מ הביא מקור לדברי הרמב״ם שהיכא שבא ליתן טעם הרי הוא עיקר, שהוא מדאמרי׳ דמידי לטעמא לא בטיל. והקשה ע״ז, שאי״ז עניין כלל שלגבי איסור והיתר שייכא האי כללא, אך הכא לגבי ברכות הרי אזלינן בתר עיקר וטפל ומה שייך הכלל הואיל והוא עשוי לטעם לא בטיל, ועוד שהרי גם שאר הטעמים שבקדרה לא בטלים, וא״כ מאי חזית לברך על הבשמים. הנה לפו״ר אכן זו קושיא גדולה על הטור ומרן, אך כבר ביארנו להלן בדברי הרמב״ם בטוטו״ד את דברי הטור ומרן, ע״פ העיון במקורות של הכלל של מידי דעביד לטעמא לא בטיל, יעויי״ש ודו״ק.

ישוב לקושיות הב״ח על דברי מרן הרמ״א

הנה הב״ח (ס״ס רד) הביא את דברי הרמ״א שכתב שכדי שנברך על הדבר שניתן למרקחת אנו צריכים שהוא יהיה עיקר המרקחת ואז הוא לא יתבטל, ולכן במרקחת של פירות שמניחים שם ג״כ בשמים, אנו מברכים על המרקחת, שהבשמים הם לא עיקר המרקחת, ולמד כן ברמב״ם (פ״ג ה״ו) שכתב שאם עירב דבר כדי ליתן טעם בתערובת הרי הוא עיקר, דמיירי נמי בכהאי גוונא כלומר שהוא עיקר המאכל, ע״כ.

וע״ז תמה הב״ח דמ״ש ללמוד כן בדברי הרמב״ם ״לא ידעתי לחילוקו זה לא שורש ולא ענף״, ועל כן חלק על הרמ״א וביאר שדעת הרמב״ם שכל דבר שניתן ליתן טעם הוא לא בטיל, בין בחמשת מיני דגן כמו שנתן קמח בתבשיל, או בשמים כתושים במרקחת שמברך עליהם, ושלפי״ז יוצא שהרמב״ם חולק על הטור שלדעתו בכל גווני יש לברך כברכת הבשמים או מה שניתן לתת טעם, ולטור יש חילוק שעל המורבא (פרי) בדבש מברך שהכל כיון שהדבש הוא העיקר, ורק היכא שההמאכל הניתן הוא נותן לתת טעם והוא העיקר כמו מרקחת בשמים רק אז יברך עליהם, ולפי״ז יוצא שיש סתירה בדברי מרן השו״ע שבסי״א פסק כדברי רבותיו של הטור שיש לברך על החבושים ולא על הדבש שהם העיקר, משמע רק בגלל שהדבר המרוקח עיקר, ואל״ה היינו מברכים על הדבש, ובסי״ב העתיק דברי הרמב״ם להלכה, והרי לדברי הרמב״ם יוצא שכל שהדבר שהגיע לתערובת הוא לתת טעם יש לברך עליו, ולא על הדבר המרוקח, ואפילו שהוא אינו עיקר, דסגי במה שהוא נותן טעם, עכת״ד.

אולם כל הקושיות האלה שהקשה הב״ח על מרן והרמ״א הוא מחמת מה שהעמיד שבדברי הרמב״ם מבואר שלא צריך שהדבר שניתן יהיה ״עיקר״ וסגי במה שבא לתת טעם, ולכן הוקשה לו שיוצא שהרמב״ם חולק על רבותיו של הטור, וממילא הוי סתירה בפסקים של השו״ע, אך באמת שלפי מה שביארו מרן והרמ״א בדעת הרמב״ם שהוא סובר שבעינן שהמאכל הניתן לתערובת יהיה ״עיקר״ ולא רק ״לשרת״, ושכן מוכח ברמב״ם גופיה שגם בחמשת מיני דגן יש דין עיקר וטפל וכמ״ש איהו גופיה ונאריך בזה להלן בדעת הרמב״ם ע״ש, א״כ מעיקרא ל״ק מידי, דלעולם הרמב״ם הולך בדרך רבותיו של הטור שצריכים ב׳ תנאים גם שיהיה עיקר, וגם שיתן טעם (והא בהא תליא), וא״כ אין כאן שום סתירה בדברי מרן השו״ע דלעולם הרמב״ם כחבריו של הטור סובר, וכמ״ש לנו להדיא מרן בכס״מ שהרמב״ם כחבריו של הטור סובר, וז״ל: ומ״ש לפיכך מיני דבש וכו׳, נראה מדברי רבינו שאם לא היו נותנים החלב חיטה כדי לדבק אלא כדי לאכול החלב חיטה בדבש, היה מברך במ״מ, **ולפי״ז ה״ה לכל הדברים המרוקחים בדבש שמרקחים אותם כדי לאוכלם בדבש, שמברכים על הדבר המרוקח שהוא העיקר והדבש טפלה וכדברי החולקים הטור בסימן רד**, עכ״ל. וה״ז כמבואר שלפי ביאור מרן והרמ״א מעיקרא לא קשיא.

ביאור השקלא וטריא בגמ׳ אליבא דמרן הב״י והפוסקים

אולם לכאו׳ יש לתמוה על מרן הב״י והרמ״א דהלא סוגיא ערוכה היא בברכות (לו:) רב ושמואל דאמרי תרוייהו ״כל שיש בו״ מחמשת המינין מברכים עליו בורא מיני מזונות, ומשמע שאפילו הוא מועט, ואפילו הוא טפל או משרת ובכל גווני יש לברך מזונות, דהכי מורה פשט לשון הגמ׳ ״כל שיש בו״, וא״כ מנ״ל למרן והרמ״א לחלק עלינו את השווים.

ובאמת שכשנבוא להתבונן בדברי הגמ׳ נראה דאדרבה מלשון הגמ׳ מוכח בעליל כדברי מרן והרמ״א, שהרי בגמ׳ אמרו כל שיש ״בו״, וי״ל שמזה דייקו מרן והרמ״א דדווקא שיש בו בגוף המאכל ה׳ מיני דגן, והוא חלק בלתי נפרד מגוף המאכל, שאז הוא נקרא תמיד עיקר, אף אם הוא מועט, אך אם הוא בפנ״ע ורק בא לשרת ולהטעים את גוף המאכל, א״כ תו לא מיקרי יש ״בו״, שהרי הוא הדגן, והמאכל הם ב׳ דברים, וכן המתבונן בדברי הגמ׳ (לו:, לז:) בדוגמאות שהביאו שתמיד הדגן עיקר (והובא לעיל) יראה לנכון דתמיד הגמ׳ איירי רק במקרה שהדגן הניתן הוא חלק מעיקר המאכל, ולא בא רק לטעם ולשרת את המאכל.

שו״ר שכן דייק מדברי הגמ׳ הגאון רבי שלמה גנצפריד בספרו פני שלמה (ברכות לז:) שכתב לבאר עפי״ד הגמ׳ את שהוא פסק בספרו קיצור שלחן ערוך (סי׳ מ״ח ס״י): דברים ממיני דגן שבישלן עם שאר מינים, כמו שהוא הדרך שמבשלין פרורי עיסה עם פולין או קטניות ואפילו מין אחד הוא הרוב, מ״מ כיון שכל אחד מובדל בפ״ע (אפילו שהם באותו תבשיל) **צריך לברך שתי**

ברכות דהיינו שמברך תחלה על קצת פירורי עיסה במ״מ ואוכלן, ואח״כ מברך על קצת פולין בפה״א ואוכלן ואח״כ אוכלן ביחד וכו׳. ובפני אדם כתבתי שם שכן נראה לפע״ד ושאין סתירה לזה מדברי הפרמ״ג בפתיחה (אות י״א), כי שם מיירי שנתערבו ונתדבקו יחד ונעשו גוש א׳. **וגם לישנא דרב ושמואל דאמרי כל שיש בו מחמשת מיני דגן וכו׳ משמע שיש בו מעורב ומדובק,** ע״כ.

ואגב דאתינן להא, אמרתי לבאר את השקלא וטריא בגמ׳ (לו:) אליבא דמרן והפוסקים, שהנה אמרו בגמ׳ שם: חביץ קדרה וכן דייסא, רב יהודה אמר שהכל נהיה בדברו, רב כהנא אמר במ״מ, בדייסא גרידא כו״ע לא פליגי דבמ״מ, כי פליגי בדייסא כעין חביץ קדירה (חטים שבורות עם דבש בקדרה, רש״י), רב יהודה אמר שהכל סבר דובשא עיקר, רב כהנא אמר במ״מ סבר סמידא (קמח) עיקר, א״ר יוסף כוותיה דרב כהנא מסתברא, דרב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו מחמשת המינים מברכים עליו במ״מ, ע״כ.

ולכאו׳ יש להתבונן במחלו׳ הגמ׳ מכמה אנפי, א. במה שורש מחלוקתם של רב כהנא ורב יהודה, דחד אמר דובשא עיקר, וחד אמר אמר סמידא עיקר, וכי מחלוקתם היא במציאות מה העיקר. ב. מה הראיה של רב יוסף מדברי רב ושמואל שאמרו דין כל שיש בו וכו׳, לדברי רב כהנא לברך מזונות, והרי גם רב כהנא שאמר לברך מזונות הוא רק בגלל שסבר סמידא עיקר, אך אם אכן היה דובשא עיקר, נראה שאף הוא מודה לדברי רב יהודה, וא״כ מה דמות יערוך להביא ראיה מרב ושמואל לרב כהנא, והלא אי״ז סברת רב כהנא.

והנראה בבאור דברי הגמ׳, שלעולם יסוד מחלוקתם של רב כהנא ורב יהודה אינה מחלוקת במציאות כלל האם הדבש הוא הרוב או הקמח, דכולהו מודו דהקמח הוא המיעוט והדבש הוא הרוב, אלא שיסוד מחלוקתם הוא בהגדרה של עיקר וטפל, שרב יהודה סובר שהדבש הוא העיקר, שהרי הדבש הוא הרוב והוא עיקר נתינת הטעם, וממילא הוא העיקר ולכן יש לברך עליו, אך רב כהנא סבר שאף שעיקר נתינת הטעם הוא הדבש מ״מ עיקר חפצו של האדם שבא לאכול מאכל זה, הוא משום שהוא רוצה לשבוע, וממילא עיקר המאכל הוא הקמח, והוא המהות של המאכל, אלא שהדבש בא להטעים את הקמח ולשרתו כדי שיהיה טעים וראוי לאכילה, וא״כ בכה״ג יש לנו לברך כברכת הקמח מזונות שהרי הוא עיקר המאכל, ואתי רב יוסף והביא ראיה לדברי רב כהנא מרב ושמואל דאמרי שכל שיש בו מחמשת מיני דגן מברך עליהם בורא מיני מזונות, ומבואר שכל שיש במאכל מחמשת מיני דגן והוא בא לתת טעם הרי הוא עיקר, ולמד משם רב יוסף כדברי רב כהנא שבחמשת מיני דגן התחדש שהם חשובים ולכן אפילו שהרוב בכמות הוא הדבש, והוא עיקר נתינת טעם, מ״מ כיון שעיקר המהות של האכילה הוא הדגן א״כ הדבש נעשה טפל לו.

שו״ר שכן פירש את דברי הגמ׳ בשו״ת באר משה שטרן (ח״ה סי׳ מט) בזה״ל: וזה גם פי׳ הגמרא דהנ״ל (ברכות לו:) רב יהודה אמר שהכל סבר דובשא ״עיקר״, רב כהנא אמר בורא מיני מזונות סבר סמידא עיקר, פי׳ לא נחלקו במציאות אם דובשא עיקר הרוב בחביצא, או הקמח העיקר הרוב בחביצא, אלא רב יהודה סבר דובשא עיקר דאזלינן בתר רוב הכמות והרוב בחביץ קדירה הוא הדבש ע״כ מברך שהכל נהי׳ בדברו. רב כהנא ס״ל דנהי שהדבש הוא עיקר הרוב אבל אנן בתר עיקר האיכות אזלינן ועיקר האיכות של החביץ קדירה הוא הסמידא ואזלינן בתרי׳ ולא בתר רוב ועיקר הכמות הדבש, ע״כ. וכעי״ז פירש בשו״ת אגרות משה (ח״ו או״ח סי׳ יח או׳ כה).

ולפי״ז יוצא שרב כהנא ורב יוסף הבינו שכל הדין של רב ושמואל דכל שיש בו וכו׳ בא לומר רק שאנו מסתכלים על עיקר המהות של המאכל, שכיון שיש ״בו״ במאכל דגן א״כ הוא העיקר ועליו יש לברך, ולא אכפת לן שהדבש בא לתת טעם והוא הרוב, וממילא מבואר שהיכא שהדגן הוא אינו מעיקר המאכל, ואדרבה האדם שבא לאכול הוא רוצה רק את הדבש והוא המהות של האכילה, בזה לא התחדש כלל דינא דכל שיש בו, שהרי הקמח הוא טפל ואינו עיקר כלל, וזה

כדברי מרן הב״י שכתב שהיכא שהדגן רק בא לשרת את העיקר, והוא אינו חלק מעיקר המאכל, בזה לא אמרינן כל שיש בו מחמשת מיני דגן, ולכן יש לברך על העיקר ופוטרים את הדגן.

ולכאו׳ יוצא לדברינו שיסוד מחלוקת רב כהנא ורב יהודה הוא מחלו׳ הטור וחבריו (בסימן רד), שהנה כתב הטור: ועל המורבא המרוקח בדבש היה נראה לי לברך עליו שהכל בין אם עשוי מחבושים או מוורדין או ממיני עשבים מפני שהדבש עיקר, אף על גב דכתיבנא לעיל על אגוז מטוגן בדבש בפה״ע, שאני התם שהאגוז שלם וממשו קיים, ולא דמי להומלתא שהיא מרוקחת בבשמים ומברכין עליה בפה״א דשאני התם דלטעמא עבידא וטעמא לא בטיל, כדאמרינן גבי שאור (חולין ו ב) הואיל ולטעמא עביד לא בטל, אבל הכא שהוא למאכל והדבש עיקר מברך על העיקר ופוטר הטפלה, וכ״ש לפי מה שראיתי במקצת גירסאות הומלתא שהכל, כך הוא סברתי אלא שחבירי חולקים עלי ואומרים שהדבש הוא טפל, שאינו אלא לקיים הדבר המרוקח בו, ולדבריהם יש לברך על של וורדים בפה״א שאינן עיקר הפרי כדבעינן למכתב לקמן, והנני מבטל דעתי מפני דעתם, ע״כ. ויסוד מחלוקתם של הטור וחבריו מבואר בלשון הטור, שהטור סובר שהדבש הוא העיקר שהרי הוא עיקר נתינת הטעם ולכן יש לברך עליו, אך חבריו של הטור סוברים שאף שהדבש הוא עיקר נתינת הטעם, מ״מ הוא נחשב טפל משום ״שהוא אינו אלא לקיים הדבר המרוקח בו״, כלומר שהוא בא רק להטעים את עיקר המאכל שזה האומלתא, ולכן אף שהוא נותן טעם מ״מ הרי עיקר המאכל הוא ההומלתא, ולכאו׳ הוא ממש מחלו׳ רב כהנא ורב יהודה, ולכן ג״כ נפסקה הלכה כרב כהנא שאנו תמיד הולכים לפי המהות של המאכל, וכן נפסקה הלכה כחבריו של הטור שמברכים על ההומלתא וכמו שפסק מרן השו״ע שם. וממילא הוא סיוע לדברי מרן הב״י שכתב לדמות את דברי הרמב״ם דמיירי בדגן, לדברי הטור דמיירי בשאר מינים.

אלא שיש להעיר ע״ז מכמה מילי תריצי, חדא שיעויין בשיטת ריב״ב (סביב לרי״ף וילנא דף כ״ו ע״א) וז״ל: והלכתא כוותי׳ דרב כהנא ולא מטעמיה דאמר ״סמידא עיקר״ דאע״ג דדובשא עיקר מברכין עליו בורא מיני מזונות עכ״ל, ולכאו׳ מבואר שהבין הריב״ב דפי׳ ״סמידא עיקר״ דברים ככתבן, שהסמידא רוב נגד הדבש, ומחלוקת רב יהודה ורב כהנא היא במציאות מה הרוב הדבש או הקמח, ועוד, שאם אכן מחלו׳ הטור וחבריו הוא מחלו׳ הגמ׳ א״כ מה סברת הטור שהעיקר הוא ההומלתא עיקר, והרי נפסקה הלכה כרב כהנא שהולכים בתר האיכות והמהות של המאכל ולא בתר הכמות, וכן מדוע חבריו של הטור לא הסתייעו לדין שלהם מדברי הגמ׳ בברכות הנ״ל, ועוד, שהרי מדברי רב יוסף שהכריע שהלכה כרב כהנא משום דינא דרב ושמואל משמע שהוא דין דווקא בחמשת מיני דגן ולא בכל מילי, אך בשאר דברים שאינם מחמשת מיני דגן הלכתא כרב יהודה וכ״ה להדיא בפסקי הרי״ד (ברכות לו:), ולדברינו הרי הוא נדון כללי האם אזלינן בתר הכמות או האיכות, וכמו מחלו׳ הטור וחבריו.

ולכן נראה לבאר את מחלו׳ הגמ׳ באופן שאינו עניין למחלו׳ הטור וחבריו, והיינו שבנדון של הגמ׳ מיירי בחביץ קדרה שהרוב בכמות הוא הדבש וכן הוא נותן טעם טובא, אלא שמניחים שם גם סולת להשביע, וא״כ נחלקו רב יהודה ורב כהנא איך מגדירים מאכל שכזה, שדעת רב יהודה שאף שכוונת מי שבא לאכול הוא לשבוע מהמאכל מ״מ מאחר שהדבש הוא רוב הכמות א״כ בהכרח שעיקר כוונתו הוא לאכול מיני מתיקה, וזה המהות של האכילה, ולכן דובשא הוא העיקר ויברך כברכתו של הדבש. אך רב כהנא סובר שאפי׳ שהדבש הוא עיקר הכמות, מ״מ יש לנו ללכת אחרי המהות של האכילה שזה הדגן, שהרי עיקר כוונת מי שבא לאכול חביץ קדרה הוא לשבוע והוא רוצה בדגן, אלא שבא להטעים אותו ולכן הניח הרבה דבש (ראה במאירי, וכ״ה נראה פשוט בלשונות הראשונים והפוסקים שעיקר הכוונה בתבשיל זה הוא הסולת), והכריע רב יוסף כרב כהנא שסמידא עיקר והוא מטעם אחר, והוא שאמרו רב ושמואל שכל שיש ״בו״ (היינו במאכל) מחמשת מיני דגן, הרי הוא עיקר ויש לברך עליו, והיינו שכוונת רב יוסף לומר לרב יהודה שגם לסברתך שהיכא שעיקר כוונת האוכל הוא בגלל הדבש א״כ הדבש הוא עיקר, מ״מ הכא מיהא

יודה לסברת רב כהנא דהכא שאני דמיירי בדגן. וא״כ נמצא שהמחלו׳ בגמ׳ אינה עניין למחלו׳ הטור וחבריו שהרי בנדון שלהם כולהו מודו דעיקר כוונת האוכל הוא משום שהוא רוצה מיני מתיקה, ולכן דעת הטור לברך כברכת הדבש, אך דעת חבריו של הטור לברך על הפרי משום שסו״ס המאכל הוא הפרי, והדבש הוא רק מרקח את הפרי, וא״כ הרי הוא טפל לעיקר (משא״כ בגמ׳ שאף אחד לא בא לשרת, אלא הם נחלקו מה המהות של האוכל)

ולדברינו נמצאנו למדים שהגדר בגמ׳ במה שאמרו רב ושמואל שכל שיש בו חמשת המינים מברכים עליו במ״מ, הוא דווקא היכא שהדגן הוא ג״כ חשוב והוא חלק מעיקר המאכל, אלא שהדבש ג״כ עיקר, וע״ז התחדש בגמ׳ דכל שיש בו מחמשת מיני דגן והוא נותן טעם אזלינן בתריה, ועכ״פ מבואר שאם הדגן הוא טפל והדבש הוא עיקר, בזה לא התחדש חידושא דכל שיש בו, ודייקא נמי לשון הגמ׳ שאמרה כל שיש ״בו״, והיינו שהדגן הוא חלק מעיקר המאכל, אך אם הוא טפל והוא בפנ״ע אף שהוא נותן טעם לא אזלינן בתריה (וכבר הבאנו שכן דייק הפני שלמה), והוא סיוע שיש בו ממש לדברי הראשונים (להלן) ומרן הב״י שכתבו שהיכא שהדגן הוא טפל אף שהוא נותן טעם, מ״מ אין מברכים עליו, שכלל גדול אמרו כל שהוא עיקר ועמו טפילה מברך על העיקר ופוטר את הטפילה.

שו״ר שכן פירש להדיא את דברי הגמ׳ וכן את הנפק״מ הנ״ל היוצאת ממנה הגר״ח בן עטר בספרו ראשון לציון (ברכות לז:) שהביא את דברי הגמ׳ שם אמר רבא האי ריהטא וכו׳ דמחוזא דלא מפשי כו׳ דובשא עיקר והדר ביה רבא כו׳ ע״כ. ודייק דמהכא מוכח שאפילו דמפשי דובשא ודובשא עיקר לא מברכינן אלא אמזונות, אלא שמכאן העיר עמ״ש **הרמב״ם (פ״ג מהלכות ברכות) וז״ל: קמח של חמשת המינים שבשלו בקדירה בין שערבו עם דברים אחרים כו׳ מברך במ״מ בד״א כשהיה המין הזה חשוב אצלו כו׳ אבל אם היה אחד מחמשת המינים שערב טפילה כו׳ אינו מברך אלא על העיקר כו׳ ע״כ.** לכאורה דברי רמב״ם הפך הנשמע מסוגיין שמשמע שדווקא שהדגן הוא עיקר מברכים עליו, אך אם הוא טפל נראה שאין מברכים עליו, והגם דגמר אומר רמב״ם ז״ל וז״ל: כיצד היא הטפילה המעורבת כגון לפת כו׳ שערב בו קמח של אחד מחמשת המינים כדי לדבקו אינו מברך כו׳ ע״כ. הרי גילה דעתו דלא חשיבי חמשת המינים טפילה אלא הדבקו וכדומה, אבל לטעמה חמשת המינים עיקר הגם דתערובתם מרובה, עכ״ז אמאי כתב בתחלת דבריו דברים דמשמע הפך דברי הש״ס, **אלא טעם רבינו לומר דמה דאמרינן כל שיש בו מחמשת המינים מברכין במ״מ, אין הכונה לומר הגם דתערובתם עיקר**, כדמשמע מפשטא דסוגייא דקאמר רב ששת בדין ריהטא דמחוזא דובשא עיקר ואף על פי כן מברך במ״מ, **דאם דובשא עיקר לא מצינן לברוכי על הטפל, דמשנה ערוכה היא כל שהוא עיקר ועמו טפילה מברך על העיקר, ואפילו בחמשת המינים** כדקתני מתני׳ מברך על המליח ופוטר את הפת (והוא מדין עיקר וטפל כמבואר ברמב״ם פ״ג ה״ז), **אלא היינו טעמא דמברכינן בריהטא דמחוזא במ״מ משום דסמידא נמי עיקר, ומאי דאמר דובשא עיקר פי׳ נמי עיקר**, אבל כל דאיתיה בתערובת אחד מחמשת המינים לעולם עיקר נמי הוא, והיינו חידותא דדינא דקמ״ל רב ושמואל, והיינו מה שכתב רמב״ם ז״ל בסוף דבריו וז״ל אבל אם ערב כדי ליתן טעם בתערובת הרי הוא עיקר ע״כ, פי׳ דאפילו בשיעור נתינת טעם **אם לכך נתכוין בתערובתו הוא מחשיב עיקר, אבל בהיכא דמפרידי חמשת המינים וקא חמינא להו דלא אכלי להו אלא טפל, כההיא דמליח ופת עמו דמנכרא מלתא להדיא דודאי טפל מברך על המליח ופטור**, ע״כ. והוא ממש כדברינו, שאם הקמח הוא טפל אין מברכים עליו, וכמו שהגדיר לנו שהכל תלוי אם הוא אוכלו בתורת עיקר או טפל, ותאזרני שמחה.

ביאור הראשונים בסוגיא דכל שיש בו מה׳ מיני דגן שהוא דווקא חלק ״מעיקר״ המאכל

ואחרי שביארנו לנכון דברי התלמוד אליבא דמרן הב״י, אמרתי אעמודה ואתבונן היאך כתבו לנו רבותינו הראשונים בהאי מילתא, האם בעינן שהדגן יהיה דווקא מעיקר המאכל, או שסגי במה שיש דגן בתערובת והוא בא ליתן טעם שמברכים עליו במ״מ.

ובחופשי מצאתי שכן הוא מוכרח בדברי הרא״ש (ברכות פ״ו סי׳ ז) שכתב: חביץ קדרה וכן דייסא כעין חביץ קדרה וכו׳, אמר רב נוסף נקוט דרב כהנא בידך, דרב ושמואל דאמרי תרוויהו כל שיש בו מחמשת המינים מברכים עליו בורא מיני מזונות, וכן הלכתא דהא רב יוסף מייתי מנייהו ראיה, הלכך כל **״שעיקרו״** מחמשת המינים אפילו רובו ממין אחר מברכים עליו במ״מ, עכ״ל. ומבואר בדברי הרא״ש שהגדיר לנו את דברי הגמ׳ דכל שיש בו מחמשת המינים היינו ״שעיקרו״ מחמשת המינים, דהו״א שכל שיש בו מחמשת המינים היינו אפילו הוא טפל, קמ״ל הרא״ש רבותא דהיינו דווקא שהוא מעיקר התבשיל, אך אם הוא בא לתבשיל רק כטפל בעלמא, אף שהוא נותן טעם, אין לברך עליו.

וכ״כ בדעתו הרב מעדני יו״ט (או׳ ו) בזה״ל: ואם אינו עיקר נמי ג״כ לית סברא שיברך עליו, אלא ודאי דמ״מ עיקר הוא, עכ״ל. והוא להדיא כדברינו דאף בה׳ מיני דגן כשבא לטעם מ״מ בעינן שיהא עיקר, ולא סגי במה שבא להטעים והוא אינו עיקר.

וכ״כ הרב עולת תמיד (סי׳ רח סק״ב) בזה״ל: ומה שכתב (השו״ע) אפילו עירב עמהם דבש הרבה יותר מהם, כן כתב שם הרא״ש (פ״ו סימן ז) וזה לשונו, שאפילו רובו ממין אחר כיון שעיקרו מחמשת מינים מברך עליו בורא מיני מזונות, משמע מדבריו דוקא אם העיקר מחמשת המינים אבל אם אין העיקר מחמשת המינים מברכין על העיקר, כי כלל גדול כל שהוא עיקר ועמו טפילה מברכין על העיקר ופוטר אף הטפילה, ע״כ.

וכ״כ הרב לחם יהודה עייאש (פ״ג מהל׳ ברכות ה״ד) בזה״ל: כתב הרא״ש בפ׳ כיצד מברכין וז״ל וכן הלכתא דהא רב יוסף מייתי מינייהו ראייה הילכך כל שעיקרו מחמשת המינין אפילו רובו ממין אחר מברכין עליו בורא מיני מזונות וכו׳ אבל תבשיל שנותנין שם קמח להקפות המאכל ולדבקו לא חשיב עיקר עכ״ל, ומשמע דר״ל דאע״ג דמיעוט דחמשת המינין חשיב כרוב, מ״מ בעינן שיהא עיקר התבשיל של חמשת המינין אבל אם אינו עיקר אין לברך עליו וכן פי׳ הרב בס׳ מעדני מלך יעו״ש, ועיין בס׳ עולת תמיד, ע״כ.

וכן מבואר כדברי הרא״ש בתוספות רבי יהודה החסיד (ברכות לו: ד״ה אמר רב יוסף) שכתב בזה״ל: והלכתא כל דבר שהוא מחמשת המינין כגון דייסא שאנו קורין שחינ״ש וכן ורומשייל״ש וכיוצא בהן, היינו מחמשת המינין, מברכין עליו בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש, **כיון שהעיקר מחמשת המינין** וכו׳, ע״כ.

וכ״כ להדיא רבינו המאירי (ברכות לז.) בזה״ל: כל תבשיל מאלו הנזכרים שהם בדין במ״מ, אם עירב בו דברים אחרים, כגון דבש ותבלין אע״פ שהכניס בו מהן הרבה, הואיל ויש בו מחמשת מיני דגן, **ושעיקר התבשיל קרוי על שם אותו מין מחמשת המינים**, אע״פ שרובו מדברים אחרים הולכים אחר אותו המין, והוא שאמרו סמידא עיקר, ר״ל הקמח וכו׳, **אבל אם עיקר התבשיל מדברים אחרים, ומכניס בו קמח הרבה למתק את הטעם**, או לעבות התבשיל כדרך שעושים בתבשיל של גריסים **אין הקמח עיקר ואין הולכים אחריו**, עכ״ל. הרי שכתב להדיא דאף שהקמח ניתן בשביל לתת טעם, מ״מ מאחר והוא אינו ״עיקר התבשיל״ לכן אין מברכים עליו.

וכ״כ להדיא רבנו אשר בר חיים בספר הפרדס (שער א׳ עמ׳ יד) בזה״ל: ואם עירב אחד מחמשת המינים בשום תבשיל **כדי להטעימו**, או כדי לדבקו לא מברכים עליו בורא מיני מזונות, **משום דאין הקמח עיקר, ומברכיו עליו כפי מה שהוא**, כלומר אם התבשיל הוא מפירות האדמה מברכין עליו בתחילה בורא פרי האדמה ולבסוף שהכל נהיה בדברו, ואם של פירות העץ מברך בורא פרי העץ וכו׳, עכ״ל.

וכ״מ בחידושי הרא״ה (ברכות לו:) שכתב בזה״ל: פי׳ **ומיהא דוקא בתערובת הוא דקאמרינן דכל שיש בו מחמשת המינין מברך עליו בורא מיני מזונות**, ואפילו היה שאר התערובת עיקר, דלעולם חשיב דחמשת המינין עיקר, **אבל כשאינו בתערובת פעמים שהוא טפלה**, ואפילו פת, ואין מברכין עליו כלל, כדאיתא לקמן (מד.) בהביאו לו מליח ופת, אי נמי בפירות גינוסר, וטעמא דמילתא **דכשהוא בתערובת** אפילו הוא מעט, **מכל מקום לעיקר תבשיל הוא שם**, ואע״פ שמרבה בשאר המינין והוי עיקר לגביה, **מכל מקום כיון דגם הוא מעיקר התבשיל**, הוא חשיב, **אבל כשהוא בעין**, ובא עם דבר מליח או עם פירות גינוסר, **אינו עיקר כלל**, ולא בא כי אם להכשיר את פיו, ולא עוד אלא אפילו בתערובת כל זמן שאינו מעיקר התבשיל כלל שאינו בא לכונת אכילתו (היינו לכוונת עיקר אכילתו) לא חשיב כלל כדאמרינן לקמן (לט.) בתבשילא דליפתא ויהבי ביה קימחא דאע״ג דמפשי ביה קימחא לא מברכינן עליה אלא שהכל, משום דקימחא בהוא תבשילא לא אתי לכונת אכילתו כלל אלא לדבוקי בעלמא, עכ״ל. וכ״ה באותו לשון בשטמ״ק המיחוסת להריטב״א.

ומבואר להדיא בדבריו, שחילק בדין כל שיש בו, ב׳ חלוקות שונות. א. דלא אמרינן כל שיש בו אלא כשהדגן ניתן בתוך התערובת, אבל אם ניתן בפני עצמו מחוץ לתערובת, והתערובת היא עיקר לגבי מה שמבחוץ, ובתערובת אין כלל דגן, לעולם מברך על התערובת את ברכתה, ולא על הדגן שמבחוץ. ב. ואף כשהדגן ניתן בתערובת ולא מבחוץ, חילק עוד, שדוקא אם ניתן בתערובת כחלק עיקרי, דהיינו להטעים או להשביע, אבל אם ניתן לדבק בעלמא, אף שהוא בתערובת טפל הוא. ומבואר להדיא, שבחלוקה ראשונה אין שום חילוק אם ניתן לטעם או לדבק, והחילוק היחיד הוא אם ניתן בתערובת אם בפני עצמו, ומינה לדין השניצל, דמכיון שהדגן אינו בתערובת, אלא ציפוי חיצוני בלבד, ובעיקר המאכל שהוא העוף או הדג ליכא דגן כלל, ברכתו שהכל כברכת הדג או העוף. ורק אם היה בתוך העוף או הדג מעורב דגן היה מקום לדון אם ניתן לדבק או להטעים. דומיא דקציצת בשר וכדומה. וכן למד בדבריו הגר״מ קארפ בספרו משמרת מועד (ברכות לו:).

שו״ר שכן מבואר להדיא ברא״ה בהמשך דבריו שכתב בזה״ל: והא דרב ושמואל נמי דכל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות ולבסוף מעין שלש, **דווקא בדאית ביה כזית בכדי אכילת פרס**, הא לאו הכי דאפילו אכליה בעיניה בכי האי גונא לא חשיב לברוכי עליה לבסוף, וכיון דכן על ידי תערובת כי האי גונא מסתבר **ודאי דלא חשיב לא בתחלתו** ולא בסופו, ע״כ. ומבואר שרק היכא שהדגן בא ״מעיקר מהתבשיל״ ממש והיינו ״שיש בו כזית בכדי אכילת פרס״, כלומר שהוא ניכר היטב בטעמו וממשו (שהוא שישית מהמאכל) הרי הוא עיקר ומברכים עליו, אבל היכא שאינו מעיקר המאכל ממש שאין בו כזית בכדי אכילת פרס אין מברכים עליו כברכת הדגן, ואפילו שהוא חלק מעיקר המאכל והוא בא ליתן טעם בתערובת, וכ״ש היכא שהדגן בא רק להכשיר שממילא הוא אינו חשוב כלל לברך עליו.

וכ״מ בהלכות ברכות להריטב״א (פ״א הכ״ח) שכתב בזה״ל: כל תבשיל שיש בו שום תערובת קמח של חמשת המינין, אפי׳ הוא טפל והשאר עיקר, ויש בו כזית בכדי אכילת פרס, הרי הוא כאילו היה עיקר, ומברך עליו תחילה בורא מיני מזונות ולאחריו ברכה אחת מעין שלש, בד״א כשהוא מעיקר התבשיל, אבל אם אינו נתון אלא להכשיר, כגון קמח שנותנים בתבשיל לפתות וכיוצא בו לדבק התבשיל הרי הוא טפל ומברך על השאר, ע״כ. ומבואר שרק היכא שהדגן בא ״מעיקר מהתבשיל״ ממש והיינו ״שיש בו כזית בכדי אכילת פרס״, כלומר שהוא ניכר היטב בטעמו וממשו (שהוא שישית מהמאכל) הרי הוא עיקר ומברכים עליו, אבל היכא שאינו מעיקר המאכל ממש שאין בו כזית בכדי אכילת פרס אין מברכים עליו כברכת הדגן אפילו לא ברכה ראשונה (וזה כדעת רבו הרא״ה הנ״ל), ואפילו שהוא חלק מעיקר המאכל והוא בא ליתן טעם בתערובת, וכ״ש היכא שהדגן בא רק להכשיר שממילא הוא אינו חשוב כלל לברך עליו. (ומה שנקט דוגמא שאם בא להכשיר היינו בא לדבק, נראה דלאו דווקא נקט, דה״ה שבא ליתן טעם,

ונקט כדברי הגמ׳ שלדבק אינו נחשב, ומ״מ זיל בתר טעמא שכל שאינו מעיקר התבשיל אלא בא להכשיר אין לברך עליו, וכ״כ הגר״מ קארפ במשמרת מועד שם)

וכן מתבאר בריבב״ן (הובא בספר גנזי הראשונים ברכות פ״ו) שכתב בזה״ל: כל שיש בו מחמשת מיני דגן, **משמע על ידי תערובת**, אע״פ שמין ה׳ מינין אינו עיקר (שהוא מועט), ואפי׳ הכי מברך בורא מיני מזונות, כל שהוא מה׳ מינין כגון חיטה ושעורה וכוסמין ושיבולת שועל ושיפון, ובא למעט כל שאר המינין, ע״כ. ומבואר שמה שאמרו בגמ׳ את האי דינא דכל שיש בו הוא דווקא אם הוא חלק מהמאכל והתערובת, אך אם הוא לא חלק מהמאכל, מחמת שהוא מעטפת חצונית ומשרת בעלמא, בזה לא אמרינן את הדין דכל שיש בו מחמשת המינים, ואין מברכים עליו. (ומ״ש אפילו שהדגן אינו עיקר, י״ל שכוונתו שהוא מועט שג״ז נקרא טפל ע׳ מה שנאריך בזה להלן בדברי הריטב״א, אי נמי שס״ל שכל שהוא בתערובת אף שהוא טפל הוא נקרא עיקר דסו״ס הוא חלק ממרכיבי המאכל, אך עכ״פ שפתי הריבב״ן ברור מללו שדווקא היכא שהוא חלק מהמאכל מברכים עליו, אך היכא שהוא אינו חלק מהמאכל אף שהוא מין דגן הרי הוא טפל)

וכן ראיתי להגר״מ קארפ במשמרת מועד (ברכות לו:) שהוסיף שכן מוכח בספר מצוות זמניות (הלכות ברכות) שכתב: כל תבשיל שיש בו מחמשת מינים וכו׳, ובלבד שיכוין לזון בו אבל אם עירב בו קמח לתיקון התבשיל בלבד, מברך הברכה הראויה לדבר זה שמעורב הקמח כי הוא העיקר, ע״כ. ובפשטות נראה שכל שהקמח אינו עיקר אפי׳ הוא בא להכשיר את המאכל, והיינו אפי׳ בנתינת טעם, מ״מ הוא טפל ואין לברך עליו.

תוספת ראיה מדברי הראשונים שביארו שהטעם שאם הניח לדבק אין מברכים על הדגן הוא משום שאינו עיקר

בגמ׳ ברכות (לט.) אמרו אמר רב אשי כי הוינן בי רב כהנא אמר לן, תבשילא דסלקא דלא מפשו ביה קמחא בפה״א, דלפתא דמפשו ביה קמחא טפי במ״מ, והדר אמר אידי ואידי בפה״א, והאי דשדי ביה קמחא טפי לדבוקי בעלמא עבדי ליה, ע״כ.

והנה המעיין בדברי רבותינו הראשונים יראה שביארו שהוא משום שכל שבא לדבק הוא אינו חשוב, ואינו עיקר אלא טפל, וקיי״ל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה, וא״כ מכאן דמות ראיה לדברינו שמה שאמרו בגמ׳ שכל שיש בו מחמשת מיני דגן שמברך עליו במ״מ, לא מיירי שרק בא ליתן טעם וממילא הוא נקרא עיקר, אלא אף שהוא נותן טעם מ״מ לא סגי בהכי ובעינן נמי שיחשב עיקר מצד המהות שלו, שהוא יהיה חלק מעיקר המאכל, והראיה הוא ממה שביארו הראשונים שהטעם שלדבק אינו חשוב לברך עליו, הוא משום שהוא אינו עיקר אלא טפל, ואם הוא אכן דין מיוחד בדגן שכל שהוא נותן טעם ראוי לברך עליו אף אם אינו עיקר, א״כ היה לראשונים לכתוב שהטעם שאם בא לדבק אין מברכים עליו הוא משום שהוא אינו בא לתת טעם, ומדוע כתבו שהטעם הוא משום שאינו ״עיקר״ הרי לא בדיני עיקר וטפל עסקינן, אלא בדין מיוחד של דגן שהחילוק שם הוא האם הדגן בא ליתן טעם או לא, וא״כ מוכח מדברי הראשונים שאף בחמשת מיני דגן שייכא האי דינא שמברך על העיקר ופוטר את הטפילה, ולכן גם בדגן שבא ליתן טעם בעינן שיהיה עיקר ולא טפל, ונביא את לשונות הראשונים.

כתב הרא״ש (פ״ו סי׳ ז) בזה״ל: חביץ קדרה וכן דייסא כעין חביץ קדרה וכו׳, אמר רב נוסף נקוט דרב כהנא בידך, דרב ושמואל דאמרי תרוויהו כל שיש בו מחמשת המינים מברכים עליו בורא מיני מזונות, וכן הלכתא דהא רב יוסף מייתי מנייהו ראיה, הלכך כל **״שעיקרו״** מחמשת המינים אפילו רובו ממין אחר מברכים עליו במ״מ, ולבסוף ברכה אחת מעין שלש, אבל תבשיל שנותנים שם קמח להקפות המאכל ולדבקו, **לא חשיב עיקר** כדאמרינן לקמן (לט.) וכו׳, ע״כ. וכ״ה בתוס׳ הרא״ש (לו:)

וכ״כ הרמב״ם (פ״ג מהל׳ ברכות ה״ו): כיצד היא **הטפילה** המעורבת, כגון לפת או כרוב שבשלו ועירב בו קמח של אחד מחמשת המינין כדי לדבקו, אינו מברך עליו בורא מיני מזונות, **שהלפת הוא העיקר וקמחו טפלה**, שכל דבר שמערבין אותו לדבק, או כדי ליתן ריח, או כדי לצבוע את התבשיל **הרי זו טפלה** וכו׳, ע״כ

וכ״כ בספר המאורות (הובא בקובץ שטות קמאי) בזה״ל: תבשילא דסלקא בפה״א, ותבשילא דלפתא נמי, ואע״ג דשדו ביה קמחא לדבוקי בעלמא הוא, פירוש כיון **שאין הקמח עיקר התבשיל**, ולא מפשו ביה קמחא אלא לדבוקי בעלמא, כיון **שעיקר התבשיל** נעשה בלא קמח מברך בפה״א, וכן פסק ה״ר משה, ע״כ.

וכ״כ בספר על הכל (סי׳ יג) בזה״ל: ועל הקדייש שעושים משקדים ונותנים בו פת מספקא ליה להר״ם אם פת עיקר שנותנים בו לסעוד את הלב הוא נתון בתוכו ומברכים עליו במ״מ, או שמא הפת **אינו עיקר** אלא **לדבוקי בעלמא**, ע״כ.

וכ״כ הריטב״א בהלכות ברכות (פ״א הכ״ח) בזה״ל: כל תבשיל שיש בו שום תערובת קמח של חמשת המינין וכו׳, מברך עליו תחילה בורא מיני מזונות ולאחריו ברכה אחת מעין שלש, בד״א כשהוא **מעיקר התבשיל**, אבל אם אינו נתון אלא **להכשיר**, כגון קמח שנותנים בתבשיל לפתות וכיוצא בו לדבק התבשיל **הרי הוא טפל** ומברך על השאר, ע״כ.

וכ״כ בחידושי הרא״ה (ברכות לו:) שכתב בזה״ל: ולא עוד אלא אפילו בתערובת כל זמן שאינו **מעיקר התבשיל** כלל **שאינו בא לכונת אכילתו** (היינו לכוונת עיקר אכילתו) **לא חשיב כלל** כדאמרינן לקמן (לט.) בתבשילא דליפתא ויהבי ביה קימחא דאע״ג דמפשי ביה קימחא לא מברכינן עליה אלא שהכל, משום דקימחא בהוא תבשילא **לא אתי לכונת אכילתו כלל אלא לדבוקי בעלמא**, עכ״ל. וכ״ה בעוד ראשונים, וכל היד המרבה לחפש תמצא עוד כהנה וכהנה.

שגם הרשב״א מסכים לסברת הראשונים שהיכא שהדגן טפל אין מברכים עליו

אולם אחרי כותבי כו״ז העירוני שמדברי הרשב״א (ברכות לז:) נראה שסובר שאין חילוק בהכי וכל שיש בו חמשת מיני דגן שבאו לתת טעם, אפילו אם הם טפלים ולא עיקר מברכים עליהם במ״מ, ודלא כדברי הראשונים שזכרנו, שכתב בזה״ל: דובשא עיקר, פירוש רובו דבש ומיעוטו סולת, אי נמי עיקרו מחמת דבש, וסלתו להטעימו ולהכשירו, מ״מ כיון דסלתו מעורב בו להכשירו, מברכין על הסלת כדאסיקנא מהא דרב ושמואל, ול״ד לתבשילא דליפתא וכו׳, דהתם הוא משום דקימחא לאו להכשיר ולמיהב ביה טעמא מערביי ביה, אלא לדבוקי בעלמא, אבל הכא לאכשורי תבשילא איהו עיקר ועליה מברכין, עכ״ל. ומבואר בדבריו שאף שהסולת רק בא לשרת ולהטעים את הדבש, מ״מ מברכים עליו במ״מ.

ובאמת שאף אם נאמר שאכן הרשב״א חולק על דברי הראשונים שזכרנו, וס״ל שאין לחלק בחמשת מיני דגן, וכל שבאו לתת טעם, מברכים עליהם כברכתם, מ״מ אנחנו יש לנו לתפוס כדברי רוב הראשונים שס״ל לחלק בין אם החמשת מיני דגן הם עיקר או שלא, וכן דעת מרן הב״י והרמ״א, וביחוד שאף הרשב״א עצמו כתב פירוש נוסף, ולפירוש זה יתכן שהוא מסכים לדברי רוב הראשונים, ועכ״פ אנן נקטינן כדברי רוב הראשונים.

אולם כשהתבוננתי ראיתי שמעיקרא דדינא פירכא, שנראה שהרשב״א מיירי דווקא היכא שהדגן נמצא ביחד עם המאכל באותה תערובת, והוא חלק ממנו, שבזה אף שהוא רק בא להטעים ולהכשיר מ״מ הרי הוא עיקר, כי הוא חלק ממרכיבי המאכל, אך אם הדגן היה נפרד מהמאכל והוא בא רק לצורכו דומייא דפת ומליח, בזה אף הרשב״א היה שר המסכי׳ם שה״ז טפל מצד מהותו, ואין מברכים על הדגן, וכמו שמצאנו חילוק זה בראה״ה הנ״ל, ובריב״ב (כו. מדה״ר), ובמאירי (מד.)

ונבאר את הדברים, שאחרי העיון בלשונות הראשונים נראה שיש לנו בזה ב׳ גדרים, והוא שמדברי חלק מהראשונים מבואר שכדי שנברך על הדגן אף שהוא מועט בעינן שהוא יהא עיקר התבשיל, ושהתבשיל יהיה קרוי על שמו, אך אם הוא בא רק להטעים את המאכל אף שהוא חלק מהתבשיל מ״מ אין לברך עליו, שבעינן שיהיה עיקר ממש, וכן משמעות המאירי והפרדס ועוד, וכן מבואר בדברי הדרכי משה (סס״י רד) שהוזכר לעיל. מאידך מצאנו עוד גדר בראשונים, והוא שכדי שנברך על הדגן אף שהוא מועט בעינן שיהיה חלק מעיקר המאכל, ולא שיבוא כמשרת למאכל, והוא אינו חלק ממנו (וכמו חלב חיטה ודבש שביאר מרן הב״י), אך כל שהוא חלק מהמאכל, אף שהוא בא להטעים את התבשיל, ואין התבשיל קרוי על שמו, מ״מ כיון שהוא חלק מהמאכל חשיב להני ראשונים עיקר, וכ״נ מדקדוק לשון הרא״ה והריבב״ן שהדגישו שהתנאי שהדגן יחשב כעיקר הוא דווקא שהוא חלק מהמאכל ומהתערובת, אך אם הוא אינו חלק מהמאכל אינו חשיב עיקר, ומשמע שזה התנאי היחידי שיש להם. (ובד׳ הרא״ש ור׳ יהודה החסיד יל״ד, וראה להלן)

וא״כ מדברי הרשב״א מבואר שסובר כהחלוקה השנייה בראשונים שזכרנו, שכדי שנברך על הדגן אף שהוא מועט בעינן שיהיה חלק מעיקר המאכל, ולא שיבוא כמשרת למאכל, והוא אינו חלק ממנו (וכמו חלב חיטה ודבש שביאר מרן הב״י), אך כל שהוא חלק מהמאכל, אף שהוא בא להטעים את התבשיל, ואין התבשיל קרוי על שמו, מ״מ כיון שהוא חלק מהמאכל מיקרי עיקר.

ומדברי מרן הב״י נראה שסובר שהגדר בזה הוא כדברי הרשב״א שכל שהוא מעיקר המאכל חשיב עיקר, ואף שאין התבשיל קרוי על שמו, והוא רק בא לטעם את עיקר המאכל ולהכשירו, מ״מ כיון שהוא חלק מהמאכל חשיב עיקר, שהנה בב״י (רס״י רח) כתב בזה״ל: מ״ש רבינו הילכך תבשיל שהוא מחמשת המינים אפילו עירב עמו דברים אחרים עד שנעשו רוב מברך עליהם בורא מיני מזונות, כן כתב שם הרא״ש (סי ז) שאפילו רובו ממין אחר כיון שעיקרו מחמשת המינים מברך עליו בורא מיני מזונות, ובגמרא שם (לז:) אמר רבא האי ריהטא פירוש חביץ קדרה דחקלאי דמפשי ביה קמחא, במ״מ, מ״ט דסמידא עיקר, דמחוזא דלא מפשי ביה קמחא שהכל מ״ט דובשא עיקר, הדר אמר רבא אידי ואידי במ״מ, וכתב הרשב״א דובשא עיקר פי׳ רובו דבש ומיעוטו סולת, ואי נמי עיקרו מחמת הדבש, וסלתו להטעימו ולהכשירו, ומ״מ כיון דסלתו מעורב בו להכשירו מברכים על הסולת, כדאסיקנא מהא דרב ושמואל וכו׳ דהתם הוא משום דקימחא לאו להכשיר ולמיהב ביה טעמא מערביי ביה, אלא לדבוקי בעלמא, אבל הכא לאכשורי תבשילא איהו עיקר ועליה מברכין, עכ״ל. הרי שהעתיק לשון הרשב״א שכל שהוא חלק מהמאכל חשיב עיקר. (גם מבואר בדבריו שהבין שהרא״ש סובר נמי כדברי הרשב״א, והיינו דמ״ש הרא״ש ״עיקר״ היינו שכל שהוא חלק מהמאכל חשיב עיקר, אולם אכתי אפש״ל שאין להוכיח מידי מדברי מרן שהגדר הוא כדברי הרשב״א, שעיקר כוונת מרן הוא להביא שבחמשת מיני דגן לא אזלינן בתר הכמות אלא כל שהוא נותן טעם הרי הוא עיקר ולזה הביא דברי הרא״ש, וכן את דברי הרשב״א שבתרוצו הראשון מבואר ג״כ הכי, ולעולם בגדר של ״עיקר״ המאכל יתכן שמסכים כפשטות דברי הרא״ש שבעי׳ שיהיה ממש ״עיקר״, ולא כהרשב״א שסגי במה שהוא מעיקר המאכל, והוא הביא את הרשב״א בשביל מה שמבואר בתירוצו הראשון שלא הולכים לפי הכמות וכמ״ש הרא״ש, ודו״ק)

עוד בה שנראה שמעיקרא דדינא פירכא, שהנה כל מעיין ברשב״א יראה שביאר לנו בזה תנאי יסודי שאף שהוא בתערובת, מ״מ מה שהוא נקרא עיקר ומחמת זה ראוי לברך עליו הוא רק משום שהדגן לא רק בא כטפל להטעים את עיקר המאכל, אלא שהוא בא להכשיר את המאכל, שלולי הדגן לא הוי חזי למיכל כולי האי כמו השתא, וממילא יוצא שאף הדגן הוא נקרא עיקר ולא טפל, שכ״כ הרשב״א: דובשא עיקר, פירוש רובו דבש ומיעוטו סולת, אי נמי עיקרו מחמת דבש, וסלתו להטעימו **ולהכשירו,** מ״מ כיון דסלתו **מעורב בו להכשירו**, מברכין על הסלת כדאסיקנא מהא דרב ושמואל, ול״ד לתבשילא דליפתא וכו׳, **דהתם הוא משום דקימחא לאו להכשיר** ולמיהב ביה טעמא מערביי ביה, אלא לדבוקי בעלמא, **אבל הכא לאכשורי תבשילא איהו עיקר** ועליה מברכין,

עכ״ל. ומבואר להדיא שהרשב״א ג״כ סובר שבעינן שעכ״פ הדגן יהיה עיקר ושיבוא להכשיר את המאכל, שאז הוא נקרא עיקר וכמ״ש להדיא הרשב״א, ואל״ה הרי הוא טפל ואין לברך עליו, וגם זה שהוא בא להכשיר את המאכל שלדעת הרשב״א הוא נקרא עיקר, מיירי רק בתערובת שע״ז קאי הרשב״א, שכיון שהוא חלק מהמאכל והוא מכשיר את המאכל הרי הוא נקרא עיקר, אך באופן שהוא אינו בתערובת אף שהוא בא להכשיר את המאכל אין מברכים עליו, שהרי בזה המאכל הוא בפנ״ע והוא העיקר, והוא אינו חלק מהמאכל אז תמיד יחשב טפל למאכל, ובזה המדד הוא איזה מאכל הוא העיקר ואיזה בא בשבילו שהוא טפל וכמו פת ומליח וכמבואר במשנה וברמב״ם ועוד.

שו״ר שכ״כ להדיא בדעת הרשב״א הגאון פר״ח בשו״ת מים חיים (סי׳ ח) שאחרי שהביא את הרשב״א ללמוד לנדון המלבן (תירוש שיש בו מעט קמח להקפותו) כתב בזה״ל: ומשמע דזה המלבן הוי דכוותיה (כמו נדון הרשב״א), שעיקרו (בכמות) מחמת תירוש, והקמח להטעימו ולהכשירו, ולאו לדבוקי בעלמא גרידא, **שאלולי הקמח לאו הוה חזי למיכל כולי האי כמו השתא, נמצא שהקמח מתקנו ומכשירו לאכלו והוא העיקר** (באיכות) בכאן, מברך עליו במ״מ, עכ״ל. נמצא שהבין להדיא שגדר הדברים ברשב״א הוא שצריך שעכ״פ הדגן יתקן ויכשיר את המאכל לאכילה ״**שאלולי הקמח לאו הוה חזי למיכל כולי האי כמו השתא**״, עד שהוא יהיה ״העיקר״, אך משמע שאם הוא אכתי טפל, והיינו שהדבר כבר מוכשר ומתוקן בלא״ה לאכילה אף שהוא ג״כ מכשירו, מ״מ אין מברכים עליו, וכ״ש אם הוא רק מעטפת וציפוי שהוא כלל לא נותן ומוסיף לגוף המאכל שהוא בלא״ה מתוקן, בזה ברור שהדגן טפל ואין מברכים עליו. (ומה שביארנו את דבריו שעיקרו הוא התירוש היינו הכמות, אך מ״מ הדגן הוא העיקר מצד המהות ראה בזה להלן במו״מ בדברי הראשונים שהכרחנו כן מלשונו ומדברי הפוסקים יעויי״ש)

וכן ראיתי בפתה״ד (סי׳ רח סוף או׳ ג) שהביא את דברי הפר״ח אלו וסיכם אותם בצורה ברורה כדכתיבנא שמ״ש הרשב״א שאם הדגן בא להכשירו שמברכים עליו היינו דווקא אם הוא ג״כ עיקר במאכל, שכתב בזה״ל: והואיל וכן אתאן לפסק דינו של הרב פר״ח ז״ל **דכל דיהבי ביה קמחא לשתי סיבות**, לדבק ולטעם, **דזולתו לא הוי חזי לאכילה כ״כ**, הגם דהמיעוט הוא הקמח והרוב הוא הסוכר, מברך במ״מ, ע״כ.

והלום ראיתי בשו״ת ויען יוסף (צוברי, סי׳ ד) שג״כ הגדיל עצה הפליא תושיא לחקור ולהבין את עומק דברי הרשב״א, וג״כ דקדק מדבריו שדווקא היכא שהדגן בא להכשיר את המאכל שהוא יהיה ראוי לאכילה, רק אז יש לברך עליו שהוא עיקר, אך אם הוא בא רק לתת טעם והוא טפל אין לברך עליו, והביא את דברי הפר״ח והפתה״ד הנ״ל, והוסיף להביא שכ״כ להדיא הגאון רבי אברהם יצחקי בשו״ת זרע אברהם (לפני כ400 שנה, או״ח סי׳ א) בבאור דברי הרשב״א, ע״ש.

וכן ראיתי להגר״מ קארפ בספרו משמרת מועד (ברכות לו:) שהביא את דברי הרשב״א וביאר בדבריו ג״כ כמבואר שע״י שהוא מכשיר את המאכל הוא נקרא עיקר אך ברור שאם הוא היה נחשב טפל במהותו לא היה לנו לברך עליו רק מפני שנאמר מין דגן חשוב, שכתב בזה״ל: ומבואר שמה שהקמח נהפך לעיקר זהו רק במה שבא להטעימו ולהכשירו, והיינו שע״י שהוא בא להטעים ולהכשיר את התבשיל, נהפך הוא לעיקר, והכל קרוי על שמו, כיון שטעם הקמח ניכר בתבשיל והוא מכשיר לכל התבשיל, ע״כ.

נמצא שלכל הדברות אין חולק שהיכא שהדגן הוא טפל, והוא אינו חלק מהמאכל, הרי הוא טפל, ואין מברכים עליו, ורק היכא שהוא בא כחלק מהמאכל ונותן טעם בזה באנו למחלו׳ הראשונים שלדעת המאירי ודעמיה בעינן שיהיה ממש עיקר המאכל, ואם בא רק להטעים אין מברכים עליו, וכן נראה מדברי הרמ״א בדרכי משה, ולדעת הרשב״א ודעמיה כל שהוא מעיקר המאכל והוא מחמשת מיני דגן אף שהוא בא רק להטעים חשיב עיקר ומברכים עליו, וכן נראה מדברי מרן הב״י.

ודע שאין להקשות מדברי הרב עולת תמיד (סי׳ רח או׳ ב) שלכאו׳ נראה מדבריו שהבין שהרשב״א חולק על דברי הרא״ש וסובר שלא בעינן שיהיה עיקר אלא כל שהדגן נותן טעם מברך עליו, שכתב

בזה״ל: ומה שכתב (השו״ע) אפילו עירב עמהם דבש הרבה יותר מהם, כן כתב שם הרא״ש (פ״ו סימן ז) וזה לשונו, שאפילו רובו ממין אחר כיון שעיקרו מחמשת מינים מברך עליו בורא מיני מזונות, משמע מדבריו דוקא אם העיקר מחמשת המינים אבל אם אין העיקר מחמשת המינים מברכין על העיקר, כי כלל גדול כל שהוא עיקר ועמו טפילה מברכין על העיקר ופוטר אף הטפילה. אך מדברי הרשב״א (לו ע״ב ד״ה דובשא) לא משמע כן, וזה לשון הרשב״א שם על הא דאמרינן דובשא עיקר, פירוש רובו דבש ומיעוטו סולת, ואם כן עיקרו מחמת דבש וסולת להטעימו ולהכשירו ומכל מקום כיון דסלתו מעורב בו להכשירו מברכין על הסולת וכדאסיקנא, ולא דמי ללפתא דאע״ג דמפשי ביה קמחא לא מברכין עליה אלא שהכל, דהתם משום דקמחא לאו להכשיר ולמיהב ביה טעמים מערבין ביה אלא לדבוקי בעלמא, אבל הכא דלאכשורי תבשילא איהו עיקר ועליה מברכין עכ״ל, משמע מדבריו אפילו אין החמשה מינים עיקר אלא דלאכשורי תבשילא באין מכל מקום מברכין בורא מיני מזונות. וכן נראין דברי המחבר מדכתב סתמא אפילו עירב עמהם וכו׳ משמע דבכל ענין מברך בורא מיני מזונות, ולא קשיא מהא דאמרינן כל שהוא עיקר ועמו טפילה וכו׳ דמברכין על העיקר, דאפשר דמשום דדברים אלו חשובים הם מאוד הם נחשבים עיקר לעולם, חוץ מאם לא נתן אותם בתבשיל כי אם לדבק וכמו שביאר המחבר, עכ״ל.

ולכאו׳ משמע שהבין שלדעת הרשב״א ומרן אף שאין הדגן עיקר כלל מ״מ כיון שהוא מין דגן הרי הוא חשוב ויש לברך עליו (וכן ראיתי שהתקשה בדבריו בשו״ת ויען יוסף צוברי סי׳ ד או׳ ז), אך באמת נראה שאינו קושיא כלל די״ל שכוונתו כמו שכתבנו שיש ב׳ הגדרות בראשונים ״לעיקר״, וע״ז קאמר דלדעת הרא״ש בעינן שיהיה ממש עיקר המאכל, ולא סגי במה שהוא חלק מעיקר המאכל, אלא בעינן שיהיה ממש עיקר כוונתו אליו, ושלא יבוא רק להטעים, אך לדעת הרשב״א ומרן סגי במה שהוא חלק מעיקר המאכל, ואף שהוא בא רק להטעים, מ״מ כיון שהוא חלק מעיקר המאכל חשיב עיקר, ואף שהוא בא להטעים ולכאו׳ הוא טפל, ומברך על העיקר ופוטר את הטפילה, מ״מ כיון שהוא מחמשת מיני הדגן והוא בא לתת טעם הרי הם עיקר. אך לעולם אף הרב עולת תמיד מסכים שלכו״ע בעינן שיהיה חלק מעיקר המאכל, ושלא יבוא רק לשרת את המאכל שבזה אין הוא חוב כלל. (אלא שבמה שכתב שנחלקו בזה הרא״ש והרשב״א לכאו׳ הוא לא כמו שהבין מרן הב״י, שהביא את דברי שניהם בחדא מחתא וכנ״ל, ונראה שהבין שהם לא פילגי, וראה עוד לעיל).

משא ומתן בדברי מחברי זמנינו בהבנת דברי הראשונים

בדעת הרא״ש

הנה לעיל הבאנו את לשון הרא״ש (ברכות פ״ו סי׳ ז) שכתב: חביץ קדרה וכן דייסא כעין חביץ קדרה וכו׳, אמר רב נוסף נקוט דרב כהנא בידך, דרב ושמואל דאמרי תרוויהו כל שיש בו מחמשת המינים מברכים עליו בורא מיני מזונות, וכן הלכתא דהא רב יוסף מייתי מנייהו ראיה, הלכך כל **״שעיקרו״** מחמשת המינים אפילו רובו ממין אחר מברכים עליו במ״מ, עכ״ל. וכתבנו שמבואר בדברי הרא״ש שהגדיר לנו את דברי הגמ׳ דכל שיש בו מחמשת המינים היינו ״שעיקרו״ מחמשת המינים, דהו״א שכל שיש בו מחמשת המינים היינו אפילו הוא טפל, קמ״ל הרא״ש רבותא דהיינו דווקא שהוא מעיקר התבשיל, אך אם הוא בא לתבשיל רק כטפל בעלמא, אף שהוא נותן טעם, אין לברך עליו. והבאנו שכ״כ בדעתו כמה מגדולי האחרונים, הלא המה, הרב מעדני יו״ט, הרב עולת תמיד, הרב לחם יהודה עייאש, וכ״כ הג״ר אשר ויס בשו״ת מנחת אשר (ח״ב סי׳ טז או׳ א), והגר״מ קארפ בספר משמרת מועד (ברכות לו:).

וכו״ז הוא דלא כמ״ש בהלכה ברורה (סי׳ רח או׳ ב) לדחוק דמ״ש הרא״ש ״עיקרו״ לאו למימר שבעינן שיהיה מעיקר המאכל, אלא שכל שהדגן ניתן לתת טעם ולא לדבק הרי זה עיקר, משא״כ כשהוא בא רק לדבק הרי הוא טפל (וכמו שהמשיך שם הרא״ש שאם הוא בא לדבק אין מברכים

עליו), שבאמת באור זה הוא מנוגד לכל דברי רבותינו האחרונים שהבינו דברי הרא״ש כפשטם שבעינן שהדגן יהיה עיקר המאכל, שהרי הרא״ש בא להגדיר את דברי הגמ׳ שכל שיש בו היינו שעיקרו דגן, ולא בא לשלול מדוע לדבק לא מהני.

ושמעתי מקשים שאם איתא שכוונת הרא״ש שכתב ״עיקר״ הוא לאשמועינן שאף שהוא נותן טעם מ״מ צריך שיהיה עיקר, א״כ מדוע הרא״ש המשיך לאשמועינן שזה לאפוקי שבא לדבק, היה לו לחדש יותר שאפילו שנותן טעם בעינן שיהיה עיקר, ולכתוב כן להדיא.

ובאמת שעד שהם מקשים על דברי הפוסקים היה להם להתבונן שאף לדבריהם אין הדברים מיושבים, שהרי גם לצבע או לריח או לאחוז מבואר ברמב״ם ובפוסקים שהוא טפל ולכן בטלה מעלתו ואינו מברך מזונות, והוא מפורש ברמב״ם, ומדוע הרא״ש כתב רק לדבק, אלא ודאי שהוא לא בא לשנות מהגמ׳, ולכן כתב את מה שמובא בגמ׳ לאפוקי לדבק, אלא שבתוכ״ד השמיע לנו את הגדר בביאור כל שיש בו שבעינן שיהיה עיקר המאכל, וכמ״ש המעדני יו״ט להדיא, בצורה ברורה ומוחלטת על אתר. ומה גם שנראה שמעיקרא קושיא ליתא, שבלדבק יש יותר חידוש שהוא טפל, מאשר שהוא נותן טעם והוא אינו מעיקר המאכל שנראה יותר פשוט שהוא אינו נחשב, משום שבלדבק הרי הוא בגוף המאכל והו״א שיחשב עיקר, והשמיע לנו הרא״ש שאעפ״כ נחשב טפל, משא״כ דבר חיצוני שכולו רק משרת, דפשוט יותר שהוא טפל אף שהוא נותן טעם, ואין בזה חידוש גדול, לכן העדיף הרא״ש להשמיע לנו רבותא טפי שלדבק הרי הוא טפל.

אולם אחרי כותבי כו״ז בדעת הרא״ש העיר לנו בזה הר״ר יהודה בן דוד שליט״א שבדברי החיי אדם, והמחצית השקל, והפתה״ד, מבואר שהבינו בדברי הרא״ש דלא כהמעדני יו״ט והפוסקים הנ״ל, ואמרתי להתבונן בדבריהם, ולראות האם יכונו דבריו.

שהנה כתב הרב חיי אדם (כלל נ סעי׳ כא) שראוי להחמיר לברך על המחיה רק אם אכל מהדגן שיעור של כזית באכילת פרס, והעולם נהגו להקל, ויש להם ע״מ שיסמוכו, וביאר דבריו בנשמת אדם (או׳ ו) שהביא את מה שנראה לכאו׳ סתירה במרן שבס״ב פסק שאם עירב דגן אפי׳ אם הרבה דבש מסרך על המחיה, ואילו בס״ט כתב שרק אם יש שיעור של כזית בא״פ מברך על המחיה, וביאר שבס״ב הוא דעת הרא״ש שטעם כעיקר דאו׳ ללקות עליו בכזית, שההיתר נהפך לאיסור, ולכן מובן שמברך על המחיה אם יש כזית מהדגן אפי׳ שהרוב הוא דבש וכו׳, ע״כ.

ודייק מדבריו הרב הנ״ל שמבואר שהבין בדברי הרא״ש שכתב ״שעיקרו״ היינו מדין טעם כעיקר, שכל שהוא בא לתת טעם הרי הוא עיקר, שהכל קרוי על שמו, אך לא בעינן כלל שיהיה ממש העיקר, אלא אדרבה מבואר איפכא שאפי׳ שהוא טפל הואיל והוא דגן תמיד הוא עיקר.

אולם כשהתבוננתי ראיתי שמבואר בדברי הרב חיי אדם איפכא, והיינו שהרי הוא לא כתב שבגלל שהוא דגן הוי עיקר, אלא מדין טעם כעיקר, וטעם כעיקר אינו ענין כלל למין דגן, וא״כ כו״ז אכן חוזר לגדרים של עיקר שבעינן שיהיה חלק מעיקר המאכל, אך היכא שהוא אינו חלק מעיקר המאכל אינו חשיב כלל אף מדין טעם כעיקר, ומצד דין כל שיש בו מבואר בדברי הרב חיי אדם שלדעת הרא״ש הוא אינו דין שונה משאר דיני ברכות שעושה את הדגן תמיד כעיקר, אלא תמיד אנו רואים מהו העיקר ועליו יש לברך, אלא שאם הדגן הוא חלק מעיקר המאכל בזה חידש מצד דין דטעם כעיקר שיש לברך עליו.

גם מ״ש מהפתה״ד בדעת הרא״ש אינו נכון כלל, שהנה הרב פתח הדביר (סי׳ רח ריש או׳ ג) הביא את לשון הרא״ש, ואת דברי הרב מעדני יו״ט, וכתב ע״ז שנ״ל להוסיף ראיה דבחמשת מיני דגן לאו בריבוי תליא מילתא (והיינו שאפי׳ הדגן מועט מברך עליו) וכו׳, וכ״פ השו״ע והלבוש שאפילו רובו ממין אחר כל שאינו לדבק מברך במ״מ, ״וא״כ גם בנ״ד אם מה שנותנים בתוכו החלב חיטה דהיינו הנישא׳ אינו לדבק, אלא לעיקר וליתן טעם לסעוד הלב הגם דרובו הוא הסוכר מברך במ״מ״, עכ״ל.

וא״כ מה מאד יש לתמוה על דבריו, שהרי מבואר בדברי הרב פתה״ד בדעת הרא״ש ממש כדברינו, שהרי הוא הביא דברי המעדני יו״ט ונראה שהסכים עמם (ורק לגבי החלק שלא הולכים לפי הרוב בדגן הוסיף ראיה מדיליה), וכן בהמשך דבריו הרי הוא כתב שבעינן שהוא ״עיקר, ונותן טעם״, אלמא שהבין שהם ב׳ תנאים, ולא שפירוש ״עיקר״ הוא נותן טעם. מה גם למעשה זה לא יתכן לומר כדיוקו (שאינו נכון כלל), שהרי הפתה״ד כתב שם להדיא בסוף הדברים, שאף לדברי הפר״ח שלמד מהרשב״א והרא״ש לברך במלבן מזונות, כיון שהדגן בא גם לדבק וגם להטעים, מ״מ בשניצל יודה כיון שהוא בעינו ללא דגן, והדגן הוא רק משרת חיצוני, ומבואר בדבריו שם שזהו לכ״ע, וגם לפי מה שכתב קודם לכן מדברי הרא״ש, ע״ש. ונמצא שגם הפתה״ד הבין בהכרח כמו המעדני יו״ט.

ומה שהעיר עוד מהמחצית השקל (סי׳ רח ס״ק טו), המעיין שם יראה שכוונתו מתפרשת יפה בדיוק כפי מה שהבינו לנכון המעדני יו״ט והפתה״ד ושא״פ בדעת הרא״ש, והיינו דכל שעיקרו, ר״ל לאפוקי לדבק, מחמשה מינים, אפילו רובו ממין אחר מברכים עליו במ״מ וכו׳. ע״כ. ומ״ש שם לאפוקי לדבק, ר״ל דלאו דוקא אם הקמח הוא העיקר ושאר המינים הם טפלים אליו, דלפ״ז עירב קמח דגן עם שאר מינים שאינם טפלים אליו אלא גם הם עיקר כמוהו, אינו מברך על המחיה, ע״ש במחצית השקל. אלא אפילו גם שאר המינים הוו עיקר כמו הדגן, מספיק שהדגן אינו לדבק, מברך על המחיה אף ששאר מינים הם הרוב, ודלא כמי שרצה לחלק שם בין עירב קמח דגן עם קמחים אחרים לעירב קמח דגן עם שאר מינים שאינם קמח, ע״ש.

עוד ראיתי בספר מעדני אשר (לונצר, ברכות סי׳ צא) שטען ג״כ שנראה שכוונת הרא״ש (פ״ו סי׳ ז) שכתב, כל ״שעיקרו״ מחמשת המינין אפילו רובו ממין אחר מברכין עליו במ״מ, ולבסוף ברכה א׳ מעין שלש, אבל תבשיל שנותנין שם קמח להקפות המאכל ולדבקו לא חשיב עיקר, עכ״ל. ר״ל דכל שעיקרו דהיינו מרכיבי טעמו עשויים בין השאר מחמשת המינים ברכתו במ״מ, לאפוקי כשחמשת המינים לא ניתנו לטעם אלא לדבק, וכן נראה שהבין בדבריו הבה״ל (ר״ח ס״ט ד״ה מברך) שכתב וגם מדברי הרא״ש משמע דעכ״פ בעינן שיהא בו טעם דגן דאל״ה ל״ש כלל לקרותו לעיקר, ע״ש. משמע דבעינן רק שהדגן ינתן לעיקר ולא שהוא יהיה העיקר, עכ״ד.

אולם כבר השבנו לעיל בארוכה על דיוק זה בכוונת הרא״ש שהוא אינו נכון, ושבפוסקים מבואר היפך דבריו, ומדוע לנו לחלוק על דברי האחרונים הקדמונים, וכ״ש שכבר ביארנו שא״א לבאר אחרת את דברי הרא״ש. ומה שרצה להביא ראיה לדבריו שכ״ה הפירוש ברא״ש ממ״ש הביאור הלכה, כל המעיין ישר יראה שאין משם ראיה כלל, ששם הבאור הלכה רוצה להביא ראיה דבעינן טעם ניכר של הדגן, והביא ראיה לדבריו מהרא״ש דעכ״פ בעינן שיהא בו טעם דגן דאל״ה ל״ש כלל לקרותו לעיקר, ע״ש. והבאור הלכה בא להחמיר שצריך שיהיה ניכר הטעם, אך לא בא להקל ולומר דסגי במה שהדגן יתן טעם כדי שנקרא לו עיקר, ואדרבה נראה ללמוד מדברי הבאה״ל איפכא שהוא מצריך שהדגן יהיה ממש עיקר, ולא סגי שהוא חלק מהמאכל אלא אף בעינן טעם כדי שיהיה ממש כעיקר, והוא סיוע לדברינו.

נמצא שאין אפילו אחד שמפרש להדיא את דברי הרא״ש אצלנו דלא כהמעדני יו״ט, שהרי פשט לשון הרא״ש מורה ללא כל ספק שבעינן שהדגן יחשב עיקר ואל״ה אין מברכים עליו, וכמ״ש בדעתו המעדני יו״ט, עולת תמיד, לחם יהודה עייאש, וכן מתבאר מהחיי אדם, פתח הדביר, מחצית השקל, באור הלכה, לכל מי שמעיין ישר בדבריהם.

בדעת הריטב״א

הנה לעיל הבאנו את מ״ש בהלכות הריטב״א (פ״א הכ״ח) שכתב בזה״ל: כל תבשיל שיש בו שום תערובת קמח של חמשת המינין, אפי׳ הוא טפל והשאר עיקר, ויש בו כזית בכדי אכילת פרס, הרי הוא כאילו היה עיקר, ומברך עליו תחילה בורא מיני מזונות ולאחריו ברכה אחת מעין שלש, בד״א כשהוא מעיקר התבשיל, אבל אם אינו נתון אלא להכשיר, כגון קמח שנותנים בתבשיל לפתות

וכיוצא בו לדבק התבשיל הרי הוא טפל ומברך על השאר, ע״כ. ומבואר שרק היכא שהדגן בא ״מעיקר מהתבשיל״ ממש והיינו ״שיש בו כזית בכדי אכילת פרס״, כלומר שהוא ניכר היטב בטעמו וממשו (שהוא שישית מהמאכל) הרי הוא עיקר ומברכים עליו, אבל היכא שאינו מעיקר המאכל ממש שאין בו כזית בכדי אכילת פרס אין מברכים עליו כברכת הדגן אפילו לא ברכה ראשונה (וזה כדעת רבו הרא״ה הנ״ל), ואפילו שהוא חלק מעיקר המאכל והוא בא ליתן טעם בתערובת, וכ״ש היכא שהדגן בא רק להכשיר שממילא הוא אינו חשוב כלל לברך עליו. (ומה שנקט דוגמא שאם בא להכשיר היינו בא לדבק, נראה דלאו דווקא נקט, דה״ה שבא ליתן טעם, ונקט כדברי הגמ׳ שלדבק אינו נחשב, ומ״מ זיל בתר טעמא שכל שאינו מעיקר התבשיל אלא בא להכשיר אין לברך עליו, וכ״כ הגר״מ קארפ במשמרת מועד ברכות לו:)

אולם שמעתי באומרים לי שרצו לדייק איפכא מלשון הריטב״א, שכל שיש בו דגן, אפילו הוא טפל ואינו עיקר כלל, מ״מ יש לברך עליו, דהא סו״ס הוא מין דגן, ודייקו כן ממ״ש: כל תבשיל שיש בו שום תערובת קמח של חמשת המינין, אפי׳ הוא טפל והשאר עיקר, ע״כ. ומבואר שאפילו שהדגן טפל ואינו נחשב יש לברך עליו.

ובאמת שיש לתמוה עליהם היאך לא שתו אל ליבם לעיין היטב בדברי קדשו של רבינו הריטב״א שכתב שמברכים על הדגן דווקא שיש בו כזית בכדי אכילת פרס, כלומר שהוא ניכר היטב בטעמו וממשו (שהוא שישית מהמאכל) ואז הרי הוא עיקר ומברכים עליו, אבל היכא שאינו מעיקר המאכל ממש שאין בו כזית בכדי אכילת פרס אין מברכים עליו כברכת הדגן אפילו לא ברכה ראשונה (וזה כדעת רבו הרא״ה הנ״ל), ואפילו שהוא חלק מעיקר המאכל והוא בא ליתן טעם בתערובת, וכ״ש היכא שהדגן בא רק להכשיר שממילא הוא אינו חשוב כלל לברך עליו, עוד בה שיש לתמוה על דבריהם שמדוע לא המשיכו את דברי הריטב״א שכתב: בד״א כשהוא **מעיקר התבשיל**, אבל אם אינו נתון אלא **להכשיר**, כגון קמח שנותנים בתבשיל לפתות וכיוצא בו לדבק התבשיל **הרי הוא טפל ומברך על השאר**, ע״כ.

והנראה דמ״ש הריטב״א ״אפילו הוא טפל והשאר עיקר״, הוא ע״פ מה שאמרו בגמ׳ (לז:) אמר רבא האי ריהטא דחקלאי (חביץ קדרה) דמפשיה ביה קמחא מברך במ״מ, מ״ט דסמידא עיקר, דמחוזא דלא מפשיה ביה קמחא שהכל נהיה בדברו, מ״ט דובשא עיקר, והדר אמר רבא אידי ואידי במ״מ דרב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו מחמשת המינים מברכים עליו במ״מ, ע״כ. ומבואר שבחמשת מיני דגן אף שהוא מועט מ״מ חשיב עיקר, והיינו שהגדר של עיקר הנאמר לעניין חמשת מיני דגן הוא שדין מעט כדין הרבה, וע״ז קאמר הריטב״א שאפילו שהדגן הוא המועט והיינו טפל, מ״מ הרי מחמשת מיני דגן ונחשב עיקר, וכן מבואר בדברי הראשונים שהגדר של עיקר וטפל הוא לפי הכמות של המאכל, והיינו שמאחר והמאכל הוא רוב הכמות ממילא הוא מוגדר כעיקר, אך אם הוא מועט ממילא בדרך כלל הוא מוגדר כטפל שהוא בא לצורך עיקר המאכל, וכפי שיתבאר בסמוך.

באור הגדר של עיקר וטפל

הנה המעיין בדברי הפוסקים ובלשונות הראשונים יראה בדבריהם שיש לנו ב׳ גדרים, מהו ״עיקר״ ומהו ״טפל״, ומאחר וראיתי לכמה וכמה ממחברי זמנינו שלא הניחו דעתם להתבונן בזה, אמרתי לבאר בקצי״ר האומ״ר עניין זה, אחר שיש בו נפקותא להבנת דברי הראשונים.

שהנה פשטות הדברים של עיקר וטפלה הוא שאם עיקר חפצו ורצונו של האדם במאכל זה הרי הוא נקרא ״עיקר״, אך אם אוכל את המאכל רק בשביל המאכל השני וכמו בפת בשביל מליח, או שהוא אינו חשוב במהותו מצד שהוא בא רק לדבק הרי הוא נקרא ״טפל״ וכמבואר במשנה ברכות (מד.), ובגמ׳ בדוכתי טובא, וברמב״ם (פ״ג מהל׳ ברכות ה״ו), ובראב״ש (ברכות פ״ו סי׳ ז), ובמאירי (ברכות לז.) ועוד.

אולם מצאנו עוד הגדרה בראשונים לעיקר וטפל, והוא שהכמות של המאכל הוא הקובע אם הוא נקרא עיקר או שהוא טפל, פירוש שבאופן שיש לנו כמה מיני מאכלים בתבשיל אחד, ואין אחד שהוא במהותו טפל (כלומר שהוא בא לצורך השני כמו פת ומליח, או שהוא בא לדבק), א״כ הקובע לנו מהו העיקר במאכל הוא רוב הכמות שאם רוב הכמות ממאכל פלוני אז הוא העיקר, והשאר נחשבים לטפל, וכן מבואר בכמה וכמה ראשונים וכדלהלן בסמוך.

כן מוכח בחידושי הרא״ה (ברכות לו:) שכתב בזה״ל: פי׳ ומיהא דוקא בתערובת הוא דקאמרינן דכל שיש בו מחמשת המינין מברך עליו בורא מיני מזונות, **ואפילו היה שאר התערובת עיקר, דלעולם חשיב דחמשת המינין עיקר**, אבל **כשאינו בתערובת פעמים שהוא טפלה**, ואפילו פת, ואין מברכין עליו כלל, כדאיתא לקמן (מד.) בהביאו לו מליח ופת, אי נמי בפירות גינוסר, **וטעמא דמילתא דכשהוא בתערובת אפילו הוא מעט**, מכל מקום **לעיקר תבשיל הוא שם, ואע״פ שמרבה בשאר המינין והוי עיקר לגביה**, מכל מקום כיון דגם הוא **מעיקר התבשיל**, הוא חשיב, **אבל כשהוא בעין**, ובא עם דבר מליח או עם פירות גינוסר, **אינו עיקר כלל**, ע״כ. וכ״ה באותו לשון בשטמ״ק בשם הריטב״א, ומבואר להדיא בדבריו שביאר לנו את ב׳ הגדרים של עיקר וטפל, שכתב שאפי׳ ששאר התערובת הוא עיקר מצד שהם הרוב במאכל וכמ״ש ״היינו שמרבה בשאר מינים והוי עיקר לגביה״, מ״מ הרי יש לנו עוד גדר של עיקר והוא מצד המהות והחשיבות של המאכל וא״כ כיון שהדגן הוא חלק ״מעיקר התבשיל הוא חשוב״ ולכן הוא ג״כ נקרא עיקר ויש לברך עליו שהרי הוא מחמשת מיני דגן, משא״כ אם הדגן הוא בעין ואינו חלק מעיקר התבשיל א״כ בכה״ג הרי הוא טפל ומברכים על שאר המאכל שהוא עיקר שהרי הוא הרוב במאכל וכמו שביאר קודם לכן.

וכן מבואר בדברי הרשב״א (ברכות לז:) שביאר דברי הגמ׳ במה שאמרו לגבי חביץ קדרה דאי לא מפשו ביה קמחא דובשא עיקר, וביאר הרשב״א בזה״ל: דובשא **עיקר**, פירוש **רובו** דבש **ומיעוטו** סולת, ע״כ. ומבואר להדיא שביאר הרשב״א שההגדרה של ״עיקר״ הוא ״שרובו דבש ומיעוטו סולת״, שהכמות היא הגורמת למאכל אם יקרא עיקר או טפל.

וכ״כ להדיא הרשב״ץ בשו״ת התשב״ץ (ח״א סי׳ פו) בזה״ל: ולעניין שאלתך אני אומר שהדין שוה במגע ובברכה וקדוש, שאין השכר העשוי מתאנים משנה טעם היין כמו הדבש שנתיר אותו במגע עכו״ם בשיעור שליש ואפי׳ ביותר מזה, הילכך מסתברא שכל דעד שיהא **הרוב שכר** לא נפק מכלל יין, לא לעניין מגע, ולא לעניין בפה״ג וקדוש, אבל אם יש שם **רוב שכר ודאי המיעוט בטל ברוב** וכו׳, ולעניין בפה״ג נמי כיון **שהמיעוט** הוא היין **והרוב** הוא השכר, מברכין עליו שהכל דקי״ל (ברכות מד.) כל שהוא **עיקר** ועמו **טפלה** מברך על העיקר ופוטר את הטפלה, ואפי׳ פת ומליח אמרינן דמברך על המליח ופוטר את הפת דהויא טפלה לו, כאוכלי פירות גינוסר כדאיתא בפרק כיצד מברכין שם, וכל שהוא **רוב שכר היין טפלה לו** ואין מברכין עליו בורא פרי הגפן, עכ״ל. (וע״ע היטב שם סי׳ פז)

והביאו ג״כ מרן הב״י (רס״י רב) בזה״ל: כתב הר״ש בן צמח יין שנתערב בו שכר תאנים לא יצא מכלל יין לשום דבר עד שיהיה **הרוב שכר**, דאז בטל **מיעוט היין** ברוב השכר ומברכין עליו שהכל, דכל שהוא **עיקר** ועמו **טפלה** מברך על **העיקר**, ע״כ.

שו״ר בשו״ת פלא יועץ בתשובת הגאון רבי משה פרירא (סי׳ יד) שג״כ הביא דברי הרשב״ץ הנ״ל והוכיח מדבריו שהכמות במאכל היא הגורמת לו להקרא ״עיקר״, והביא מקור לדבריו מדברי הגמ׳ והרשב״א, שכתב בזה״ל: ולענ״ד יש ללמוד כן מש״ס ערוך (ברכות לז:) אמר רבא האי ריהטא דחקלאי דמפשו ביה קמחא וכו׳ דמחוזא דלא מפשו ביה קמחא וכו׳ עי״ש, והנה קודם דאסיק אדעתיה דרב ושמואל דכל שיש מה׳ המינין, א״א לפרש במה שרצה לחלק מריהטא דחקלאי לדמחוזא, שזה במ״מ וזה שהכל נהיה בדברו, אלא מצד הריבוי ודאזלינן בתר רובא, וכדקאמר בהדיא דמפשו ביה, הא קמן דאזלינן בתר רובא, ועוד ראיה מסוגיא דחביץ קדרה דאיכא

למ״ד דובשא עיקר, ופי׳ הרשב״א בחי׳ דרובו דבש ורב כהנא דפליג משום דסמידא עיקר כרב ושמואל, ע״כ.

ובזה נוכל להבין עוד כמה מלשונות הראשונים והפוסקים, שהנה כתב בהלכות הריטב״א (פ״א הכ״ח) בזה״ל: כל תבשיל שיש בו שום תערובת קמח של חמשת המינין, **אפי׳ הוא טפל והשאר עיקר**, ויש בו כזית בכדי אכילת פרס, **הרי הוא כאילו היה עיקר**, ומברך עליו תחילה בורא מיני מזונות ולאחריו ברכה אחת מעין שלש, בד״א כשהוא **מעיקר התבשיל**, אבל אם אינו נתון אלא להכשיר וכו׳, ע״כ. ולכאו׳ דברי הריטב״א סתרו הדדי, שפתח ואמר שאפי׳ שהדגן הוא ״טפל״ והשאר ״עיקר״, ואח״כ המשיך שהדגן הוא ״כאילו עיקר״, ולדברינו דבריו מבוארים יפה ומבוארים מתוכם, שכוונת הריטב״א לומר כדברי רבו הרא״ה שאפי׳ שהדגן הוא טפל מצד הכמות שהוא מועט, מ״מ כיון שיש בו כזית בכדי אכילת פרס והוא ״מעיקר התבשיל״, א״כ יש לברך עליו שהרי הוא נקרא עיקר מצד המהות שלו. וכן יש לבאר את לשון הריבב״ן שהובא לעיל בדברי הראשונים.

וכ״ה נראה בהכרח כוונת הרב פר״ח בשו״ת מים חיים (סי׳ ח) שכתב בזה״ל: ומשמע דזה המלבן הוי דכוותיה (כמו נדון הרשב״א), **שעיקרו מחמת תירוש**, והקמח להטעימו ולהכשירו, ולאו לדבוקי בעלמא גרידא, שאלולי הקמח לאו הוה חזי למיכל כולי האי כמו השתא, **נמצא שהקמח מתקנו ומכשירו לאכלו והוא העיקר** בכאן, מברך עליו במ״מ, עכ״ל. ולכאו׳ דברי הפר״ח סתרו הדדי, שפתח ואמר שהקמח הוא ״טפל״ והתירוש ״עיקר״, ואח״כ המשיך שהקמח הוא ״העיקר״, ולדברינו דבריו מבוארים יפה ומבוארים מתוכם, שכוונת הפר״ח לומר שאפי׳ שהקמח הוא טפל מצד הכמות שהוא מועט, מ״מ כיון ״שאלולי הקמח לאו הוה חזי למיכל כולי האי כמו השתא״, א״כ יש לברך עליו שהרי הוא נקרא עיקר מצד המהות שלו. וכן הוא מוכרח בכמה וכמה מלשונות הפוסקים, ולא עת האס׳ף עתה, ודי לחכם להבין מכאן את שורש העניין, ולהעמידו במקומו כפי הצורך.

בדעת ריב״ב

הנה בספר מעדני אשר (לונצר, ברכות סי׳ צא) הביא את לשון ריב״ב (כו. מדה״ר) שכתב: נקוט דרב כהנא כו׳ דכל מין תבשיל שיש בו מחמשת המינין, אע״פ שיש באותו תבשיל מין אחר שהוא עיקר, מברכין עליו בורא מיני מזונות, והלכתא כוותיה דרב כהנא, ולא מטעמיה דאמר סמידא עיקר, דאע״ג דדובשא עיקר, מברכין עליו בורא מיני מזונות, והני מילי כשאותו מין מחמשת המינין מעורב בתבשיל ליתן טעם, אבל אם הוא נתון בתבשיל לשאר דברים, ושלא ליתן טעם בתבשיל מברך על העיקר כהיא דאמרינן לקמן (לט.) האי דשדו ביה קימחא לדבוקי בעלמא הוא דעבדי ליה וכו׳, ע״כ. וכתב שמבואר בדבריו שכל שהוא בא ליתן טעם אע״פ שהוא אינו עיקר מברכים עליו במ״מ, ורק אם הוא בא לדבק אין מברכים עליו, עכ״ד.

ובאמת נראה שהוא אינו ראיה כלל, שהוא כתב את עיקר דינא דגמ׳ והיוצא מדברי הראשונים שכל שיש חמשת מיני דגן בתערובת לטעם מברך במ״מ, אא״כ הוא ניתן בשביל לדבק שאינו מברך עליו, ואין משמעות כלל מדבריו שאף שהוא ניתן רק לשרת ולטעם והוא טפל מצד ״מהותו״ שיברכו עליו במ״מ, ויתכן שמפרש את דברי הגמ׳ כדברי המאירי שטפל היינו מצד הכמות שהוא מועט, אך מ״מ כיון שהוא חלק ממרכיבי המאכל והוא חמשת מיני דגן, מברכים עליו במ״מ.

ונראה שבאמת אם נבוא לדקדק בדבריו, יש לנו לדייק מדבריו כדברי המאירי, שהרי הוא כתב: והני מילי כשאותו מין מחמשת המינין **״מעורב בתבשיל״** ליתן טעם, ע״כ. ולכאו׳ מדוע הוצרך לומר שמעורב בתבשיל, הרי סגי במה שיכתוב שהוא בא ליתן טעם, אלא נראה שהוא סובר כדברי המאירי דבעינן שיהא עיקר וחלק מהמאכל (וכן למד בדבריו הגר״מ קארפ בספר משמרת מועד ברכות לו:), ואע״פ שאפשר לדחות, ואין ראיה גמורה לדבר, מ״מ זכר לדבר יש כאן, ועכ״פ ברור שא״א לדייק מדבריו איפכא.

בדעת פסקי הרי״ד

עוד רצה בספר מעדני אשר הנ״ל להוכיח כדבריו מפסקי הרי״ד (ברכות לז:) שאחרי שהביא את הדין שכל שיש בו מחמשת מיני דגן מברך במ״מ, כתב בזה״ל: מהכי שמעי׳ דמלייתות הנאפות בתנור מבשר או מדגים או מגבינה, אע״ג דבשר ודגים וגבינה עיקר, מברכ׳ עליהו המוציא לחם מן הארץ, דבתר חמשת המינין אזלינן, ולא בשר ודגים וגבינה דחשיבי לאינשי, דכי היכי דבמעשה קדירה חשיבי חמשת המינין, ומברך עליהן בורא מיני מזונות, הכי נמי במאפה תנור חשיבי ומברך המוציא, ע״כ. וכתב ע״ז המעדני אשר: מפורש בדבריו דכל שיש בו, אין הפי׳ שבמציאות המין דגן חשוב, אלא פי׳ שיש לו חשיבות לדינא למרות שאינו העיקר לאינשי ודלא כמאירי, עכ״ד.

וכן שמעתי מהר״ר מאור כהן שליט״א שרצה להוכיח מעי״ז ממ״ש המג״א (סי׳ קסח ס״ק טו) על השיטה שהביא מרן שפת הבאה בכסנין היינו שעשוי כמין כיסים שממלאים אותם דבש או סוכר ואגוזים ושקדים ותבלין, וע״ז כתב המג״א: ואע״ג דמוליתא עיקר ואין מכוונים לאכול העיסה, מ״מ מין דגן חשוב ולכן מברך במ״מ, כמו שכתוב סי׳ רח סעי׳ ב, ג, ע״כ. ולכאו׳ מבואר להדיא שאף שהמילוי הוא העיקר והוא אינו מכוון לאכול את העיסה, מ״מ מין דגן חשוב ומברך עליו.

שו״ר להגאון רבי משה לוי זצ״ל בספרו ברכת ה׳ (ח״ג פ״י סעי׳ נט) שג״כ הוכיח כן מהרי״ד הנ״ל, וכן מדין פת הבאה בכסנין, ועפי״ז פסק לברך על השניצל מזונות, שאפילו שהעיקר הוא העוף והפרורי לחם הם רק מעטפת וטפלים, מ״מ בפוסקים הנ״ל מבואר דמ״מ מין דגן חשוב ויש לברך עליו.

ובאמת שאחה״מ נראה לאחר העיון, שאין להוכיח מדבריהם מידי, שעיקר כוונתם לומר שאף שלבני אדם הבשר הדגים או הגבינה, יותר חשובים מהדגן והם נחשבים לעיקר, מ״מ מאחר ויש כאן דגן שהוא שהוא חשוב בפנ״ע, א״כ הדרינן לכללא דכל שיש בו מחמשת מיני דגן, אך אין הכוונה שהדגן רק בא להטעים ולשרת שהוא טפל דבזה לא מיירי כלל, אלא באו לבאר שאפי׳ שעיקר כוונת אכילתו הוא המילוי וא״כ בשאר דברים אזלינן בתריה, מ״מ כאן דהוי חמשת מיני דגן דחשיב והוא מכוין גם אליו לכן מברך עליו, וזה כעין מ״ש הגאון מהר״ח בן עטר בספרו ראשון לציון (ברכות לז.) על מה שאמרו שם דובשא עיקר ובכו״ז הסקנו מרב ושמואל דכל שיש דגן מברך במ״מ, וביאר דלאו למימר שהדגן טפל דא״כ לא מברך עליו, אלא פי׳ דובשא עיקר אבל גם הסמידא, ולכן שייך לומר שבדגן התחדש שהיכא שיש ב׳ דברים חשובים אף שעיקר כוונתו למאכל השני מ״מ כיון שהוא דגן והוא חשוב מברך עליו, שו״ר שכ״כ הגר״י ליברמן בשו״ת משנת יוסף (ח״י סי׳ נ), וכ״כ בספר באר משה שטרן (ח״ה סי׳ סא), ובשו״ת שבט הלוי (ח״ו סי׳ כד) והוסיף שממילא לא דמי לדין השניצל ששם הדגן הוא רק ציפוי ואין לו חשיבות בפנ״ע שהעיקר הוא העוף, ולכן שם פשוט שיש לברך שהכל כברכת העוף, וכ״כ בספר פתח הלכה (קיבוביץ, פ״ב או׳ כח) והוסיף ג״כ שלפי״ז בשניצל שעיקר כוונתו הוא הבשר והדגן הוא בא רק לצורך הבשר, לפי״ז יש לברך עליו שהכל.

והלום ראיתי שכ״ה מפורש בדברי השולחן ערוך הרב (סדר ברכת הנהנין פרק ג סעיף ז) שכתב דמה שאמרו בדין פת הבאה בכסנין שמברך על מזונות כברכת הדגן, אפילו שהמילוי הוא העיקר, מיירי דווקא ״שמתכוין ותאב גם כן לאכילת העיסה״, והוא ממש כדברינו שאין לדמות כלל בין שניצל שהעיקר הוא רק העוף, לדין כסנין שאף שהעיקר הוא המילוי, מ״מ יש חשיבות ג״כ לדגן והוא ג״כ עיקר, שהנה כתב בזה״ל: ועיסה שיש בה מילוי בשר ודגים וגבינה ופירות וכיוצא בהם נעשה המילוי טפילה לעיסה, ונפטר בברכת העיסה, בין שברכתה המוציא בין שברכתה בורא מיני מזונות, ועל דרך שנתבאר למעלה (בפ״ב), אפילו אוכל אחר כך המילוי לבדו, **ואפילו אם המילוי רב מאד ועיקר הכוונה בעיסה זו לאכילת המילוי, מאחר שמתכוין ותאב גם כן לאכילת העיסה** וכו׳, ע״כ. שו״ר בשו״ת להורות נתן (ח״ה סי׳ ו) שהביא ג״כ קושיית חכ״א שהקשה לו מסידור הרב התניא ז״ל (סדר ברכת הנהנין פ״ג ה״ז) שכתב שאפילו אם המילוי הוא העיקר בכו״ז מברך

על הכסנין מזונות, ומיניה רצה ללמוד לדין השניצל לברך מזונות, והשיב לו דלא דמי כלל, דהתם מיירי בגוונא ״שמתכוין ותאב גם כן לאכילת העיסה״, אלא שעיקר כוונתו לאכילת המילוי, אבל מתכוין ותאב לאכול גם את העיסה. ושכ״כ בשו״ע הרב (סי׳ קס״ח ס״ט) - אשר במג״א שם (סקט״ו) הוא מקור הך דינא - וז״ל ״ואפילו אם המילוי רב מאוד ועיקר הכוונה בפת זו לאכילת המילוי, מ״מ מין דגן הוא חשוב ואינו בטל לגבי המילוי, ואף על פי שהוא רב ממנו ולכן מברכין עליו בורא מיני מזונות, וגם המילוי נפטר בברכה זו שהוא טפל למין דגן, והוא שמתכוונין ג״כ לאכילת מין הדגן שהוא העיסה שבה המילוי, אף על פי שאין זו עיקר הכונה״ עיין שם. והיינו שהוא כעין מאכל שקורין קרעפלי״ך שהוא עיסה הממולא בבשר או גבינה, או כעין מה שקורין שטרוד״ל, דאף אם המילוי הוא רב ועיקר כוונתו לאכילת המילוי, מ״מ מתכוין גם לאכילת העיסה, ובזה נשאר שפיר חשיבותה של העיסה ומברך עליה בורא מיני מזונות פוטר את המילוי. ועוד דבהני נקרא התבשיל על שם העיסה, משא״כ בשניצל שהדגן הוא טפל, ע״ש.

אי נמי יש לבאר לפי מה שהארכנו לבאר מהו גדר ״עיקר״, והבאנו מדברי הראשונים שפעמים אנו קוראים עיקר לא רק לפי מה שהוא החשוב ביותר במאכל, והיינו עיקר לפי המהות, אלא שיתכן שאפי׳ יש כמה דברים חשובים מצד המהות שלהם, מ״מ קראנו למה שהוא הרוב בתערובת עיקר, וא״כ זה כוונת הרי״ד והמג״א שאפילו שהבשר והגבינה הם העיקר והיינו בכמות שהם הרוב, מ״מ מין דגן חשוב, ובו אנחנו לא הולכים לפי הכמות, שכל שיש דגן במאכל והוא ג״כ עיקר מצד המהות שלו א״כ מברכים עליו אף שהוא מועט וכמבואר בגמ׳ ובראשונים (וא״כ מ״ש המג״א ״ואין מכוונים לאכול את העיסה״ יתפרש שכיון שעיקר הכמות הוא המילוי א״כ עיקר כוונתם הוא המילוי, שאחרי ״רבים״ להטות, ודו״ק).

שו״ר שכן מוכרח להיות בכוונת הרי״ד שהרי הוא הביא את דין הגמ׳ דריהטא שאמרו בגמ׳ שם שאם הקמח מרובה על הדבש מברכים במ״מ, ואם הדבש מרובה שהכל, והסיק רבא שבין כך או כך מברך במ״מ שהרי אמרו רב ושמואל וכו׳, וע״ז כתב הרי״ד שמהכי שמעינן וכו׳, והיינו שכמו שבגמ׳ מבואר שבה׳ מיני דגן לא אזלינן בתר הכמות ה״נ לגבי המולייתות, א״כ מוכרח דמ״ש ״עיקר״ כוונתו מצד הכמות של המאכל ודומיא דהגמ׳. (וה״נ יש לפרש את דברי המג״א, שהרי הוא אזיל לפמ״ש מרן בס״ז בבאור כסנין, והמקור שהוא בא לבאר הוא הרי״ד שהביאו מרן בסי״ז, שהוא מורה דשמעתא של ס״ז וי״ז כנודע הסתירה במרן שם והישוב ע״פ נכד הרי״ד הוא הריא״ז)

תדע שהרי הריא״ז בפסקי הלכות הביא דברי הרי״ד, וסיים ע״ז: וכן נראה בעיני עיקר שהם עשויים פת וליפתן כאחד ולקביעות סעודה הם עשויים, עכ״ל. והיינו שאוכלים אותם דרך קבע וקביעות סעודה, וודאי שהם עיקר, והיינו דלא אכפת לו מה דעת האנשים שהרי במציאות הם העיקר. שו״ר שכן כתבו להדיא בדעת הרי״ד הרב שבט הלוי והרב באר משה שטרן (לשונם תובא לקמן במסקנא).

וא״כ אחרי שראינו את דברי הריא״ז בדעת הרי״ד נראה שיש לדקדק איפכא שהיכא שהדגן הוא טפל מצד המהות שלו, אין מברכים עליו במ״מ, וכדברי המאירי, וכמו שג״כ למדו מזה הרב שבט הלוי והאחרונים הנ״ל.

באור דברי הרמב״ם שהכלל שכל שהוא עיקר ועמו טפלה שייך גם בדגן שנותן טעם

הנה בדברי הרמב״ם האריכו הרבה מחברי זמנינו, מר אמר חדא ומר אמר חדא ופליגי, על כן אמרתי להביא את כל דבריו בצורה מסודרת דבר דבור על אופניו, ולבארם היטב, ואח״כ נלמד מדבריו מה שנוגע לנ״ד.

כתב הרמב״ם (הלכות ברכות פרק ג הלכה ד): קמח של אחד מחמשת המינין שבשלו בקדרה, בין לבדו בין שעירבו עם דברים אחרים כגון לביבות וכיוצא בהן, וכן הדגן שחלקו או כתשו ובשלו

בקדרה כגון הריפות וגרש הכרמל וכיוצא בהן וכל זה הוא הנקרא מעשה קדרה, וכן כל תבשיל שערב בו מחמשת המינין, בין קמח בין פת, בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות, ע״כ.

ודברי הרמב״ם הללו מקורם טהור בגמ׳ (ברכות לו:) חביץ קדרה ר׳ יהודה אמר שהכל, דובשא עיקר, ר׳ כהנא אמר במ״מ, סמידא עיקר, וא״ר יוסף כוותיה דר״כ מסתברא, דרב ושמואל דאמרי תרווייהו כל שיש בו מחמשת המינין מברך עליו במ״מ, ע״כ, וכ״כ מרן הכס״מ: מתבאר מתוך מימרא דר׳ כהנא שכתבתי בסמוך. ע״כ. והיינו דהכא רבותא אשמעינן, דלא מבעיא כשהדגן הוא עיקרו או רובו של התבשיל, כדי לשבוע ממנו, כגון לביבות שכתב הרמב״ם, או דייסא שהזכירה הגמרא, שעיקרן כדי לשבוע מהדגן, ורק שמוסיף בו שאר מינים להשביחו ולהגדילו, אלא אפילו התבשיל רובו ככולו אינו דווקא דגן אלא שאר מינים, וממילא עיקרו ע״מ לשבוע וליהנות משאר המינים, (שהרי עיקר הנאתו בפועל מהם), והדגן ניתן בו רק כתוספת במאכל או בטעם, כגון מרק ירקות עם בשר וכדומה, שמוסיף בו מעט איטריות ע״מ שיהיה יותר משביע, א״נ מוסיף במרק מעט קמח או סולת ע״מ שיהיה סמיך וטעים יותר, אעפ״כ מברך על הדגן, מההיא דרב כהנא, דס״ל כרב ושמואל, שכל שיש בו מחמשת המינים מברך עליו במ״מ.

עוד כתב הרמב״ם (הלכה ה): במה דברים אמורים כשהיה המין הזה (חמשת מיני דגן שעליו הוא קאי בזה הפרק) חשוב אצלו ולא היה טפלה, אבל אם היה אחד מחמשת המינין שעירב טפלה, אינו מברך אלא על העיקר ופוטר את הטפלה, וזה כלל בברכות כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה, בין שהיתה הטפלה מעורבת עם העיקר בין שלא היתה מעורבת, ע״כ.

נמצא לנו יסוד גדול בדברי הרמב״ם שכתב: אבל אם היה אחד מחמשת המינין שעירב טפלה, אינו מברך אלא על העיקר ופוטר את הטפלה, וזה כלל בברכות כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה, ע״כ. ומבואר שכנגד דין עיקר וטפל לא נאמר דין כל שיש בו, אלא רק כאשר לא נכנס בגדר עיקר וטפל, אלא שניהם חשובים, בזה אמרינן כיון שעירב בו מין דגן מברך מזונות. ובעיקר כוונת הרמב״ם יש לבאר שכוונתו שתרי גווני טפל איכא, יש טפל במהות, והיינו שמצד מהותו ומטרתו בתבשיל אין לו חשיבות, ולכן לעולם הוא טפל, לא מחמת שהוא מיעוט, וכגון מה שיבאר להלן שניתן לדבק או ליתן ריח או לצבוע, ובזה אמרינן שאם הדגן שבמאכל הוא בסוג טפל כזה, אין אומרים בו כל שיש בו, אולם יש טפל שהוא רק מצד היחס, דלעולם עצם המטרה שלו היא עיקרית לעצמה, וכגון שניתן לטעם או לאכול, אלא שמחמת מיעוטו בתבשיל ביחס לכמות המרובה של שאר מינים, ממילא התועלת ממנו בתבשיל מועטת, ועיקר התועלת אינה אלא משאר המינים, ובזה אמרינן שאם הדגן הוא בסוג כזה, אף שהוא מיעוט, כיון שמטרתו אינה טפילה אלא חשובה ומהותית לעצמה, לעולם הדגן יגבר בחשיבותו על שאר התערובת להיות עיקר יותר משאר המינים.

ומעתה דברי הרמב״ם יתפרשו יפה, שנזהר מגדרים אלו כדי שלא נטעה, ולכן בהלכה ד׳ שהוא עוסק מצד הכמות של הדגן, כתב לנו שאפילו עירב עמו הרבה דברים והם העיקר מצד הכמות מ״מ התחדש לנו בדינא דרב ושמואל דכל שיש בו מחמשת מיני דגן והיינו אפילו שהדגן הוא מועט מ״מ יש לברך עליו, אך מאידך בהלכה ה׳ שעסק בדין טפל מצד המהות, כתב לנו שאין חילוק בין חמשת מיני דגן לשאר מינים שהרי כלל גדול אמרו כל שהוא עיקר ועמו טפילה מברך על העיקר ופוטר את הטפילה, ולכן גם בדגן כמו בשאר מינים מברך רק על מה שהוא עיקר מצד המהות שלו, שהוא חלק מעיקר המאכל.

עוד כתב הרמב״ם (הלכה ו) ב׳ חלוקות בגדרי עיקר וטפל, (רישא- גדר טפל): כיצד היא הטפלה המעורבת, כגון לפת או כרוב שבשלו, ועירב בו קמח של אחד מחמשת המינין כדי לדבקו, אינו

מברך עליו בורא מיני מזונות, שהלפת הוא העיקר וקמחו טפלה, שכל דבר שמערבין אותו לדבק או כדי ליתן ריח או כדי לצבוע את התבשיל הרי זו טפלה.

(סיפא- גדר עיקר): אבל אם עירב כדי ליתן טעם בתערובות, הרי הוא עיקר, לפיכך מיני דבש שמבשלין אותן ונותנין בהן חלב חטה כדי לדבק, ועושין מהן מיני מתיקה, אינו מברך עליו בורא מיני מזונות מפני שהדבש הוא העיקר, ע״כ.

ומבואר מדברי הרמב״ם ג״כ כמו היסוד שהשמיענו לעיל בהלכה ה׳, שהכלל שכל שהוא עיקר ועמו טפילה שמברך על העיקר, הוא שייך נמי בדגן, והוא אינו נסתר מממירא דרב ושמואל דכל שיש בו, דשם התחדש שבדגן לא משגחינן בכמות, אלא שהוא חשוב והוא חלק מהמאכל, א״כ אף שמצד הכמות הוא מועט וטפל מ״מ מין דגן חשוב הוא ומברך עליו, אך היכא שהדגן הוא טפל מצד המהות שלו בזה מברך על העיקר ופוטר את הטפילה, וזהו ממש מה שהשמיענו כאן הרמב״ם בגדר של עיקר וטפל לגבי דגן, שהיכא שהוא בא רק לדבק, או ליתן ריח או צבע, הרי הוא טפל מצד המהות ולכן אינו חשוב לברך עליו, אך היכא שהוא נותן טעם א״כ כיון שהוא חלק מהתערובת והוא נותן טעם הרי הוא נקרא עיקר כלפי המהות של המאכל, ואף שהוא מועט התחדש בחמשת מיני דגן שכיון שהוא עיקר מצד המהות יש לברך עליו. וכן ראיתי להגר״מ קארפ בספרו משמרת מועד (ברכות לו:) שהאריך לדייק מדברי הרמב״ם שגם הדין שחמשת מיני דגן נקרא עיקר הוא מדין עיקר וטפל, ולא התחדש גדר חדש בדין דגן, ולכן כל שהדגן הוא טפל אין מברכים עליו, ושכן למד בדבריו הריב״ב. וכן ראיתי בשו״ת ויען יוסף (צוברי, סי׳ ד או׳ ג) שביאר לנכון דברי הרמב״ם, יעויי״ש באריכות.

עוד כתב הרמב״ם (הלכה ז): כיצד היא הטפלה שאינה מעורבת, הרי שצריך לאכול דג מליח ואכל הפת עמו כדי שלא יזיק המלח גרונו ולשונו הרי זה מברך על המליח ופוטר את הפת מפני שהפת טפלה לו וכן כל כיוצא בזה, ע״כ.

ומבואר בדברי הרמב״ם שיש חילוק בין טפילה בתערובת, לטפילה שאינה בתערובת, שהרי בטפילה בתערובת ביאר שהוא כל שאינו נותן טעם אלא שהוא בא לדבק וכיו״ב, ואילו בטפילה שאינה בתערובת ביאר שהוא משום שאוכל את הפת בשביל הדג, ובטעם החילוק בזה נראה לבאר, שבטפילה המעורבת, הדיון הוא ״כיצד להגדיר את המאכל״ הנוצר מכמה מינים, דמכיון שגוף המאכל בעצמותו, נתהווה מתערובת של כמה מינים שכולם עיקריים, אחד יותר ואחד פחות, לכן בשאר מינים נגדיר אותו ע״פ רובו, ואילו כל שמעורב בתרכובת שממנה נתהווה גם מין דגן נגדיר את המאכל על פיו, שמפני חשיבותו, אף כשהוא מיעוט עדין הוא עיקר יותר מזולתו, ולכן שם כיון שמצד מרכיבי המאכל הכל עיקר, א״כ לא נשאר לנו אלא לדון האם הדגן בא ליתן טעם ואז הוא עיקר מצד המהות שלו ומברך עליו, או שהוא בא רק לדבק ואז הוא טפל מצד המהות שלו שהוא בא רק לצורך המאכל והוא אינו חשוב לברך עליו. אולם בטפילה שאינה מעורבת, אין דיון כלל כיצד להגדיר את המאכלים מצד עצמם, שהרי כל מאכל בפ״ע מוגדר ועומד בחשיבותו, בצביונו וקומתו, וברכתו עליו מבוררת, אלא הדיון הוא ״כיצד להגדיר את פעולת האכילה״ המשותפת, האם נחשב שאכל גם מליח וגם פת, ולכן יברך על שניהם, או נגדיר שאכל רק פת ועימו מליח, או רק מליח ועימו פת. ובזה אין הנידון שייך כלל אם נאכל לדבק או לאכול או לטעם, שלא באנו להגדיר המאכל ע״פ מרכיביו, כדי שנברר המטרה שלשמה ניתן בתערובת, אלא באנו להגדיר האכילה, וכל הדיון האם המליח נאכל בעבור אכילת הפת, או שהפת נאכלת בעבור אכילת המליח, ובאופן שהפת נאכלת בעבור המליח, אין שום נ״מ אם כדי שלא יוזק גרונו מהמליח, או בשביל להוסיף במליח עצמו טעם וכדומה. (ולכן הרמב״ם חילק דין זה לשני הלכות נפרדות, ולא כלל הכל בגדר טפילה כללי, שהוא לדבק, לריח, לצבוע, ושלא יוזק גרונו, ודו״ק).

וראיתי לחכ״א בזמנינו שמרבה להוכיח מדברי הרמב״ם שכל שהוא מין דגן והוא נותן טעם הוא נקרא עיקר, אף שבאמת הוא טפל במהותו, והוכיח כן ממ״ש הרמב״ם ״אבל אם עירב כדי ליתן טעם בתערובות הרי הוא עיקר״. וכתב ע״ז מרן הכס״מ: הוא מדאמרינן בפ׳ משילין (לח:) מידי דעביד לטעמא לא בטיל, ע״כ. וכתב, שמוכח שכל שהוא בא לתת טעם הרי הוא עיקר, אף שהוא טפל במהותו, עכ״ד. וכן דייקו בספר ברכת ישראל (שלום, סי׳ מ עמ׳ ש), וכן דייק בספר עדות ביעקב (שילוני, ח״ב סי׳ קיב).

ובאמת שכדי להבין דברי מרן לאשורם נקדים, שהנה רבים נתקשו בדברי מרן הללו, וכי מה ענין מידי דעביד לטעמא לא בטיל לנ״ד, והרי שם רק בא לומר דאף שאיסור שנפל להיתר טעמו בטל בשישים, מ״מ דבר שעשוי לטעם עדין טעמו נרגש היטב אף כשיש שישים ולכן עדין אסור, שהרי טעם האיסור אסור כמו האיסור עצמו. אבל מה ענין ללמוד משם דכל שניתן בתבשיל לטעם הריהו עיקר ולא טפל, אתמהה. וכבר תמהו כן על מרן הרב חכם צבי ועוד פוסקים. ועוד יש להקשות, דאי משום הכי, א״כ גם מידי דעביד לחזותא לא בטיל, וכן לדבק היינו מעמיד, דאפילו באלף לא בטיל, א״כ מה שייכות מידי דעביד לטעמא להכא.

אולם אחר העיון בפרק משילין שמשם דוקא ראה מרן הכס״מ להביא מקור לדברים, נראה דלק״מ, שהרי שם אינו דין בהלכות מאכלות אסורות כלל, אלא בהלכות תחומין, לגבי האישה ששאלה משכנתה תבלין לקדרתה, והתבשיל אינו אלא שלה ולא של חברתה, ובכל אופן ההלכה היא להחמיר לענין תחומין כרגלי שתיהן, ופריך בגמ׳ ולבטיל התבלין ברובא של התבשיל, כלומר דאף שכל מאכל עדין נותן טעם ואינו בטל עד שישים, וכ״ש תבלין שנותן טעם אף ביותר משישים, מ״מ לגבי תחומין שאינו ענין לאכילה, א״כ נימא שיתבטל ״גופו של תבלין״ ברוב התבשיל, חד בתרי, וע״ז משיבה הגמ׳ ומחדשת שכלל גדול הוא ״מידי דעביד לטעמא לא בטיל״, כלומר מכיון שנתנו לשם טעם, מקבל חשיבות מיוחדת מבין מרכיבי התבשיל, ודין הוא שאפילו גופו לא יתבטל ביחסו ברוב לגופו של התבשיל, ולכן לענין תחומין אינו נחשב שיש כאן תבשיל בלבד, אלא יש כאן גם תבשיל של הבעלים, וגם תבלין של שכנתה. ודו״ק. שו״ר שכן ביארו ג״כ בספר נתיבות הלכה (סי׳ יב), ובספר תודיעני חיים (ממו, עמ׳ צט), וראה עוד בקובץ תורת הוסתות (עמ׳ תק).

ובעיקר הדבר שראה מרן הכס״מ לבקש מקור מיוחד לזה בגמ׳, ביאר לי הגר״ש ללוש, שלומד ברמב״ם דלא סגי במה שאינו לדבק ולריח וצבע, כמ״ש ברישא, שבזה רק עושהו ש״אינו״ טפל, אבל עדין נחשב כשאר מינים שבתערובת, ואין יתרון למין אחד על חברו, ואינו נחשב בשביל זה ״עיקר״ יותר מהאחרים, דהיינו במהות. (אלא רק לכל היותר מצד הכמות, כמבואר באחרונים ע״פ מה שביאר הרא״ש בדעת הרי״ף, ושמסתמא דעת הרמב״ם כהרי״ף רבו שכ״ה דרכו כנודע). והטעם שלומד כך ברמב״ם, דאי לא תימא הכי, הו״ל להרמב״ם לכתוב, וכל שאינו לדבק וכו׳, נחשב עיקר, ותו לא מידי. אלא ודאי דבסיפא אתא למימר דכל לטעמא, חשיב עיקר במהות לגבי שאר מינים, אף שאינם לדבק וכו׳ אלא לאכול. ודו״ק.

ולכן ביקש מרן הכס״מ מקור לדברי הרמב״ם שהניתן לטעם אכן חשיב ״עיקר״ במהות לגבי שאר מינים, ולא מצד הכמות, והביא מקור מפרק משילין, וא״כ נמצא שמהיכן שבא להוכיח, מוכח דלא כדבריו אלא שבעינן שהדגן ינתן להיות מעיקר המאכל, ורק בזה אמרינן דלא בטיל.

ומעתה כשאנו באים לדון על מציאות כמו של שניצל, שעיקרו ומהותו בשר, ועליו מעטפת דגן להשביחו ולהטעימו, אף שהרמב״ם לא דיבר על מקרה משולב כזה, שמצד אחד אין הדגן חלק מהמרכיבים שמהם נתהווה גופו ועצמותו של הבשר, כדי שניקרא לבשר על שמו, אלא הדגן חיצוני לגופו ועצמותו של הבשר, ויש בבשר בודאי יחס של עיקר כלפי הדגן מצד המהות, ובכלל לא מצד הכמות, כך שלכאורה באנו לדין כל שהוא עיקר ועימו טפילה שמברך על הבשר ופוטר את הדגן. ומצד שני נתחבר הדגן ע״ג העיקר להתהוות ולהיות מאכל אחד, ולא שני מאכלים נפרדים, ושמא גם בזה נדמה למ״ש הרמב״ם דכיון שלא ניתן לדבק כי אם לטעם הרי שהוא חשוב

ויקרא כלל המאכל על פיו, אף שהוא פחות עיקרי ביחס לבשר, שסוף סוף אינו טפל במהות כמו לדבק, אלא רק מחמת שהבשר יותר עיקרי. הלכך נחזי אנן ונזיל בתר טעמא, דמכיון שבודאי המעטפת במהותה טפילה אל הבשר, לא מצד הכמות כלל אלא רק מצד המהות, שבאה לשמשו ולהשביחו, הן באיכות והן בטעם, אבל במרכיבי גוף הבשר עצמו שהוא העיקר אין כלל תערובת של דגן, א״כ ע״פ מה ניתן לו עצמו דין של מזונות, הרי אין במרכיבים של גופו ועצמותו דגן כלל כדי שיקרא על שמו, והדגן שניתן סביבו אינו חלק ממנו כדי שיקרא על שמו, ומה שנותר זה לברר מי בא אצל מי, ומי משמש למי, וממילא מי עיקר המאכל ומי נוסף לשבח וטעם. ומעתה אין אנו דנים כיצד לקרא למאכל העיקרי, שהמאכל העיקרי מוגדר ועומד וברכתו עליו, ורק אנו דנים על פעולת האכילה של שניהם יחד, או לחילופין על פעולת ההכנה המשולבת של הטיגון והבישול, האם ההגדרה אצל האדם היא שהמעטפת שסביב השניצל נעשית בשביל עצמה, ונאכלת מחמת עצמה, או שנעשית רק בעבור הכנת והשבחת הבשר, ונאכלת מחמת שאוכל הבשר, בתורת טפילה להכנת ואכילת הבשר. ושוב באנו לדין כל שהוא עיקר ועימו טפילה, שכתב לנו הרמב״ם להדיא שכנגדו לא אמרינן כל שיש בו מחמשת המינים, והוא בכלל טפילה שאינה מעורבת שכתב הרמב״ם, (אי נמי בכלל טפילה המעורבת והו כמו לדבק שהוא אינו עיקר המהות של המאכל), ודו״ק.

עוד יש להוסיף שמבואר בדברי הרמב״ם דכל שהוא עיקר וטפל בשאר מינים, נחשב גם עיקר וטפל לגבי מין דגן, וכמ״ש להדיא בהלכה ה׳. וא״כ כמו שלגבי שאר מינים, אף שאינו לדבק אלא לטעם, מ״מ כל שניתן רק להשביחו מבחוץ, בודאי נחשב כטפל ביחס למה שבתוכו, וכגון שקדים המחופים בסוכר, דהסוכר טפל במהות, ולכן כתבו הפוסקים שאפילו הוא מרובה מהפרי מברך על הפרי, אף שהסוכר ניתן לטעם, לפי שבמהותו אינו אלא משמש למה שבתוכו, א״כ הוא הדין והוא הטעם במעטפת דגן שע״ג השניצל, שנחשב טפילה במהותה, אף שאינה לדבק. ומ״ש הרמב״ם דטפל הוי כגון לדבק, לא כתב כן אלא על טפילה המעורבת, שמהתערובת מתהווה גופו ועצמותו של המאכל, שבזה לימד דכל שאינו לדבק אלא לטעם וכ״ש לאכול, גם הוא עיקר, ולכן בדגן נלך אחריו אפילו הוא מיעוט, ובשאר מינים נלך אחר הרוב. אבל בטפילה שאינה מעורבת לא הזכיר כלל מהמושג לדבק או לטעם וכדומה, לפי שאינו תלוי בזה כלל ועיקר, רק העיקר שם הוא מה בא בשביל מה, ותו לא מידי.

מביא שכן הבינו בדברי הרמב״ם מרן הב״י והרמ״א וגדולי האחרונים

ראשית נפתח במה שראיתי בשו״ת ויען יוסף (צוברי, סי׳ ד או׳ ג) שהביא דברי חד מן קמאי הוא רבנו אשר בר חיים בספר הפרדס (שער הדגן) שגם הוא הבין בדברי הרמב״ם שרק אם הדגן הוא עיקר וחשוב יש לברך עליו, אך אם הוא בא רק להטעים אפחלו שהוא מין דגן אין מברכים עליו, שכתב בזה״ל: ואם עירב אחד מחמשת המינים בשום תבשיל, כדי להטעימו, או כדי לדבקו, מברכים עליה בתחילה בפה״א ולבסוף בורא נפשות רבות, ואם של פירות העץ מברך בפה״ע וכדומה לזה דגרסינן בפרק כיצד מברכים וכו׳, וכ״פ הרי״ף ז״ל והרמב״ם ז״ל, עכ״ל.

ומבואר בדברי הפרדס שדין לדבק ודין של דגן שבא רק להטעים, היינו שהוא אינו עיקר, דין אחד להם שתמיד הדגן טפל ואין לברך עליו, ומדסיים הפרדס שכ״כ הרמב״ם, משמע דפשיטא ליה בדעת הרמב״ם שאף על הרישא שדין להטעים שווה לדין לדבק הרמב״ם מסכים (אף שברמב״ם נזכר רק את הסיפא שלדבק הרי הוא טפל), וע״כ שהוא מפרש את דברי הרמב״ם שכתב שאם הוא נותן טעם הוא עיקר, כדברי מרן הב״י דמיירי דווקא שהוא חלק מעיקר המאכל.

ובאמת שכבר הבאנו לעיל בריש דברינו את דברי מרן והב״י והרמ״א שכתבו לנו להדיא בדעת הרמב״ם שגם בחמשת מיני דגן היכא שבא ליתן טעם בעינן שיהיה ״עיקר״, אך אם הוא טפל ובא לשמש, אף אם הוא נותן טעם אין לברך עליו.

כמו״כ הבאנו לעיל (בדברי האחרונים בד׳ מרן) שכן פירשו ג״כ בדברי הרמב״ם הרב פמ״ג, והרב טורי זהב, והגאון פר״ח בשו״ת מים חיים, יעויי״ש שהבאנו את לשונם וכן את הביאור בדבריהם.

ועתה נוסיף שכ״כ ג״כ בדעת הרמב״ם מהר״ח בן עטר בספרו ראשון לציון (מסכת ברכות דף לז:) בזה״ל: גמ׳ אמר רבא האי ריהטא וכו׳ דמחוזא דלא מפשי כו׳ דובשא עיקר והדר ביה רבא כו׳ ע״כ. מהכא מוכח, הגם ״דמפשי״ דובשא ודובשא עיקר, לא מברכינן אלא אמזונות. ורמב״ם בפ״ג מהלכות ברכות כתב וז״ל, קמח של חמשת המינים שבשלו בקדירה, בין שערבו עם דברים אחרים כו׳ מברך במ״מ, בד״א כשהיה המין הזה חשוב אצלו כו׳, אבל אם היה אחד מחמשת המינים שערב טפילה כו׳, אינו מברך אלא על העיקר כו׳ ע״כ.

לכאורה דברי רמב״ם הפך הנשמע מסוגיין, והגם דגמר אומר רמב״ם ז״ל וז״ל כיצד היא הטפילה המעורבת, כגון לפת כו׳ שערב בו קמח של אחד מחמשת המינים כדי לדבקו, אינו מברך כו׳ ע״כ. הרי גילה דעתו דלא חשיבי חמשת המינים טפילה אלא הדבקו וכדומה, אבל לטעמא חמשת המינים עיקר, הגם דתערובתם מרובה, **עכ״ז אמאי כתב בתחלת דבריו דברים דמשמע הפך דברי הש״ס**.

אלא טעם רבינו לומר, **דמה דאמרינן כל שיש בו מחמשת המינים מברכין במ״מ, אין הכונה לומר הגם דתערובתם עיקר**, כדמשמע מפשטא דסוגייא, דקאמר רב ששת בדין ריהטא דמחוזא דובשא עיקר ואף על פי כן מברך במ״מ, **דאם דובשא עיקר לא מצינן לברוכי על הטפל**, דמשנה ערוכה היא **כל שהוא עיקר ועמו טפילה מברך על העיקר ואפילו בחמשת המינים**, כדקתני מתני׳ מברך על המליח ופוטר את הפת. אלא היינו טעמא דמברכינן בריהטא דמחוזא במ״מ, **משום דסמידא ״נמי״ עיקר, ומאי דאמר דובשא עיקר פי׳ נמי עיקר**, אבל כל דאיתיה בתערובת אחד מחמשת המינים, לעולם עיקר ״נמי״ הוא, **״והיינו״ חידותא דדינא דקמ״ל רב ושמואל**. והיינו מה שכתב רמב״ם ז״ל בסוף דבריו וז״ל, אבל אם ערב כדי ליתן טעם בתערובת הרי הוא עיקר, ע״כ. פי׳ דאפילו ״בשיעור״ נתינת טעם, **אם לכך נתכוין בתערובתו הוא מחשיב עיקר** (ר״ל דאם אינו נ״ט א״כ לא מהני שמטרתו ליתן טעם, דסו״ס אינו עושה כלום בתערובת וכמאן דליתא דמי. אבל אם כוונתו ליתן טעם, וגם בפועל הוא בשיעור שנותן טעם, אף שהוא בשיעור מועט מאוד, מ״מ כיון שכוונתו למטרה שנחשבת נמי לעיקר, דהיינו ליתן טעם, ומעורב הוא בתערובת באופן שנותן בה טעם והוא מין דגן שחשוב לכן מברכים עליו), אבל היכא ״דמפרידי״ חמשת המינים, ״וקא חמינא להו״ דלא אכלי להו אלא טפל, כההיא דמליח ופת עמו, **״דמנכרא מלתא להדיא דודאי טפל״**, מברך על המליח ופטור, עכ״ל הראשון לציון.

נמצאנו למדים מדבריו שביאר לנו בדעת הרמב״ם בשפה ברורה ונעימה שאם הדגן הוא טפל אין מברכים עליו אפילו שהוא בא ליתן טעם, שהרי הכלל של כל שהוא עיקר ועמו טפלה שייך אף בחמשת מיני דגן, שהנה ביאר שהרמב״ם לומד חילוק ברור בגמ׳, דאם הדבר הנאכל עם הדגן הוא עיקר והדגן הוא טפל, לא שייך לומר דין כל שיש בו, ומה שבירכו על האי ריהטא מזונות אף דמפשו דובשא והדובשא עיקר, הוא מפני שהסמידא נמי היה עיקר, אלא שהדובשא היה הרבה, וזה החידוש של רב ושמואל, דאף שהדובשא והסמידא שניהם עיקר, והדובשא מפשו טפי מהסמידא ולכן היה לנו להחשיב הדובשא יותר עיקר וממילא הסמידא נידון כטפל לפי אותו יחס, מ״מ מדרב ושמואל דאמרי כל שיש בו, נקטינן לברך גם בזה במ״מ על הסמידא ולהחשיבו עיקר יותר מהדובשא, דכל שנמצא ״בתערובת״ אחד מחמשת המינים, לעולם גם הוא עיקר, ומברך עליו

אף שתערובתו נמי עיקר ותערובתו מרובה. וכאמור עד כאן לא תלה הדבר כלל בטעם, רק הצריך ב׳ תנאים, שיהיה בתערובת, וששניהם יהיו עיקר, ולא שיהיה האחד עיקר והשני טפל, דאם האחד עיקר והשני טפל, באנו לדין הרגיל של כל שהוא עיקר ועימו טפילה, שבזה אפילו חמשת המינים אין מברך עליהם, כפי שכתב כמה פעמים במילים ברורות ביותר. אלא שהוסיף, שאם יש דגן ״בתערובת״, (ולא מופרד, כפי שיסיים ביאורו לבסוף), לעולם נחשב נמי עיקר בתערובת.

שוב סיים הגר״ח בן עטר: אבל היכא ״דמפרידי״ חמשת המינים, ״וקא חמינא להו״ דלא אכלי להו אלא טפל, כההיא דמליח ופת עמו, **״דמנכרא מלתא להדיא דודאי טפל״**, מברך על המליח ופטור, ע״כ.

ביאר לנו בזה הראשון לציון, שכאשר יש לפנינו שני מאכלים, שהאחד לא נעשה מדגן כלל והוא עיקר, ואילו השני עשוי מדגן אבל לא בא אלא לסייע ולשמש ולהשביח את המאכל העיקרי, בזה לא מועיל מה שכוונתו להוסיף טעם למאכל העיקרי, לפי שאינו מעורב בגוף המאכל העיקרי כדי שנקרא את המאכל העיקרי על שמו, אלא המאכל העיקרי בעינו עומד ונקרא על שם המרכיבים שממנו נוצר, ובהם אין דגן, ונשארה ברכת המאכל כפי מה שהיא לפי מרכיביו, וברכת הדבר השני המשמש ומשביח כפי מה שהוא, ומכיון שהוא מופרד ״וקחמינא להו״ דלא אכלי להו אלא טפל, ר״ל שאין אוכלים אותו בפ״ע אלא כטפל למאכל העיקרי ומכוחו, ״דמנכרא מלתא דודאי טפל״, באנו לדין כל שהוא עיקר ועימו טפילה, ומכאן מבואר שעד כאן לא דיבר אלא ״בתערובת״, כיון שהמאכל הנוצר הוא גוף אחד, ורק השאלה על שם איזה מן המרכיבים להחשיב אותו, ובזה אמרינן כיון שכולם ניתנו בו לעיקר, ומעורב בכולו מין דגן שגם הוא עיקרי בו, אלא שהוא מועט, לעולם נחשיב את המין דגן המעורב בכולו יותר עיקר מהשאר, ועל שמו יקרא המאכל שלפנינו.

וכ״כ בדעת הרמב״ם המג״א (סי׳ קסח סק״ל) בזה״ל: נראה לי דאם מפרר מעט לחם דק דק לתוך השכר חם כדי שיתן בו טעם **אינו מברך רק שהכל** על השכר ועיין סימן ר״ח סעיף ו׳, וז״ל **הרמב״ם** ברכות פרק ג׳ הלכה ה כל תבשיל שעירב בו אחד מתמשת מינים בין קמח בין פת מברך בורא מיני מזונות **ובלבד שלא יהיה טפילה** כו׳ ועיין סוף סימן ר״ד, **והכא הלחם טפל דעיקר כוונתו לאכול השכר** והלחם אין בו ממשות ודבר חשוב, עכ״ל.

וביאר המחצית השקל: וז״ל הרמב״ם וכו׳, דמוכח מיניה דאפי׳ בחמשת המינים ופת שעירב בתבשיל אי הפת טפל אי״צ לברך עליו וכן מבואר רס״י ריב, עכ״ל.

מבואר להדיא שהמג״א הבין בדעת הרמב״ם שגם בחמשת מיני דגן שאם הם נותנים טעם הם חשובים, מ״מ יש בזה ב׳ תנאים, א. שיהיו חלק מהמאכל היינו בגוף התבשיל וכמ״ש הרמב״ם ״כל תבשיל שעירב״, ב. שהדגן יהי עיקר ולא טפל, והיינו דלא סגי במה שהוא חלק מהמאכל והוא נותן טעם, מ״מ בעינן שיהיה עיקר וכמ״ש הרמב״ם ״ובלבד שלא יהיה טפילה״ (וזהו לכאו׳ כהבנת הדרכי משה ברמב״ם), וזה ברור. שו״ר שכן הוכיחו ג״כ מדבריו הגאון רבי אשר וויס בשו״ת מנחת אשר (ח״ב סי׳ טז או׳ ב), ובספר ליבון הברכה (מחה״ס וזאת הברכה, סי׳ יד עמ׳ 300), והג״ר משה שרון בשו״ת חבצלת השרון (סי׳ ה) יעויי״ש.

וכ״כ בפשיטות בדעת הרמב״ם בשו״ת באר משה שטרן (ח״ה סי׳ סא), ונביא את דבריו להלן בדברי האחרונים.

כחילוק הראשונים כן מתבאר בדברי גדולי האחרונים

הנה כבר ביארנו לעיל בארוכה שדעת מרן הב״י והרמ״א בדרכי משה שכל שהדגן בא רק לשמש ולשרת את המאכל, אף שהוא בא גם להטעים, מ״מ הרי הוא טפל במהותו, ואין לברך אלא כברכת

המאכל ולא כברכת הדגן, ושכן הבינו בדבריהם וכתבו בדעתם גדולי האחרונים וכמובא לעיל בדברינו.

ולפי מה שמבואר בדבריהם בב״י ובדרכי משה, יש לבאר שכ״ה כוונתם ג״כ בשו״ע ובהג״ה להלכה ולמעשה, שזה לשון מרן השו״ע (סי׳ רד סי״ב): **כל שהוא עיקר ועמו טפילה, מברך על העיקר ופוטר את הטפילה**, וכל דבר שמערבים אותו כדי לדבק או כדי ליתן ריח או כדי לצבוע התבשיל הרי זו טפילה, אבל אם עירב **כדי ליתן טעם בתערובת הרי הוא עיקר**, ולפיכך מיני דבש שמבשלים אותם, ונותנים בהם חלב חיטה כדי לדבק ועושים מהם מיני מתיקה, אינו מברך במ״מ, **מפני שהדבש הוא העיקר**, ע״כ. והוא לשון הרמב״ם דקאי בחמשת מיני דגן, ולפי מה שהבאנו מדברי מרן הב״י שפירש בדברי הרמב״ם אלו שכל שהדגן בא רק לשמש ולשרת את המאכל, אף שהוא בא גם להטעים, מ״מ הרי הוא טפל במהותו, ואין לברך אלא כברכת המאכל ולא כברכת הדגן, וכדמוכח בלשון הרמב״ם שהכלל של כל שהוא עיקר ועמו טפילה שייך גם בחמשת מיני דגן והוא אינו נסתר מהכלל דכל שיש בו, א״כ ברור שכן יש לפרש נמי את דברי מרן השו״ע.

ונמצא שמ״ש הרמב״ם והשו״ע ״אבל אם עירב כדי ליתן טעם **בתערובת** הרי הוא עיקר״ הוא בדווקא, שרק אם הדגן בגוף התערובת וחלק מהמאכל הוא נקרא עיקר, אך אם הוא טפל ובא רק לשרת בזה לא מברך על הדגן. וכ״ה ג״כ הפירוש בלשון מרן השו״ע (סי׳ רח ס״ב): חמשת מיני דגן ששלקן או כתשן **ועשה מהם תבשיל**, כגון מעשה קדירה הריפות וגרש כרמל ודייסא, אפילו **עירב עמהם** דבש הרבה יותר מהם, או מינים אחרים הרבה יותר מהם, מברך עליו בורא מיני מזונות, ולבסוף על המחיה, אבל אם לא נתן הדגן בתבשיל אלא לדבקו ולהקפותו בטל בתבשיל, ע״כ. ולהאמור בדברי הראשונים ומרן הב״י יש לומר שלשון מרן הוא בדווקא שרק היכא שמערב בגוף המאכל מברך על הדגן, וכ״כ בשו״ת ויען יוסף (צוברי, סי׳ ד או׳ ט).

וכ״כ הרמ״א בהג״ה: ונראה דהא דאם עירב כדי לתת טעם בתערובת שהוא עיקר (בחמשת מיני דגן), **היינו דווקא שיש שם ממשות מן הדבר הנותן טעם ודבר חשוב**, אבל בשמים שנותנים לתוך המרקחת אע״פ שהם לנתינת טעם אין מברכין עליהן, **דבטלין במיעוטן אע״פ שנותנים טעם**, לכן נוהגים שלא לברך רק על המרקחת ולא על הבשמים שבהן, ע״כ.

[אולם ראיתי בערוך השלחן אפשטיין (סס״י רד) שהביא דברי הרמ״א בהג״ה ופירש כוונתו שמ״ש שצריך שיהיה ממשות הוא לומר דלא תימא ששאר מינים הוי כה׳ מיני דגן, היינו שבחמשת מיני דגן סגי במה שנותן טעם שיהיה עיקר וכמבואר ברמב״ם, וע״ז קאמר הרמ״א שבשאר מינים כדי שיהיה עיקר לא סגי בנתינת טעם אלא צריך שיהיה ממשות, ע״כ. אולם אחה״מ בדרכי משה שהוא המקור להג״ה מבואר איפכא שאין חילוק בהכי בין שאר המינים לה׳ מיני דגן ותמיד בעינן ממשות, וממילא הרמ״א כאן שכתב שצריך שיהיה ממשות קאי בין בשאר מינים ובין בדגן וכמבואר בדרכי משה שהוא מקור הדין בהג״ה, וכן הבינו בדעת הרמ״א בהג״ה שהוא קאי גם בחמשת מיני דגן הרב לחם יהודה עייאש (פ״ג מהל׳ ברכות ה״ד), והרב פר״ח בשו״ת מים חיים (סי׳ ח)]

וכ״כ הט״ז (סקט״ז) לבאר בדברי הרמב״ם והשו״ע (שהעתיק לשון הרמב״ם), שהקשה שלכאו׳ הסדר בדבריהם אינו מובן, שהם כתבו שדבר הניתן לדבק הוא טפל, ודבר הניתן לתת טעם הוא עיקר, ואח״כ כתבו את דין חלב חיטה שנותנים בדבש שהדבש הוא העיקר. ולכאו׳ זה חוזר על החלוקה הראשונה לגבי לדבק, ומדוע הפסיקו באמצע בחלוקה של נתינת טעם, וביאר דהרמב״ם רצה ללמדנו בזה גדר נתינת טעם, **דלכאו׳ הייתי אומר שכל שנתן טעם מברכים עליו**, וא״כ ה״ה שנברך על בשמים במרקחת, **לזה לימדנו הרמב״ם שזה אינו שהרי א״א לברך עליהם שהרי הם טפלים שהרי עיקר האכילה הוא התבשיל**, אלא מיירי שמה שנתן טעם הוא בעצמו חלק מהתבשיל כמו שנתן חלב חיטה לדבש לא לדבק, אלא לאכול בתורת מאכל, וזמ״ש ״כדי ליתן טעם בתערובת״ **״פירוש ע״י התערובות שני המינים יהיה לו טעם לאכילת שניהם״**, וזהו כרבותיו של

הטור דבכל מילי שהוא נותן לדבש ושניהם לאכילה, ״אזלינן בתר העיקר שיהיה לאכילה״, **ואם נותן חלב חיטה לדבש ע״מ שיאכל המאכל של החלב חיטה אחרי שקיבל טעם מהדבש** (והיינו שהחלב חיטה הוא עיקר המאכל והדבש בא להכשירו) **א״כ הוא כמו הוורדין ומברך על החלב חיטה, וזהו כוונת הרמב״ם** במה שהקדים את הבבא שלתת טעם לבבא דחלב חיטה בדבש ללמדנו את הגדר שגם נתינת טעם צריכה להיות דווקא מאכל ע״י התערובת, **וזה ג״כ כוונת הרמ״א**, ע״כ.

וכ״כ המג״א (סקכ״ה) בדעת מרן והרמ״א (אלא שהוא תמה עליהם בעניין אחר שיוצא מדבריהם וכדלהלן) בזה״ל: מבואר מדברי הרמב״ם (שהוא המקור לדברי השו״ע) שדווקא בחמשת מיני דגן אזלינן בתר הטעם דבהכי מיירי הרמב״ם, אבל בשאר מינים אזלינן בתר הרוב, וא״כ בשאר מינים אפילו בא ליתן טעם הולכים אחר הרוב, והכי מסתבר דאטו מי שיתן בצלים או חומץ לתוך התבשיל, יברך על הבצלים, **וצ״ע על הרב ב״י והרמ״א שנדחקו בזה**, ע״כ.

וביאר בדבריו המחצית השקל, **שנראה מדברי מרן הב״י והרמ״א שהבינו שהדין שכתב הרמב״ם הוא דין כללי ולאו דווקא בחמשת מיני דגן**, ולכן דימו את דברי הרמב״ם **לדין מרקחת**, וע״ז פליג המג״א דהוא דווקא בחמשת מיני דגן, וכ״כ החכם צבי, ע״כ.

ומבואר בדברי המג״א והמחצית השקל שהבינו שלדברי מרן הב״י והרמ״א בדברי הרמב״ם אין שום חילוק בין חמשת מיני דגן לשאר מינים, ולכן ג״כ דימו דברי הרמב״ם דמיירי במין דגן, למרקחת שנחלקו בזה הטור וחבריו, והיינו שדעת הרמב״ם כדעת חבריו של הטור שתמיד מברכים רק על העיקר של המאכל, ואין חילוק אם הוא מין דגן לשאר המאכלים, שתמיד מברך על העיקר ופוטר את הטפילה. אלא שהמג״א פליג על מה שיוצא ג״כ מדברי מרן והרמ״א שגם בשאר המאכלים אנו הולכים לפי נתינת טעם אפי׳ אם הוא מועט, וע״ז פליג שדין זה הוא רק בחמשת מיני דגן, אך בשאר המאכלים הולכים לפי הרוב במאכל וכדעת החכם צבי שיש לחלק בין ה׳ מיני דגן לשאר המאכלים, שדווקא בה׳ מיני דגן הולכים לפי הטעם אפילו אם הוא מועט, משא״כ בשאר המאכלים הולכים לפי הרוב, אולם בעיקר הגדר של מרן והרמ״א שגם בחמשת מיני דגן בעינן שהדגן יהיה עיקר, בזה נראה ברור שגם המג״א מסכים לדעת מרן והרמ״א שאם אין הדגן עיקר אין מברכים עליו, שהרי מה שהוקשה לו על דברי מרן הוא רק על חידושם שגם בשאר המינים הולכים לפי הטעם ולא לפי הרוב, אך לגבי הדין שלהם בדגן שצריכים שיהיה עיקר לא העיר על דבריהם כלום, ונראה שאדרבה הוא מסכים עימם. (ובעיקר קושיית המג״א ראה מה שיישב הפמ״ג בא״א).

וכ״כ עוד המג״א (סי׳ קסח סק״ל) בזה״ל: נראה לי דאם מפרר מעט לחם דק דק לתוך השכר חם כדי שיתן בו טעם **אינו מברך רק שהכל** על השכר ועיין סימן ר״ח סעיף ו׳, וז״ל **הרמב״ם** ברכות פרק ג׳ הלכה ה כל תבשיל שעירב בו אחד מתמשת מינים בין קמח בין פת מברך בורא מיני מזונות **ובלבד שלא יהיה טפילה** כו׳ ועיין סוף סימן ר״ד, **והכא הלחם טפל דעיקר כוונתו לאכול השכר** והלחם אין בו ממשות ודבר חשוב, עכ״ל.

וביאר המחצית השקל: וז״ל הרמב״ם וכו׳, דמוכח מיניה דאפי׳ בחמשת המינים ופת שעירב בתבשיל אי הפת טפל אי״צ לברך עליו וכן מבואר רס״י ריב, עכ״ל.

מבואר להדיא שהמג״א הבין בדעת הרמב״ם שגם בחמשת מיני דגן שאם הם נותנים טעם הם חשובים, מ״מ יש בזה ב׳ תנאים, א. שיהיו חלק מהמאכל היינו בגוף התבשיל וכמ״ש הרמב״ם ״כל תבשיל שעירב״, ב. שהדגן יהי עיקר ולא טפל, והיינו דלא סגי במה שהוא חלק מהמאכל והוא נותן טעם, מ״מ בעינן שיהיה עיקר וכמ״ש הרמב״ם ״ובלבד שלא יהיה טפילה״ (וזהו לכאו׳ כהבנת הדרכי משה ברמב״ם), וזה ברור. שו״ר שכן הוכיחו ג״כ מדבריו הגאון רבי אשר וויס בשו״ת מנחת אשר (ח״ב סי׳ טז או׳ ב), ובספר ליבון הברכה (מחה״ס וזאת הברכה, סי׳ יד עמ׳ 300), והג״ר משה שרון בשו״ת חבצלת השרון (סי׳ ה) יעויי״ש.

[אמנם לא אכחד שראיתי בדגול מרבבה וביד אפרים שהגיהו בלשון המג״א ״דעיקר כונתו לשתות השכר״, וכנראה שפירשו סברת המג״א בדרך שכתבו התוס׳ בברכות (לח. ד״ה האי) דעל השתיה לעולם אינו מברך במ״מ אלא שהכל, ומשו״ה מברך על שתיית השכר שהכל אף שיש בו פירורי לחם. אך כבר העיר על דבריהם הג״ר אשר ויס במנחת אשר שם שמלשון המג״א אין משמע שזה טעמו שהרי לא ציין כלל לדברי התוס׳ אלא התבסס על לשון הרמב״ם, וכפי שהבין את דבריו בפשטות הרב מחצית השקל]

וכ״כ הלבוש (סי׳ רד סי״ב): שתחילה העתיק לשון מרן, ואח״כ הוסיף כעין דברי הרמ״א בזה״ל: **והא דאמרינן דאם עירב כדי ליתן טעם בתערובת שהוא עיקר, היינו דווקא שיש שם ממשות מן הדבר הנותן טעם ושהוא דבר חשוב**, כגון הזנגביל שמטגנים חתיכות גדולות בדבש וכהאי גוונא, אבל שאר בשמים שמכתשין אותם דק דק ונותנים אותם לתוך המרקחת, אע״פ שנותנים אותם שם לתת טעם במרקחת אין מברכים עליהם, **דבטלים הם במיעוטם אע״פ שנותנים טעם**, לכן נוהגים שאין מברכים רק על שאר דברים שבמרקחת ולא על הבשמים שבהן, ע״כ.

וכן מתבאר בפמ״ג (בפתיחה להל׳ ברכות אות יא) שכתב, דמעלת כל שיש בו חמשת מיני דגן הוא שיש להם חשיבות רק כמו רוב, דמחשיבין הה׳ מינים כאילו הם היו הרוב, אבל לא יותר מרוב, וכוותו דאם גם בשאר מינים לא היו הולכין אחר הרוב, ה״ה בתערובות עם חמשת מיני דגן לא אזלינן בתריה, ומבואר בדבריו דכשהחמשת המינים באים רק כטפל ותבלין כדי להטעים לא עדיפי מרוב ולא אמרי׳ בהו דין כל שיש בו, ודו״ק.

וכ״כ הפר״ח (בשו״ת מים חיים סימן ח) שהביא קושיית מרן הב״י מדוע הוא מברך על החלב חיטה אם היה בא לטעם ולא על הדבש שהרי הוא נותן טעם, תירץ בזה״ל: והתירוץ הנכון אצלי בזה דלא קאמר הרב ז״ל שאם עירב כדי ליתן טעם בתערובת שהרי הוא עיקר, אלא דווקא בקמח מה׳ המינים, דומיא דחלב חטה וכיוצא, וכמ״ש מור״ם ז״ל בהגהה (סי׳ רד סי״ב) **דהיינו דווקא שיש שם ממשות מן הדבר הנותן טעם**, וכההיא דאמרינן בכיצד מברכין מיא דשיבתא מאי למתיקי טעמא עבדי וכו׳, **דהתם איכא ממשות הדבר דהיינו שיבתא, לאפוקי דבש ושאר מיני משקין דלא מיקרי ממשות לענין זה, וכמ״ש בב״י לפי שהוו תשמיש לדבר המרוקח**, ודמי לפירות ששלקום במים שהם נכשרים לאכילה ע״י מים, ומברכין עליהן ברכתן הראויה להם ולא ברכת המים, והכא נמי דכוותא, והוא הדין נמי לבשמים שנותנים לתוך המרקחת אע״פ שהם עשויים לנתינת טעם אין מברכין עליהם אלא על המרקחת, משו׳ דבטלין במיעוטן, וכן כל כיוצא בזה וכמ״ש בהגה בסי׳ ר״ד, וכן עיקר ודלא כהב״ח שם, ותדע דאי לא תימא הכי נמצא הרב ז״ל סותר את עצמו וכו׳, עכ״ל.

וכ״כ להדיא הרב פתח הדביר (סי׳ רח אות ג בסופו) לבאר דין הדג המצופה בקמח (כמו שניצל), דאחר שהביא את דברי הפר״ח לגבי המלבן, דכל שהדגן בא גם לדבק וגם ליתן טעם עליו הוא מברך, ושלכן כך הוא הדין גם ברחת חלקום שהחלב חיטה בא בעיקר לדבק אבל גם ליתן טעם ולכן עליו יש לברך, אף שהוא מיעוט, שוב הקשה מהמנהג לברך שהכל על הדג המצופה קמח (וה״ה בשניצל), והרי על כרחך שהוא גם משביח הטעם, והביא דברי הפרי תואר שביאר בזה שלא ניתן הקמח אלא שלא ידבק הדג למחבת, אבל הפתח הדביר עצמו הוסיף בזה״ל: מ״מ הא (דג) לא דמי לנדון דידן, דהתם מלבד הטעם לשבח שכתב הרב זיע״א דהטעם שמוסיף לאו בכוונה, שעיקר נתינת הקמח אינו אלא לדבוקי, וטעמא לאו להכי עבידי, וראיה דיהבי ביה פורתא דלא אהני אלא שלא ידבקו, עוד בה נלע״ד להוסיף דמטעם אחר גם הרב פר״ח ז״ל (שכתב שבדבר הניתן לדבק ולתת טעם מברכים עליו במ״מ) יודה בדגים המטוגנים (וה״ה בשניצל) דקמחא אינו עיקר, והוא דהדגים איתנהו בענייהו והקמח לתשמיש הדגים הוא בא, ודמי למ״ש מרן החבי״ב וכו׳, הרי דהגם דהסולת הזה המחפה השקדים לא יבצר דיהיב איזה טעם בקונפי׳טי, אפ״ה ביון שאינו אלא לשמש השקדים, והשקד שלם בתוכו כברייתו לא בטל לגבי אחריני, הכא נמי בדג

(שניצל) שהוא שלם כברייתו הוא העיקר ולא חשחין אנחנא למה שמוסיף קצת טעם, משא״כ ברחת חלקום דנדון דידן דכוונתם מעיקרא שיתן בו טעם הניש׳אסטה (עמילן חיטה) כדי שיהיה נחשב מין אחר משונה בטעמו משאר טעם השיקי׳ר (הממתקים), ובטעם חשוב כזה כגון שניתן לתוכו לכוונת נתינת טעם גם הרב פרי תואר יודה דדמי למלבין דהרב פר״ח ז״ל דמברך עליו במ״מ, עכ״ל.

וכ״כ הרב מעדני יו״ט (או׳ ו) בזה״ל: ואם אינו עיקר (החמשת מיני דגן) נמי ג״כ לית סברא שיברך עליו, אלא ודאי דמ״מ עיקר הוא, עכ״ל. והוא להדיא כדברינו דאף בה׳ מיני דגן כשבא לטעם מ״מ בעינן שיהא עיקר, ולא סגי במה שבא להטעים והוא אינו עיקר.

וכ״כ מהר״ח בן עטר בספרו ראשון לציון (ברכות לז:) וכפי שהבאנו לעיל מדבריו יעויי״ש.

וכן מבואר בחי׳ מהר״ם בנעט (מסכת ברכות דף לו עמוד ב) שכתב, תוס׳ ד״ה כל וכו׳. לתוך פולין וכו׳. אם הנך פירות בעינייהו, צ״ע איך יפטרו בברכת במ״מ אפי׳ אם אין הקמח לדבק. עכ״ל. ומבואר דפשיטא ליה שאף שהקמח נותן טעם מ״מ כיון שהפירות בעינם והם חשובים א״כ היאך הקמח הטפח יפטור אותם. (והמו״ל העירו דהא כל שיש בו בא לומר שלעולם הדגן יהיה טפל, ונשארו בצ״ע. אולם מדברי כל הראשונים והאחרונים מתבאר להיפך, דכל שיש בו לא נאמר כאשר שאר מינים הוו עיקר במהות, ובזה אתי שפיר טובא דברי מהר״ם בנאט).

וכ״כ בשולחן ערוך הרב (סדר ברכת הנהנין פרק ג סעיף ב): מין דגן הואיל ונקרא מזון הוא חשוב עיקר לעולם שאפילו רוב התבשיל דבש או מינים אחרים ומיעוטו מאחד מחמשת המינין, אפילו עיקרו מחמת הדבש או מינים אחרים, והדגן אינו אלא להטעימו ולהכשירו הוא נעשה עיקר ומברך עליו בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין ג׳, והוא שיש ממשות הדגן במה שאוכל אבל אם אין בו אלא טעמו בלבד אינו מברך בורא מיני מזונות, ע״כ.

וכ״כ הרב שבילי דוד או״ח בכללי ברכות (לפני כק״נ שנה ה- ו) בזה״ל: **דהא דה׳ מינים עיקר הוא** דווקא היכא שנתערב ונבלל, משא״כ אם הוא רק ציפוי עליו אז אינו נעשה עיקר, עכ״ל.

וכ״מ בשל״ה (שער האותיות הלכות ברכות כלל ה או׳ ו): דהא דפת הוי טפל לגבי מליח וכמבואר בטושו״ע ריש סי׳ ריב לאו דווקא באוכל את הפת כדי לסלק את היזק שבאכילת המליח, **אלא דכל עיקר וטפל שבעולם העיקר פוטר את הטפל** וכגון באוכל פת ודייסא, או צנון וזית, או פת ותמרים ורמונים, דבהני אין הטפל בא לסלק את ההיזק של העיקר ומ״מ כל שבאו רק ללפת את הפת הוי טפל, ונפטר בברכת העיקר, ע״ש.

ומבואר בדבריו דמיפשט פשיטא ליה שאין מציאות בעולם (כלשונו) שהטפל פוטר את העיקר, שהרי כלל גדול הוא הוא כל שהוא עיקר ועמו טפילה מברך על העיקר ופוטר את הטפילה, וכלל זה הוא בין בסתם מאכלים ובין בחמשת מיני דגן (ואף שהוא קאי באופן שהדגן הוא נפרד מהמאכל לגמרי ודמי לפת ומליח, וא״כ יד הדוחה נטויה דלא דמי להיכא שהדגן הוא מחובר למאכל וכמו בציפוי וכדו׳, מ״מ זיל בתר טעמא שהרי הוא כתב שהוא משום דין עיקר וטפל, וא״כ אין לחלק בזה כלל, ופשוט).

באור דברי הגר״י עייאש שכל שהדגן בא לשרת הרי הוא טפל ואין לברך עליו

הנה בחופשי בדברי האחרונים, ראיתי להגאון רבי יהודה עייאש בספרו לחם יהודה (הלכות ברכות פרק ג ה״ד) שעמד לבאר בהרחבה את דברי הרמב״ם ומרן הכס״מ, ומדבריו מתבאר להדיא שביאר דעת מרן הכס״מ והרמ״א בדברי הרמב״ם שאין לחלק כלל בין חמשת מיני דגן לשאר מינים ותמיד כל היכא שהמאכל הוא טפל אין לברך עליו, לא שנא מין דגן שבא ליתן טעם או מאכל אחר, אלא שבדגן יש חידוש צדדי שהמעט נחשב להרבה, אך בעיקר הדין לגבי עיקר וטפל שווים הם, אלא

שלשונו מעט מטעת בכמה מקומות, למי שלא מעיין היטב להבין את דברי קדשו, ואכן ראיתי שטעו בזה כמה ממחברי הזמן, על כן אמרתי להביא את דבריו, ולבארם לנכון (בתוך דבריו במוסגר), ואח״כ נלמד ממנו לנ״ד מה שתשיג ידינו יד כהה:

הביא לשון הרמב״ם (שם): קמח של אחד מחמשת המינין שבשלו בקדרה בין לבדו בין שערבו עם דברים אחרים וכו׳. כיצד היא הטפלה המעורבת וכו׳.

והקשה, שלכאורה יש בדברי הרמב״ם כפילות שבחלוקה ראשונה כתב, קמח שבשלו בקדירה שעירבו עם דברים אחרים, ע״כ. ולכאו׳ הוא כמו חלוקה דסיפא גופא דכתב, וכן כל תבשיל שעירב בו מחמשת המינין בין קמח וכו׳, ולמה כפל שתי החלוקות.

והציע תירוץ, שהיה אפשר לומר דבחלוקה דרישא מיירי כשעיקר התבשיל הוא מחמשת המינין, ובסיפא אשמעינן רבותא טפי דאפי׳ עיקר התבשיל ממין אחר כיון דיש בו מחמשת המינין מברך עליו בורא מיני מזונות, וכן מוכח מדין לפת שבשלו ועירב בו קמח של חמשה מינין דהתם דהקמח טפל הוא משום דעשוי לדבק הא אם אינו עשוי לדבק אף על פי שעיקר התבשיל הוא הלפת ונקרא התבשיל על שמו אעפ״כ כיון דיש בו מחמשת המינין מברך בורא מיני מזונות.

ומדקדק מדברי הרמב״ם, שממה שסתם דבריו משמע דאפי׳ התבשיל הוא הרוב והקמח של חמשת המינין הוא המיעוט, בכל ענין אינו נקרא עיקר התבשיל אלא על הדבר החשוב שהוא של חמשת המינין, דהרי לא מיעט רבינו שיהא נקרא טפל אלא בעשוי לדבק, דמשמע דכל זולת העשוי לדבק נקרא עיקר, אף על גב דהוא מיעוט, וכן מוכח בגמרא בהך דאסיקנא בריהטא שהוא חביץ קדרה דאפילו דמחוזא דלא מפשו קימחא מברך עליו בורא מיני מזונות מדרב ושמואל דאמרי תרווייהו כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות. וכפי זה מ״ש רבינו אבל אם עירב כדי ליתן טעם בתערובת הרי הוא עיקר, דפירושו אפי׳ מעט, ואפי׳ שם התבשיל אינו נקרא על זה התערובת. וכו״ז לא מיירי אלא בתערובת של אחד מחמשת המינין דמחמת חשיבותו אינו בטל במיעוטו ולא מסיבת שאינו עיקר התבשיל, דאילו בשאר תבשילין שאין בהם מחמשת המינין מאי מהני אם נתערב כדי ליתן טעם, כיון דהוא מיעוט והתבשיל הוא הרוב והוא העיקר, ורבינו בכל דין זה לא מיירי אלא בדין של חמשת המינין ולא בשאר מינים.

[הנה מכאן הוכיחו כמה ממחברי זמנינו מדברי הרב לחם יהודה שבה׳ מיני דגן התחדש שכל שהוא בא ליתן טעם אפילו שהוא אינו עיקר ואין המאכל קרוי על שמו מ״מ כיון שהוא מין דגן הוא חשוב ואינו טפל, ויש לברך עליו שהוא חשוב, וכן לכאו׳ יש להוכיח עוד ממה שבהמשך דבריו הקשה על פי׳ זה ממ״ש הרא״ש שרק אם הדגן עיקר מברך עליו, אלמא שלדעתו כאן אף אם אין הדגן עיקר מברך עליו. אולם במחכ״ת לענ״ד אין מכאן ראיה כלל שהרב לחם יהודה יחלוק על כל דברי הראשונים והאחרונים שזכרנו לעיל שכתבו שהיכא שהדגן הוא טפל אין מברכים עליו אף שהוא נותן טעם, ויש לפרש דבריו לפי מה שנתבאר לעיל בדברי הראשונים, שיש בזה ב׳ גדרים, והוא שמדברי חלק מהראשונים מבואר שכדי שנברך על הדגן אף שהוא מועט בעינן שהוא יהא עיקר התבשיל, ושהתבשיל יהיה קרוי על שמו, אך אם הוא בא רק להטעים את המאכל אף שהוא חלק מהתבשיל מ״מ אין לברך עליו, שבעינן שיהיה עיקר ממש, וכן משמעות המאירי והפרדס ועוד, וכן מבואר בדברי הדרכי משה (סס״י רד) שהוזכר לעיל. מאידך מצאנו עוד גדר בראשונים, והוא שכדי שנברך על הדגן אף שהוא מועט בעינן שיהיה חלק מעיקר המאכל, ולא שיבוא כמשרת למאכל, והוא אינו חלק ממנו (וכמו חלב חיטה ודבש שביאר מרן הב״י), אך כל שהוא חלק מהמאכל, אף שהוא בא להטעים את התבשיל, ואין התבשיל קרוי על שמו, מ״מ כיון שהוא חלק מהמאכל חשיב להני ראשונים עיקר, וא״כ נראה שכן סובר הרב לחם יהודה שכל שהדגן הוא חלק מעיקר המאכל אף שהוא טפל ואין המאכל קרוי על שמו, מ״מ כיון שהוא מין

דגן והוא בא למטרה חשובה לתת טעם והוא ג״כ חלק מגוף המאכל לכן הוא חשוב עיקר, אך בכה״ג שהוא באמת טפל במהותו כגון שהוא אינו בגוף המאכל והוא לא בתערובת בזה לא שמענו מעולם מהרב לחם יהודה שהוא נקרא עיקר, ואין להוכיח זאת מדבריו כלל שהוא דבר המנוגד להסכמת כל הפוסקים, מה גם שמדברי הרב גופיה בספרו בית יהודה מבואר להדיא לא כן, וכפי שנביא להלן מדבריו]

ולהאמור יש להקשות על מרן הכס״מ, שכתב בד״ה ומ״ש לפיכך מיני דבש וכו׳, וז״ל נראה מדברי רבינו שאם לא היו נותנין החלב חטה כדי לדבק אלא כדי לאכול החלב חטה בדבש היה מברך בורא מיני מזונות, ולפ״ז ה״ה לכל הדברים המרוקחים בדבש שמרקחים אותן כדי לאכלם בדבש שמברכין על הדבר המרוקח שהוא עיקר והדבש טפילה וכדברי החולקים על הטור בסי׳ ר״ד עכ״ל. שמנין לו ללמוד שאר דברים מדין חלב חטה דאזלינן בתר התערובת, דשאני חלב חטה דהוא מחמשת המינין דחשיבי ולא בטלי ולכן מברך על החלב חיטה אם בא ליתן טעם, משא״כ בשאר דברים דבעינן רובא ולכן כיון שהדבר המתרקח הוא המועט לא היה לנו לברך עליו.

והציע תירוץ בדברי מרן דנילף לכל חד בדיניה שבחמשת מיני דגן אם עירב לתת טעם נקרא עיקר, ובשאר דברים אי הוי רוב ולתת טעם הוי עיקר, אך דחה תירוץ זה שא״כ מה הקשה אח״כ מרן שמדוע אנו מברכים על הדבר המתרקח והרי הדבש הוא נותן טעם והיה לנו לברך עליו, ולכאו׳ מאי קושיא שהרי הדבש הוא המיעוט והדברים המרוקחים הם הרוב ולכן מברך עליהם (אמנם לקושטא דמילתא בדעת מרן ביאר הגר״ש ללוש שהתירוץ הוא כמו שביאר הלחם יהודה, ומה שהקשה ע״ז מקושיית מרן, י״ל דאה״נ מרן היה יכול לתרץ על הקושיא שלו דלא קשיא משום שהדבש הוא מועט ומברך על הרוב, אך מרן העדיף לחדש לנו תירוץ אחר שנראה יותר אמיתי שאף היכא שהדבש מרובה מ״מ מברך על הדבר המתרקח, שהרי הדבש בא רק לשמש ולשרת והוא טפל)

עוד הציע תירוץ בדעת מרן, שס״ל שכל החילוק בין דגן לשאר מינים הוא רק בדבר שעושה לאכול, אך במידי דעביד לטעמא תמיד הוא עיקר בין בדגן בין בשאר מינים, והיינו שיש ג׳ חלוקות ברמב״ם, לתת טעם - תמיד עיקר אפי׳ מועט, עשוי כדי לאכול - בדגן נקרא עיקר אפי׳ מועט ובשאר מינים הולכים לפי הרוב, לדבק – תמיד נקרא טפל, וא״כ מה שמרן דימה בניהם הוא בגווני שבאו ליתן טעם. אך שוב דחה זאת שמדברי מרן מוכח שדימה אותם אפי׳ בגווני שהם באו רק לאכילה, ועוד קשה ממ״ש מרן ב״י ריש סי׳ ר״ח בשם הרשב״א משמע דאפי׳ בדבר שבא להטעים המאכל, דוקא סולת ולא דבר אחר. (אמנם לפמ״ש בדעת מרן שהוא דימה בניהם מצד הכמות א״כ לק״מ, וכמבואר)

והביא דברי הרמ״א, שכתב (בהגה״ה סוף סי׳ ר״ד) וז״ל: ונראה דהא דאם עירב כדי ליתן טעם בתערובת שהוא עיקר היינו דווקא שיש שם ממשות מן הדבר הנותן טעם ודבר חשוב אבל בשמים וכו׳ ע״כ, ופירש דבריו: שנראה דר״ל אפי׳ בשאר מינים החילוק הוא בין אם יש ממשות ויהיה אותו הממשות דבר חשוב ר״ל מידי דמינכר, ובין דבר שאינו ניכר כגון בשמים פלפל וזנגביל, דאין לומר דפי׳ דבר חשוב הוא של חמשת המינין ובא לחלק (על) [בין] חמשה מינין למינין דעלמא, דדוקא חמשה מינין דהם חשובין ומ״מ בעינן שיהא בהם ממשות, דא״כ למאי איצטריך מור״ם לשלול הבשמים שנותנין המרקחות מטעם דאין בהם ממשות ותיפוק ליה שהבשמים הם משאר מינין ועיין במגן אברהם שם ס״ק כ״ה שתמה על מרן ב״י ועל מור״ם ז״ל ופירש כוונת הרמב״ם כדכתיבנא לעיל, ועיין בפר״ח בתשובות שבסוף הספר. (היינו שבדברי מרן והרמ״א מבואר להדיא שלמדו בדברי הרמב״ם שאין חילוק בין חמשת מיני דגן לשאר מינים ותמיד כל שהוא נותן טעם ויש בו ממשות שהוא עיקר מברכים עליו, וכן הבינו בדבריהם המג״א והפר״ח,

אלא שהמג״א תמה עליהם שאי״ז הפי׳ ברמב״ם אלא שרק בדגן אמרי׳ דכל שהוא נותן טעם הוא עיקר וכמו שפירש הרב לחם יהודה לעיל בד׳ הרמב״ם, ויבואר בהרחבה בסמוך).

[הנה כאן מבואר להדיא דס״ל בביאור דברי מרן והרמ״א בדעת הרמב״ם דלית להו חילוקא בין מין דגן לשאר מינים בעיקר גדרי עיקר וטפל, וכל מ״ש הרמב״ם בגדרים אלו לענין דגן ה״ה נמי לענין שאר מינים, וכפי שהבין המג״א, אלא דקשיא להו על מרן הרמ״א מדוע הבינו כן ברמב״ם, ולכן הם עצמם ביארו דברי הרמב״ם באופן אחר, דלא כמרן הרמ״א, ונבאר את הדברים, שבש״ע סי׳ רד (סעיף יב) כתוב, וכל דבר שמערבין אותו לדבק וכו׳ ה״ז טפילה, ״אבל אם עירב כדי ליתן טעם בתערובות הרי הוא עיקר״, ע״כ. וכתב ע״ז המ״א (שם ס״ק כה): כל סעי׳ זה הוא ל׳ הרמב״ם, ופשוט דמיירי דוקא בה׳ מינים, (א.ה. אמ״ש אבל וכו׳ כדי ליתן טעם בערובות ה״ה עיקר, דהיינו דוקא בדגן), דבהכי איירי כל הפרק וכו׳, אבל בשאר מינים פשוט דאזלינן אחר הרוב וכו׳, והכי מסתבר, דאטו מי שיתן בצלים או חומץ לתוך התבשיל יברך על הבצלים, דוק ותשכח כדברי, וצ״ע על הרב״י ורמ״א שנדחקו בזה, והדבר ברור כמ״ש. ע״כ. ומבואר שצמצם את הגדר של הרמב״ם שכל ״ליתן טעם בתערובות״ נחשב עיקר, דוקא למיני דגן, אבל בשאר מינים ליתא לגדר זה כלל, ולא דיבר בו הרמב״ם כלל, וממקורות אחרים למדנו בשאר מינים שבהם הכל תלוי ברוב, אבל לא תלי בליתן טעם. ואולם בדעת מרן הרמ״א למד המג״א להדיא שהבינו בדעת הרמב״ם, שגדר זה שכל ליתן טעם הוי עיקר הוא בין לדגן בין לשאר מינים כאחד, ולכן העיר עליהם דמכיון שכן הוקשה להם ע״ז קושיות, והוצרכו להידחק בגדר זה ולעשות בו חילוקים, ואילו לדבריו הכל אתי שפיר ללא קושי וללא דוחק, דמעולם לא תלי שאר מינים בניתן לטעם כלל. וכך בדיוק עשה הגאון המחבר כאן בתחילת דבריו, שביאר את הרמב״ם כביאור המג״א, ואח״כ הביא שמרן הכ״מ והרמ״א הבינו שאין חילוק בזה בין דגן לשאר מינים, אלא הרמב״ם בדבריו כיוון לכל המינים בשווה, ורק יש חילוק צדדי בין דגן לשאר דברים שבדגן לא בעינן רוב משא״כ בשאר דברים דתלי ברוב, ושוב העיר המחבר עליהם מה שהעיר, (וכדרך שעשה המג״א). ע״כ מכוונת המחבר. ומעתה כשנבא חשבון כיצד למד המג״א בדעת מרן והרמ״א, ומהי נקודת המחלוקת, נמצא שלדעת המג״א הגדר של ״כל ליתן טעם הוי עיקר״ שייך דוקא לדגן, אבל בשאר מינים אין כזה גדר, ויש רק גדר רוב, דכל שהוא רוב הוי עיקר, וברוב לא שאני בהו בין ליתן טעם או לאכול, (אא״כ טפל במהותו כגון לדבק). ואילו לדעת מרן והרמ״א, גדר זה של ״כל ליתן טעם הוי עיקר״, נאמר בכל מילי ולאו דוקא בדגן, וממילא כל שמצינו הכרח לחלק שבאופן מסויים אף שבא ליתן טעם אינו עיקר, וכגון כשהוא לתשמיש בעלמא שהוא טפל במהותו, שבזה לא כתב הרמב״ם כלל זה, א״כ מה לי שאר מינים מה לי דגן, שהרי כללא אית לן דבאופן שבטל במהותו תו לא אמרינן ״כל ליתן טעם הוי עיקר״, ודו״ק.

וזהו ג״כ כוונת הרהמ״ח במ״ש ״ועיין בפרי חדש בתשובות שבסוף הספר״, שהוא כתב וז״ל: והתירוץ הנכון אצלי (בביאור דברי הרמב״ם), דלא קאמר הרב ז״ל שאם עירב כדי ליתן טעם בתערובות שהרי הוא עיקר, אלא דווקא ״בקמח מה׳ המינים דומיא דחלב חיטה״, וכיו״ב, וכמ״ש מור״ם ז״ל בהגהה (סי׳ רד סי״ב) דהיינו ״דוקא שיש שם ממשות מן הדבר הנותן טעם״, וכההיא דאמרינן בכיצד מברכין (ברכות לט.) מיא דשיבתא מאי, למתיקי טעמא עבדי וכו׳, ״דהתם איכא ממשות הדבר דהיינו שבתא״, לאפוקי דבש וכל מיני משקין דלא מיקרי ממשות לענין זה, וכמ״ש בב״י לפי שהוו תשמיש לדבר המרוקח וכו׳, ע״כ. ומבואר שמפרש דברי הרמ״א בהגהה כדברי מרן הב״י, דבעינן טעם חשוב דומיא דמיא דשבתא, דהתם איכא ממשות הדבר דהיינו שבתא, משא״כ דבש ושאר משקין שאינן חשובים אלא תשמיש לדבר המרוקח, ובטלים במיעוטן. וזה מה שמביא הגאון המחבר מהפר״ח, שגם הוא אינו מפרש דברי הרמ״א בהגהה דחשיבות היינו מין דגן, אלא דחשיבות היינו מידי דמנכר טובא, דומיא דשבתא, ולאפוקי דבש שאינו אלא תשמיש. וכמו שבאמת הבין גם המג״א בדעת הרמ״א. ודו״ק.]

עוד יש לדקדק, על הא דכתיבנא בדעת רבינו דבחמשת המינין אפילו יהיה עיקר התבשיל מדבר אחר מ״מ אזלינן בתר החמשת המינין אף על פי שהם מיעוט וגם אין התבשיל נקרא על שמן והיינו מטעם חשיבותן, שבדברי הרא״ש מבואר שרק אם הדגן הוא נותן טעם והוא עיקר מברכים עליו, משמע שאם הוא אינו עיקר אין מברכים עליו, וכן פי׳ הרב בס׳ מעדני מלך יעו״ש ועיין בס׳ עולת תמיד.

ומחמת כן חזר שוב ליישב דברי מרן כמו שביאר בתחילה, שהבין מרן שלדעת הרמב״ם כל שבא לתת טעם הוא עיקר בין בדגן בין בשאר המינים, אלא שבתחילה הוקשה לו שהרי מדברי מרן נראה שדימה אותם אף לעניין שהם באו לאכילה, ולא רק לטעם, וע״ז עתה יישב שלעולם מרן מדמה בעניין אחר בין חלב חיטה לדברים המרוקחים, דהנה לכאו׳ הו״א שלגבי מורבא של וורדים יש לברך על הדבש אפי׳ אם הוורדים הם הרוב, שהרי הוורדים לבדם לא היו מוכשרים לאכילה ללא הדבש, ורק הדבש הוא שמכשיר אותם וגורם להם להיאכל, וא״כ יש לנו לברך על הדבש, קמ״ל מדין חלב חיטה שאפי׳ שהדבש מכשירו לאכילה ובכו״ז יש לברך על החלב חיטה כל שלא בא לדבק, ובעניין זה אין חילוק בין חמשת המינים לשאר דברים (היינו שהרי לעניין אם הוא טפל במהות שאין ראוי לברך עליו אין חילוק כלל בין דגן לשאר מינים, וא״כ למד מרן שכיון שהכרענו שבדגן אפי׳ שהדבש מכשיר אותו מ״מ הוא עיקר ממילא ה״ה בדברים המרוקחים), ומ״מ הוקשה למרן שבשלמא אם הדבש נעשה כדי שיאכל א״כ אף שהוא מכשיר את המאכל מ״מ יש לברך על המאכל, אך כיון שהדבש בא ליתן טעם א״כ יש לברך עליו שלעולם כל שהוא נותן טעם הוא עיקר, וא״כ ל״ד חלב חיטה ששם הדבש ניתן לאכילה וממילא מברך על החלב חיטה [גם כאן מוכח להדיא, דס״ל בדעת מרן הכ״מ, שאם היה הדבש שעם החלב חיטה, עשוי לטעם ולא רק לאכול, היה עיקר יותר מהחלב חיטה, אע״ג דהחלב חיטה עשוי לאכול ולא לדבק. דמידי דעביד לטעמא לעולם עיקר ואפילו הדגן שכנגדו עשוי לאכול. ודו״ק. וראה עד היכן הדברים מגיעים לחזק היסוד דידן, דדגן טפל במהותו לעולם בטל], משא״כ בפירות המרוקחים שהדבש ניתן לתת טעם וממילא יש לברך עליו, וע״ז יישב מרן דמ״מ כיון שהדבש בא לשמש ולשרת את הפירות אף שהוא נותן טעם מ״מ הרי הוא טפל ואין לברך עליו, עכת״ד הרב לחם יהודה אם ביאור דבריו בקצרה.

אתה הראת לדעת דס״ל להרב לחם יהודה בדעת מרן הכ״מ למעשה, שאם הדגן ניתן לדבק, לעולם הוא טפל ובטל. ואם לאכול, לעולם הוא עיקר אפילו הוא מיעוט. ואם להטעים, לא רק דגן אלא כל דבר לעולם הוא עיקר ואפילו הוא מיעוט. ומאידך, כל שניתן לתשמיש המאכל בעלמא, בין בדגן בין בשאר המינים, אף שהוא לטעם, וכ״ש אם הוא רק לאכול, מ״מ טפל הוא במהותו ובטל, כדין מים בתבשיל. ודו״ק. ומינה לדין הדגן שבשניצל, דמכיון שאינו אלא מעטפת לעיקר המאכל, ובמהותו של הדגן אינו אלא להשביח ולהכשיר בטעם ובאיכות את אכילת העוף או הדג, שהם העיקר, הרי שבמהותו הוא טפל ובטל, דומיא דדבש שבמרקחת, שמשביח טובא את הפירות בטעמו ואיכותו, ואעפ״כ כיון שאינו אלא מכשירם ומשמשם, טפל ובטל הוא אליהם. ולענ״ד הוא ברור מאד בדעת הלחם יהודה. (וגם הרב לחם יהודה עצמו שפיר מודי לזה וכמבואר בתוך הדברים).

שו״ר שכן מבואר להדיא בדברי הגר״י עייאש בשו״ת בית יהודה (חלק אורח חיים סימן סא) שכל שהדגן הוא טפל אף שהוא בא לתת טעם אין מברכים עליו, שכתב בזה״ל:

נשאלתי על מין אוכל שעושין באופן זה שסוחטין ענבים ולוקחין המשקין שלהם שהוא היין, ומבשלים אותו, ומערבין אותו בסולת, ונותנין בתוכו שקדים תחובין בחוט, ומערין עליו היין המבושל הזה שנתעבה בסולת עד שנכרך עליהם היין והסולת, ועושין הכל חתיכה אחת, וקורין

לו חלוו״א (סוכריה – דובשניות), ויש שקורין לו כפח״א, מהו לענין ברכה אי אזלינן בתר שקדים ותהא ברכתו בפה״ע, או בתר הסולת ותהא ברכתו במ״מ, או בתר היין ותהא ברכתו בפה״ג.

תשובה, תחלה יש לדעת ביין המבושל שנתעבה ונעשה אוכל, אם תשתנה ברכתו מטעם דמעיקרא היה לח דהוי משקה, והשתא נעשה עב והוי אוכל, והנה מצינו סי׳ ר״ב ובמשקין היוצאין מהפירות ע״י סחיטה מברכינן שהכל וכו׳, ועל זה היין שנתבשל עם תערובת קמח הי מנייהו העיקר (פי׳ האם הקמח או היין) נראה כפי מה שפס׳ הש״ע ס״ס ר״ד וז״ל מיני דבש שמבשלין אותן ונותנין בהם חלב חטה לדבק ונותנים בהם מיני מתיקה אינו מברך במ״מ מפני שהדבש הוא העיקר ע״כ. ה״נ בנ״ד הקמח אינו נעשה כדי לאכלו או כדי ליתן טעם אלא כדי שיתעבה ויתחזק היין המבושל על ידו כדי שיהיה בו ממשות הו״ל קמח טפל והיין הוא העיקר. ואף על גב דבנתערב יין בשכר כת׳ מרן ריש סימן ר״ב בשם הרשב״ץ ז״ל הביאו מהר״ם ז״ל שם בהג״ה דנזיל בתר רובא אם הרוב יין מברך בפה״ג וכו׳, והכא גבי ה׳ מינין מוכח דאם הם עשויין ליתן טעם אף על פי שהדבש יהיה רוב לא אזלינן בתר רובא (הדבש), אלא בתר טעמא (הקמח), **יש לומר דהתם נתערב שלא בכוונה לכך ניזיל בתר הרוב, אבל כל שמערבין בכוונה כדי לתקן ולהטעים הכל הולך אחר כוונת העושה למי עוש׳ עיקר ולמי יעשה טפל וכל שהניחו שם בתורת טפל לעולם שם טפל עליו אפי׳ יהיה נותן טעם.**

ועל היין הזה שנתבשל בו השקדי׳ אי זה מהם עיקר, נראה דדינו כאגוז גמור המטוגן בדבש דסי׳ ר״ב דמברך עליו בפה״ע דהאגוז הוא עיקר, דאע״פ שהדבש הוא נותן טעם, כבר **כתב מרן סס״י ר״ד גבי חלב חטה** בד״ה ואיכא למידק וכו׳ וז״ל: ואיפשר שכיון שהדברים המתרקחים אם נתנם תוך הדבש אינם מתבטלים לגבי דידיה כל שלא באו לדבק, דהו״ל דבש תשמיש לדבר המרוקח, ודמי לפירות ששלקם במים שהם נכשרים לאכילה ע״י המים ומברכין עליהם ברכתם הראויה להן ולא ברכת המים ה״נ דכוותה עכ״ל. מזה יש ללמוד דיין זה שנתבשל הוי כדבש שהוא תשמיש לדבר הנתון בתוכו, וחשיבי השקדי׳ עיקר, וזה עדיף מדין המרבא המרוקח בדבש דגם לדעת הטור דמברך שהכל, הכא שאני שהשקדי׳ הם שלימי׳ יע״ש, כ״ש לדעת הש״ע דפסק דהפירות והעשבים עיקר אפילו כתושים ביותר, ודמו לשקדים שמחפין אותם בצו״קר, עכ״ל הבית יהודה.

עולה לנו מדברי הרב בית יהודה דברים יסודיים ומהותיים שכל שהדגן בא למאכל כדי להכשיר את המאכל השני, אע״פ שהוא נותן טעם הרי הוא טפל, ואין מברכים עליו, שכל שהניחו שם בתורת טפל לעולם שם טפל עליו, וכדבריו: **״אבל כל שמערבין בכוונה כדי לתקן ולהטעים הכל הולך אחר כוונת העושה למי עוש׳ עיקר ולמי יעשה טפל וכל שהניחו שם בתורת טפל לעולם שם טפל עליו אפי׳ יהיה נותן טעם״**, עכ״ל. וזהו ממש כפי שהבאנו מדבריו בספרו לחם יהודה בדעת מרן והרמ״א שכל שהדגן בא רק לשמש ולשרת אז שם טפל עליו, ואין לברך עליו.

שגם הרב פרי תואר סובר כדברי הראשונים והפוסקים שכל שהדגן טפל אין מברכים עליו

והנה הרב פרי תואר (סי׳ קיג ס״ק יד) כתב לגבי מ״ש מרן שם שבדגים אין משום בישולי עכו״ם בזה״ל: דגים קטנים וכו׳ ולפעמים שעושים אותם בקמח כדי לטגנם אין בכך כלום, ובתר העיקר אזלינן והם הדגים, והגם דכל דאית ביה מה׳ המינים הוא העיקר (וממילא יש כאן בישולי גויים), שאני כה״ג דעיקר שעושין הקמח הוא כדי שלא ידבקו הדגים במחבת, והגם שמוסיף קצת טעם מחמת הקמח, עכ״ז לאו להכי עבידי ושרי, ודמיא הא למה שכתבו התוס׳ שעושין אותו לדבוקי בעלמא, ולא מבעיא לדעת הרשב״ץ שהביא הב״י דקא שרי מיני מתיקה שעושים הגוים מקמח ודבש דשרי כה״ג, אלא גם לסברת הפר״ח במלבן יודה בכה״ג, דדווקא בהיכא דהקמח מכשיר המשקה, וגם לא דמי למיני מתיקה שעושים הגויים מסולת ודבש, שע״י הסולת נתקן הדבש

לאכילה, משא״כ קמח שעושים על פני הדגים אין עושים אלא דבר מועט שלא ידבקו במחבת, ולא דמי להרסנא דקאמר הש״ס קמחא עיקר, ע״כ.

ויש שדקדקו בדבריו דמוכח דהכל תלי בכוונתו שאם מה שהניחו קמח הוא כדי שלא ידבק, א״כ אף אם בדרך אגב יצא שג״כ נתן טעם, מ״מ לא מברכים על הקמח, אך אם הניחו אותו כדי שיתן טעם אפילו שהוא גם שלא ידבק מברכים עליו במ״מ.

אולם אף שלפום ריהטא לכאו׳ יש פנים למדייקים כך, מ״מ מוכרחים אנו לומר שהרב פרי תואר אינו חולק על דברי הראשונים ומרן והרמ״א שזכרנו, אלא י״ל שגם הרב פרי תואר עיקר כוונתו הוא לומר בנדון שלו שהמציאות שמניחים את הקמח כדי לדבק ובדרך אגב להטעים שבזה לכו״ע אין מברכים במ״מ, אך הוא לא נחית למקרה שמניחים את הקמח להטעים אך הוא טפל מצד מהותו שהוא רק ציפוי בעלמא, שהוא לפי הנדון שהיה לפניו לא היה צריך לדון בזה דבלא״ה מברך שהכל שהוא שהכל, ואין לדייק מדבריו לנדון אחר שהוא לא עסק בו, מה גם שנראה מוכרח מדבריו שהוא ג״כ מסכים שהיכא שהדגן טפל והוא לא חלק מהמאכל אין לברך עליו, שהרי כתב הרב פרי תואר ״וגם לסברת הפר״ח במלבן יודה בכה״ג, דדווקא בהיכא דהקמח **מכשיר המשקה**״ ומבואר שדווקא היכא שהקמח מכשיר את המשקה שעי״ז הוא יהיה ראוי רק אז הקמח עיקר, וכ״כ עוד ״וגם לא דמי למיני מתיקה שעושים הגויים מסולת ודבש, **שע״י הסולת נתקן הדבש לאכילה**״ ומבואר ג״כ שצריך שהדגן יהיה עיקר ממש, אך אם הדגן הוא טפל בזה מאן דכר שמיה בדברי הפוסקים, שאין שום סברא לומר שיברך על הטפל, וברור.

חידוש האור שמח בגדר כל שיש בו מחמשת מיני דגן

הנה בדברי האור שמח מצאנו חידוש גדול בגדר כל שיש בו מחמשת מיני דגן, שהנה התבאר לנו בדברי הראשונים שכל מאכל שיש בו דגן אף שהוא מועט, מ״מ מין דגן חשוב הוא ודין מעט כדין הרבה, שכל שהדגן בא ליתן טעם מברכים עליו שהוא חשוב עיקר, אולם בדברי האור שמח מצאנו חידוש עצום שרק היכא שאם היה הרבה דגן במאכל הוא היה נותן טעם לשבח, א״כ אף שעתה הדגן הוא מועט בכו״ז מברך עליו, אך היכא שאם הוא היה נותן הרבה דגן במאכל הוא היה נותן טעם לפגם, א״כ אף שעתה יש מעט דגן והוא נותן טעם לשבח בכו״ז אין לברך עליו.

שהנה הביא האור שמח (פ״ג הלכה ו) דברי הרמב״ם שכל דבר שמערבין אותו לדבק הוא טפל, ושהמקור לזה הוא בגמרא כי הוינן בי רב כהנא אמר לן תבשילא דסלקא דלא מפשו בה קמחא בורא פרי האדמה, דלפתא דמפשו בה קמחא טפי במ״מ, הדר אמר אידי ואידי בורא פה״א והאי דשדי בה קמחא טפי לדבוקי בעלמא עביד ליה.

ודקדק מדברי הגמ׳ שמשמע מכאן דבתבשילא דסלקא דלא מפשו בה קמחא אינו צריך לטעמא דלדבוקי בעלמא, אלא כיון שהוא מועט אין מברכים על הדגן.

והקשה ע״ז שהרי קיי״ל דכל שיש בו מחמשת המינים מברכין בורא מיני מזונות אף ע״ג דרובו ממין אחר כמו״ש הרא״ש וכמו״ש רבינו (הרמב״ם): אבל אם עירב כדי ליתן טעם בתבשיל הרי הוא עיקר.

ותירץ בזה״ל: נראה לי כך דכל היכי דאם הוי מרבה בקמחא הוי מאכל, תו חשיב המיעוט המעורב, וכמו חביץ קדירא ודייסא דאי הוי מפשי בה קמחא ומעט דובשא ג״כ חזי לאכילה, לכן המעט המעורב מחמשת המינים אינו בטיל וחשיב ומברכין משום מיעוט מה׳ מינים המעורבב בורא מיני מזונות, אבל בתבשיל סילקא דאילו הוי מרבים בקמחא לא היה טוב לאכילה דטעם הסילקא הי׳ נפגם, ולא עדיף אם מפשו בה קמחא, לכן לא חשיב המיעוט המעורבב, בלא טעמא דלדבק, ואין מברכין עליו בורא מיני מזונות, וסיים, כן נראה לי ברור להלכה, ע״כ.

ולכאו׳ כוונתו צ״ב מאי טעמא המיעוט לא חשיב אם כשהיה רוב לא היה טוב לאכילה, דמ״מ כיון דהשתא הוא טוב לאכילה ניזיל בתר השתא ויהא חשיב ואמאי חשיבות תליא ברוב.

ואפשר דכוונתו דבעצם בכל עיקר וטפל אזלי׳ בתר רובא במאכל שהמיעוט אינו עיקר, אלא דבמיני דגן נתחדש דלא אזלי׳ בתר רובא אלא בתר מיעוט, כיון שהמיעוט הוא חשוב, וי״ל דהגדר הוא דמחשיבים את המיעוט כאילו הוא הרוב במאכל, ואע״פ שהוא מיעוט מ״מ כיון שהוא חשוב אית לי׳ דין רוב, ואהא קאמר האור שמח דאימתי נותנים למיעוט דין רוב רק היכא שאם באמת הי׳ רוב היה המאכל טוב לאכילה, ובכה״ג אית חשיבות למיעוט כאילו הוא רוב, אבל היכא שאם היה רוב לא היה המאכל טוב לאכילה, א״כ א״א לומר שנחשיב את המיעוט כאילו הוא רוב, כיון שאם היה רוב לא היה המאכל טוב לאכילה, ולכן בכה״ג המיני דגן נשארים בתורת מיעוט וליכא דין כל שיש בו, וכן ראיתי שביאר את דבריו בספר נתיבות ברכה (סי׳ עב או׳ טז). [ובעיקר ראיית האור שמח מדברי הגמ׳ ראה בספר נחלת דוד על הגמ׳ שם שיישב באופ״א]

ומדברי האור שמח אפשר ללמוד כמה הלכתא רבוותא לכמה מאכלים שמעורב בהם דגן, שאילו היו מערבים שם הרבה קמח הוא לא היה מוסיף טעם לשבח במאכל, א״כ אף עתה שיש מעט קמח אין מברכים עליו, ובאמת שכן ראיתי שלמד הגרי״ש אליישיב זצוק״ל (במאמר שהובא בקובץ בית הלל כב תשס״ה כתב עת) מדברי האור שמח הלכה למעשה לדין השניצל לברך עליו שהכל, שהרי בריבוי הדגן יתקלקל המאכל (אף שיש לפלפל בדבריו שהרי העוף עצמו לא יתקלקל בריבוי הדגן, אולם מ״מ י״ל ששם המאכל שהוא השניצל יתקלקל ע״י ריבוי הדגן, שהרי אנשים לא ירצו שניצל שרובו דגן וימאס בעיניהם, וע׳ במילו׳ על האור שמח מה שפלפלו בזה). וכן ראיתי להגר״נ קרליץ זצ״ל בספרו חוט שני (סי׳ רח ס״ב או׳ לב) שהביא את דברי האור שמח והעלה שדבריו מסתברים (אולם לגבי דין השניצל דעתו שאם הוא בא ליתן טעם מברך עליו מזונות, ולכאו׳ צ״ע שהרי לדברי האור שמח נמצא לברך עליו שהכל וכמ״ש הגריש״א, וי״ל).

ואמנם לא אכחד שדברי האור שמח הם מוחדשים לדינא (אף שבסברא דבריו מתקבלים) שלא ראינו בדברי הפוסקים חידוש זה, אולם מ״מ עיקר היסוד של דבריו שלא אמרינן שהדין בגמ׳ שכל שיש בו, הוא שכל שיש דגן שנותן טעם הוא עיקר אפילו שהוא באמת טפל, הוא דין מוסכם בראשונים ובפוסקים שכתבו שכדי שנברך על הדגן צריך שהדגן יהיה עיקר, היינו שיהיה חלק מעיקר המאכל, או שיהיה החשוב במאכל, או שיבוא להכשיר את המאכל שזולתו המאכל אינו מתוקן לאכילה, וכפי שהגדירו לנו כן הראשונים כ״א לפי דרכו שלו, אך זה ברור שלא אמרינן שחידוש הגמ׳ דכל שיש בו בא להשמיע שאפילו שהדגן הוא טפל מ״מ מצד חשיבותו יהיה עיקר.

לאור האמור נמצא שמברכים על שניצל שהכל וכן דעת גדולי האחרונים בזמנינו

לאור האמור בדברי הראשונים וגדולי האחרונים נמצאנו למדים שכל שהדגן הוא טפל מצד ״המהות״ שלו וכגון שהוא רק מעטפת בעלמא, והוא בא רק לשמש ולשרת, אין מברכים על הדגן אלא כברכת עיקר המאכל, וכן מבואר בדברי עמודי הוראה הרמב״ם (וכפי שכתבו ג״כ בדעתו רבנו אשר ב״ר חיים בספר הפרדס, מרן הב״י, הרמ״א בדרכי משה, המג״א, מחצית השקל, מהר״ח בן עטר) והרא״ש (וכפי שכתבו ג״כ בדעתו המעדני יו״ט, עולת תמיד, לחם יהודה עייאש), רבי יהודה החסיד, המאירי, רבנו אשר בר חיים, ריבב״ן, רא״ה, ריטב״א, רשב״א (וכפי שכתבו ג״כ בדעתו הרב זרע אברהם יצחקי, פר״ח, פתה״ד), וכן יש להוכיח מדברי רבי מאיר המעילי בספר המאורות, ומדברי ספר על הכל.

וכדברי הראשונים כן דעת מרן הב״י, והרמ״א בדרכי משה (וכפי שכתבו ג״כ בדעתם הרב פמ״ג, שו״ת פלא יועץ, פר״ח, החכם צבי, הלחם יהודה עייאש, המג״א, הט״ז, המחה״ש, ועוד), וכ״פ מרן בשלחנו הטהור (סי׳ רד סי״ב) והרמ״א שם, וכן פסקו גדולי האחרונים הלבוש, הט״ז, מג״א,

מחצית השקל, מהר״ם בנעט, מעדני יו״ט, פר״ח, שלחן ערוך הרב, מהר״ח בן עטר, פתה״ד, שבילי דוד, וכן מבואר בשל״ה, ובחכם צבי.

וא״כ לפי דברי הראשונים וגדולי האחרונים נלמד באופן פשוט לדין השניצל או דג מצופה בקמח או בפרורי לחם וכיו״ב, שיש לברך עליהם שהכל וברכה אחרונה נפשות, כיון שהדגן שבו ניתן רק לשמש ולשרת את עיקר המאכל שזה העוף והדג, ולכן אף שהדגן בא לתת טעם מ״מ הרי הוא טפל ואין לברך עליו, אלא יש לברך כברכת עיקר המאכל שזה העוף או הדג, ורק היכא שהדגן הוא חלק ממרכיבי המאכל בזה הדגן הוא העיקר אף שהוא מועט, אך היכא שהדגן הוא רק בא לשמש ולשרת את עיקר המאכל, והוא לא חלק מהמאכל כמו בשניצל בזה הדגן הווא טפל ואין לברך עליו, ועתה נביא את דברי גדול האחרונים שכתבו לנו להדיא שברכת השניצל הוא שהכל, משום הטעמים הנ״ל שכל שהדגן הוא בא רק לשרת הוא טפל ואין לברך עליו.

וכן פסק להדיא הרב פתה״ד (הובא לעיל) בנדון **הדג שמצופה בקמח שיש לברך עליו שהכל**, ואפילו שהקמח בא לתת טעם, מ״מ הרי הוא טפל שהוא בא רק לשרת את עיקר המאכל שזה הדג, וממילא ה״ה בשניצל.

וכ״פ בשו״ת שבט הלוי ח״ד (סי׳ קסא ד״ה ומה ששאל) **לגבי השניצל, דפשוט לו שלא יברך מזונות וברכתו רק שהכל**, דאע״פ שאינו לדבק, מ״מ דבר מצופה מברך כברכת העיקר ולא כציפוי, עי׳ או״ח סי׳ רב סעי׳ יג ובפוסקים, ע״כ.

וכ״כ עוד בהרחבה וביתר ביאור (בח״ו סי׳ כד), ואמרתי להעתיק את לשונו ששם ביאר לנו והגדיר לנו בצורה ברורה את דין כל שיש בו, ומיניה לדין השניצל, וז״ל: הנה הא מילתא פשיטא להלכה דכל שיש מחמשת המינים של תבואה דאמרינן דחשיבי לברך עלייהו, הגם שהם מיעוט נגד דבר שנעשה עמו מברך על ה׳ מינים אפילו הם תערובת גמור כמבואר סי׳ רד סי״ב וסי׳ רח ס״ג, והוא סוגיית כל הראשונים, וכן דבר פשוט דגם אם לא נתערב רק מונח מלמעלה ולמטה ושאר המין מלמטה או באמצע וכה״ג, אע״פ ששאר המין ניכר בפני עצמו, וכאשר יוצא מסי׳ קסח ס״ז לדעה ראשונה, ודין מרקחת בסי׳ קסח ס״ח דבטל המזונות למרקחת הוא ענין אחר דאין דעתו לאכול מזונות אלא מרקחת, רק שקשה לאכלו בלי שיחזיק המרקחת ע״י הרקיקין, משא״כ אם לקח הכיסנין הנ״ל (גביע גלידה) שמצד עצמו הוא אוכל רגיל בתור מזונות, רק עכשיו משתמש לאכל בו האייזקרים (גלידה) בוודאי צודק כת״ר דעליו לברך מזונות ולפטור ברכת שהכל, כאשר העיר לנכון ממש״כ המ״ב סי׳ קסח ס״ק מה.

ומה שכ׳ בשם ספר שבילי דוד או״ח בכללי ברכות (ה- ו) **דהא דה׳ מינים עיקר הוא דווקא היכא שנתערב ונבלל, משא״כ אם הוא רק ציפוי עליו אז אינו נעשה עיקר**, וכת״ר הקשה בצדק מדין הנזכר בסי׳ קסח לענין המולייתא שהוא כנ״ל בתוך הפלאדן שניכר בפנ״ע ואעפ״כ מברך על המזונות ופוטר המולייתא, הנה ספר שבילי דוד לא נמצא אצלי, אבל כפי שהעתיק כבודו, אין שום קושיא עליו, דיש לנו ג׳ כללים, חדא כעין כיסנין מלמעלה ומלמטה וכעין האי דמרקחת, שנית תערובת קמח בתוך תבשיל כהאי דסי׳ רד וסי׳ רח כנ״ל, שלישית ציפוי שהזכיר השבילי דוד. הדברים היפך שהבין כת״ר דודאי היכא דמזונות ניכר בפנ״ע כהאי דכיסנין (גביע גלידה שיש בו טעם) פשוט מאד כיון דמזונות חשוב והיא גוף בפנ״ע שיברך ע״ז ונעשה עיקר ופוטר הטפל האמצעי. אלא גם בתערובת אע״פ שאין המזונות ניכר בפנ״ע והוא מיעוט אעפ״כ מברך על המזונות מחמת חשיבות ה׳ מיני דגן, **מ״מ אע״פ שאמרנו שאע״פ שאינו בעין ואינו ניכר מחמת התערובת דמברך מזונות, דוקא כה״ג, אבל כשהוא מצופה ממש על דבר אחר, כגון ציפוי קמח קצת על פרי, כה״ג שהפרי עיקר והציפוי נעשה כצורת הפרי ורק כקליפה עליו, בזה פשיטא דמברך רק כמו הפרי, וכאשר ביארתי במק״א בעניין ציפוי קמח על דגים ובשר, ועיין במ״ב סי׳ רד ס״ק נא בשקדים המצופים בסוכר בשם הפמ״ג, ובזה אין חילוק בין שאר מינים למזונות דציפוי ממש**

היותו רק כעין קליפה, לעיקר הדבר, יש כאן טפל ועיקר שמברך על העיקר ופוטר את הקליפה, כמי טפילת הפת למלוח וכה״ג וזה פשוט, עכ״ל.

וכ״כ בשו״ת באר משה שטרן (ח״ה סי׳ סא) להוכיח מדברי הרמב״ם שיש לברך על השניצל שהכל שהרי הדגן הוא טפל, וז״ל בקיצור: וע״פ מה שכ׳ הרמב״ם פ״ג מהל׳ ברכות ה״ו תבשיל שנתן בו קמח מחמשת המינין כדי לדבקו או ליתן ריח או כדי לצבוע התבשיל, אינו מברך במ״מ כי הקמח טפל להתבשיל, אבל אם עירב בו כדי ליתן טעם בתערובות הרי הוא עיקר ומברך במ״מ, עלה עתה בידי להשיב תשובה מאהבה על שאלה אחת שהייתי נבוך בה זה כמה שנים ולא ידעתי בבירור כדת מה לעשות להלכה ולמעשה, על ברכת השניצל האם מזונות או שהכל, **ואחר הדברים האלה הדבר פשוט שצריך לברך רק שהכל ולא במ״מ, כי החומר הנעשה מחמשת מיני דגן טפל לבשר וא״צ לברך עליו כלל, וא״צ כלל ליקח קצת מהבשר ולברך שהכל ואח״כ ליקח קצת מהחומר מחמשת המינין ולברך במ״מ, או להפך מתחלה במ״מ ואח״כ שהכל**, ע״כ.

וכ״פ בשו״ת להורות נתן (ח״ד סי׳ ט) שפשוט שיש לברך על השניצל שהכל, ואפילו שהקמח נותן טעם מ״מ **עיקר כוונתו הוא אכילת הבשר ולא הציפוי**, ע״ש.

וכ״כ הגאון רבי אשר ויס בשו״ת מנחת אשר (ח״ב סי׳ יד או׳ ה) בזה״ל: ולענ״ד דין אחד בשניצל ובבטנים האמריקאים, ובשניהם הציפוי בטל וטפל אל הבשר והבטנים, מתרי טעמי א. שאני ציפוי מתערובת וציפוי לעולם טפל הוא למה שמצופה על ידו, ובתערובת יש לפעמים שהמיעוט חשוב מן הרוב ולא תמיד, וזה תלוי בכמות, ומשו״ה אמרו דחמשת המינים עיקר לגבי שאר המינים שבתבשיל או במאפה וכדו׳, אבל ציפוי מעצם טבעו ומהותו לעולם טפל הוא. ב. ועוד נראה דכיון דהבשר והבוטן ניכרים בפני עצמם בצביונם הטבעי והמלא, והקמח שבציפוי מעורב עם ביצים שמן וסוכר וכדו׳, ואינו ניכר בצביונו וחזותו, טפל הוא לגבי העיקר כנלע״ד בהלכתא דא, ע״כ.

וכ״כ בספר אבני ישפה (ח״ח סי׳ פט) ראשית נראה לי שהברכה על השניצל היא ברכת שהכל, וטעם הדבר שהקמח מצה טפל, שהרי האדם אוכל עוף או דג ואינו מעונין לאכול קמח מצה, אלא מטרתו להוסיף לו טעם בלבד, והרי זה כמכסה אשכולית בסוכר שודאי שחשוב לו הסוכר כי הוא מוסיף טעם ומוציא המרירות מן האשכולית אבל עדיין הוא טפל לאשכולית, וכן הדבר כאן שאף שהקמח מצה מוסיף טעם טוב, ודאי שהוא מעונין בעיקר בדג או בשר ולכן ברכתו שהכל, ע״כ.

וכ״כ עוד (ח״ו סי׳ לח ענף ב) כבר בארנו לעיל בענף א׳ שלא אומרים שאזלינן בתר חמשת מיני דגן כאשר הם עשוים לטעם רק אם זה לא סותר את המציאות אבל אם זה סותר את המציאות אז אזלינן בתר המציאות ע״ש. ואף אנו נאמר **שבשניצל המציאות היא שהעוף או דג הוא העיקר**, שהרי אם תשאל אדם אם הוא מוכן לוותר על העוף או דג ולאכול רק את הצפוי של קמח, וכי יעלה על הדעת שיסכים לכך כי ודאי יאמר לך שלא בא לאכול קמח אלא בא לאכול עוף או דג, ואם חייב לוותר על משהו, **אז עדיף לו לוותר על הקמח ולא לוותר על עיקר הארוחה שזה הבשר או הדג**, וכן בכל מקום מגישים שניצל עם מנות אחרות של עוף או דג ולא מגישים אותו עם המיני מזונות, כי דעת בני אדם להחשיב את זה כעוף או דג, ולכן יש לברך על השניצל ברכת שהכל, **והסכים אתי הגאון הרב נסים קרליץ** ואמר שתלוי אם המזונות ניתן להשביע אז יש לברך עליו מזונות, **אבל אם הוא לקשוט או שיהיה יותר טעים אז ברכתו שהכל**, ושמעתי שבספר וזאת הברכה גם מסיק שברכתו שהכל ואין הספר ת״י, ע״כ. (א.ה אולם להאמור בדברי הראשונים כל שהוא בא לשרת הוא טפל אף שהוא משביע, והוא ברור שהרי הפוסקים כתבו כן על מידי דעביד לטעמא וא״כ כ״ש אם הוא רק בא להשביע שהוא יותר קל משבא לטעם וכמבואר ברמב״ם ובפוסקים)

וכ״פ בספר מנחת הפרי (ח״א סי׳ כ) שיש לברך על השניצל שהכל, שאחרי שהביא דברי הראשונים בזה שכל שהדגן רק בא לשרת את עיקר המאכל אין לברך עליו, סיים בזה״ל: לפי כל המתבאר נראה לדינא בעוף או דג המטוגנים בצפוי ביצה ופרורי לחם או מצה, לא מבעיא אם הפרורים ניתנים רק לדבק או שלא ישרף המחבת ודאי דמברך רק שהכל, **אלא אף בכה״ג שניתנת כמות**

קצת יותר גם לנתינת טעם מברך רק שהכל, דודאי הדג והעוף הן העיקר ואין המין דגן מחשיב את שם התבשיל על שמם, דהם רק צפוי ונקרא עוף או דג מצופה, ואין הפרורים חלק מהתבשיל וממילא הפרורי לחם נטפלים, ולא דמי לאטריות או פתיתים וכדו׳ במרק דהם אוכל ולא בטילי למרק שהוא משקה, עכ״ל.

וכ״פ בשו״ת עולת יצחק רצאבי (ח״ב סי׳ סד) בזה״ל: והא למה זה דומה **לבשר עוף מטוגן שקורין שניצל** שמחפין אותו בקמח או פירורי לחם **וכי נאמר שברכתו במ״מ, מאחר שנותן טעם בבשר, הרי כל מהותו חיצונית וטפילה**, ואמנם כבר שמעתי שיש קצת סוברים לברך על זה במ״מ והבשר נפטר בכך, אבל במחכ״ת נראית סברא זו מוקצית מן הדעת **ופשוט שברכתו שהכל**, ע״כ. וכ״פ בספרו שלחן ערוך המקוצר (ח״א סי׳ לד הע׳ טו) ושכ״כ בשו״ת נצח יוסף (ח״ב סי׳ יא).

וכן העלה הגרי״ש אליישיב זצוק״ל (במאמר שהובא בקובץ בית הלל כב תשס״ה כתב עת) מדברי האור שמח הלכה למעשה לדין השניצל לברך עליו שהכל, שהרי בריבוי הדגן יתקלקל המאכל, ע״ש. וכ״ה בספר שיעורי הגרי״ש אליישיב (ברכות לו:).

וכן ראיתי בספר ברכת הנהנין (פ״ד עמ׳ קכט) שהביא מדודו **הגרש״ז אויירבך** זצ״ל שיש לברך על שניצל שהכל משום שאע״פ שהציפוי מטעים את הבשר, מ״מ **עיקר מטרתו** הוא שהעוף לא ידבק, וכן **למנוע מהעוף להתייבש**, ע״ש.

וכ״ה דעתו של הגרח״פ שיינברג (כפי שהובא בשמו בקובץ מסביב לשלחן כז, בחלק המנהגים) שיש לברך על השניצל שהכל מאחר והפרורי לחם נדונים כתבלין שהם טפלים ואין לברך עליהם.

וכן העלה הגר״י ליברמן בשו״ת משנת יוסף (ח״י סי׳ נ) שהיכא שהדגן טפל אין מברכים עליו, וסיים: וה״נ בנדו״ד פשוט שאין הבשר או הדג רק להטעים הדגן, או להחזיקו, אלא אדרבה הבשר הוא העיקר כי לו היא החשיבות במאכל זה, וגם אינו עניין להא (סי׳ רח ס״ב) שבתערובת דגן מברך במ״מ, דהתם הם בתערובת תבשיל, משא״כ בשניצל, ע״כ.

וכן העלה הגר״מ קארפ בספרו משמרת מועד (ברכות לו:) שמנהג ישראל לברך על השניצל שהכל ונפשות עולה יפה לפי דברי רבותינו הראשונים הרא״ש המאירי הרא״ה הריטב״א מהר״ם ועוד שהצריכו שהדגן יהיה חלק מהמאכל ושיהיה עיקר, וגם לדברי הרמב״ם והרשב״א כאן שהדגן הוא טפל שהוא רק ציפוי בהא לכו״ע אין לברך עליו, שכל שהוא בא כציפוי ומעטפת אין לך טפלה גדולה מזה, ע״ש. וכ״כ עוד בספרו הלכות יום ביום.

וכ״פ הגאון רבי שמאי קהת הכהן גרוס שליט״א בעל שבט קהתי וכפי שהשיב בספר מה טובו אהליך יעקב (ח״ד עמ׳ תיג) בזה״ל: שאלה מה הקבלה לברך למעשה על המאכל שניצל, תשובה שהכל, ע״כ.

וכ״פ הגר״מ מאזוז שליט״א וכפי שהשיב בקובץ פניני הפרשה (יג, תשע״ב עמ׳ 76) בזה״ל: שאלה מה דעת כת״ר שליט״א לגבי ברכה על שניצל, תשובה דעתי כמאן דאמר שהכל, ע״כ. (ודלא כהג״ר משה לוי זצ״ל)

וכ״ה מנהגו של הגר״ח קניבסקי שליט״א לברך על השניצל שהכל וכפי שהובא בספר מנחת תודה (עמ׳ קמט), יעויי״ש.

וכ״ה דעתו של הגר״ח רבי שליט״א (בהסכמה לספר חבצלת השרון) שיש לברך על השניצל שהכל שהעוף הוא העיקר.

וכן העלה באורך בשו״ת הרי יהודה (ח״ב סי׳ טז) שיש לברך על השניצל שהכל, ואפילו שהדגן נותן טעם, מ״מ מבואר בראשונים שגם בחמשת מיני דגן אמרינן שכל שהדגן הוא טפל אין לברך עליו, שגם בזה מברך על העיקר ופוטר את הטפילה.

וכן העלה בשו״ת ברית הלוי מחפוד (ח״א סי׳ ג) שעל ״שניצל״ יש לברך שהכל, ואין הבדל בין בין אם הקמח בא לדבק או להעבותו, לבין אם בא להטעימו כמו פירורי הלחם ״אוסם״ שיש בהם חומרי טעם להטעים הבשר, ע״ש.

וכן העלה בספר ליבון הברכה (מחה״ס וזאת הברכה סי׳ יד עמ׳ 302) עפי״ד הראשונים ומרן הב״י והרמ״א (סי׳ רד), והמג״א ופתה״ד לברך על השניצל שהכל, ע״ש.

וכן העלה באורך בשו״ת נזר כהן (ח״ג סי׳ ה) שיש לברך על השניצל שהכל, ושאין חילוק בזה אם הציפוי של הקמח דק או עבה, ע״ש. וכ״כ הג״ר אדיר הכהן בשו״ת ויען הכהן (ח״א סי׳ יז). וכ״כ בשו״ת שלמי ניסן (סי׳ כב או׳ ד), ובשו״ת תהילת יצחק (טופיק סי׳ ח), ובשו״ת שערי יושר (חנניה, ח״ב סי׳ כו אות ב, ח״ד סי׳ מד), ובספר ברכת יוסף אברג׳ל (עמ׳ 509- 510). וכ״כ הג״ר אלקנה ישראל בשו״ת אבא ב״ם (ח״ד סי׳ ב) שעיקר המטרה שעושים מעטה מדגן לשניצל הוא לשמור על טריות העוף, ולכן יש לברך על השניצל שהכל (אולם שם הוסיף שלפי״ז על הדג מטוגן שמצופה בדגן יש לברך מזונות משום שהדג בטבעו הוא רך, אולם לפמ״ש לעיל באורך וברוחב מדברי הפוסקים ראשונים ואחרונים שכל שהוא טפל אף שהוא מדגן יש לברך כברכת העיקר, א״כ יש לברך על דג מטוגן שהכל).

דעת מרן רבנו עובדיה יוסף זיע״א שברכת השניצל שהכל

הנה בבואנו בסוגיא זו שומה עלינו לבאר ולברר מהו דעת מרן פאר הדור והדרו רבנו עובדיה יוסף זיע״א מאחר שבספריו לא מצאנו גילוי דעת מפורשת לגבי דין השניצל, אולם לענ״ד אחר העיון והבירור הן בספריו של מרן זיע״א, הן בבירור דעתו בספרים שהביאו שם את דבריו, וכן בירורתי את הדברים עם כמה חכמים שהיו מבאי ביתו של מרן, ומכולהו נראה ברור שדעת מרן מופת הדור זיע״א הוא שיש לברך על השניצל שהכל, וכדברי רוב ככל רבותינו, ואמרתי להציע את הדברים.

הנה תחילה נביא את הדברים המפורשים בדעתו של מרן זיע״א בדין השניצל, ואח״כ נבוא חדריו להוכיח כן מספריו הגדולים. בספר מעין אומר (ח״א שאלה צד עמ׳ שצא) כותב ששאל למרן זיע״א בזה״ל: שאלה, האם ציפוי של חמשת מיני דגן על מאכלים לא הופך את ברכתם לבורא מיני מזונות מכיון שנהיה עיקר. תשובה (ממרן זיע״א), לא, זה (הדגן) טפל בעלמא, ע״כ.

ומבואר להדיא דס״ל למרן זיע״א שכל שהדגן הוא ציפוי א״כ הרי הוא טפל, ואין מברכים עליו, וממילא לא אמרינן דכל שיש בו דגן הוא חשוב ויש לברך עליו, ומיניה לדין השניצל שהואיל והציפוי שלו הוא טפל, אין לברך אלא שהכל כברכת העוף, ובאמת שכן ראיתי להרב המחבר במקורות לספר שם שתמה מזה על דברי הגר״ד יוסף שאומר בשם מרן לברך על השניצל מזונות, שכאן מבואר להדיא שכל שהדגן טפל, פירוש שהוא ציפוי אין לברך עליו.

וכן מתבאר עוד בספר מעין אומר ח״א (פ״י סי׳ סט, עמ׳ שעד) שכותב ששאל למרן זיע״א בזה״ל: שאלה מהמחבר. האם אלו שמפרקים את הבוטן אמריקאי ומברכים על הציפוי מזונות, ועל הבוטן בורא פרי האדמה, לא הוי ברכה שאינה צריכה? תשובת מרן זיע״א. בשביל מה עושים כן?! מברכים האדמה, ומספיק! שאלת המשך מהמחבר. והרי המזונות עיקר?! תשובה. זה לא כלום!!! שאלת המשך מהמחבר. והרי זה עבה כמו הבוטן, אם לא יותר?! תוספת לשאלת המשך מר׳ אמיר קריספל (שהיה נוכח שם במעמד). פעם זה היה דק, וכיום עושים זאת עבה. תשובת מרן זיע״א. אם זה עבה, יברך מזונות, ואם זה דק, יברך אדמה. ע״כ.

גם כאן מבואר להדיא דס״ל למרן רבנו הגדול זיע״א כדבר פשוט, שאותו ציפוי דגן דק, שבא להטעים ולהשביח את הבוטן באכילתו וטעמו, אותו ציפוי דגן אינו כלום!!! ומסתברא הוא מאותו הטעם שמבואר בשמו בילקו״י, שכל זה הוא בכלל ״לדבק״, דהיינו לשמש ולהכשיר את

העיקר שהוא הבוטן, ובבוטן עצמו שהוא העיקר אין בו דגן כלל, ולכן מברך על העיקר שהוא הבוטן, ופוטר את הטפלה דהיינו המעטפת שבאה לשמשו ולהשביחו.

וכן העד העיד בפנינו (במוצאי צום גדליה התשפ״ב) הג״ר שאלתיאל עמר שהיה עוזר למרן זיע״א ונושא ונותן עמו בשעת הלימוד (ומרן זיע״א הזכירו בהקדמות לספריו) בזה״ל: שבשעה שהיינו עם הרב כשכתב חזון עובדיה ברכות, אמרתי לרב שעכשיו יכתוב מה מברכים על השניצל, **אמר לי מה יש לכתוב זה פשוט מברך שהכל!!!**, אמרתי לרב מדוע מברך שהכל, הרי השניצל יש בו דגן וצריך לברך מזונות, אמר לי הרב, לא נכון שיברך שהכל. קראתי לרב משה יוסף ולאשתו ואמרתי להם, תגידו לרב האם מה ששמים בשניצל פרורי לחם הוא לתת טעם, והסבירו את זה לרב, ששמים את הפירורים כדי ליתן טעם, אבל הוא לא שינה דעתו ואמר לברך שהכל. קראתי גם לרב שטרית שיגיד לרב אם הפרורי לחם באים לתת טעם, ואעפ״כ הרב לא שינה דעתו ואמר לברך שהכל. והוסיף הרב שאלתיאל, שמרן גם אמר סברא, **שרק אם הפרורי לחם היו בתערובת הם היו עיקר, אבל אם ציפוי זה טפל, ככה אומרים הרבנים האשכנזיים לברך שהכל, אני מסכים עם שבט הלוי בזה!!!**, עכתד״ק של מרן זיע״א כפי שהעיד הג״ר שאלתיאל עמר. (ועתה כתב והעיד לנו ג״כ במכתב את המעשה הנ״ל)

כמו כן יש עימנו תיעוד בוידאו, וניכר שהיה בשנים האחרונות לחייו של מרן זיע״א, הרבה לאחר צאת הספר חזו״ע ברכות, ושם שאל אותו משמשו בקודש, רבי צבי חקק הי״ו, בשליחות ת״ח נוסף שהיה בחדר, בזה״ל: (שאלה) שניצל, שמצופה בפירורים, הרבה פירורים וניכר הפירורים, הרבה מאד פירורים, (והשיב:) אף על פי כן העיקר הוא הדג, זה העיקר! (וחזר השואל:) השניצל שהכל? (והשיב:) כן, שהכל מספיק! (וחזר מי שהיה נמצא בחדר ושאל:) אפילו שזה מצופה בשכבה עבה, רבנו? (חזר והשיב:) כן, זה לא משנה, העיקר הוא הדג! זה בא להטעים, הכל זה בא להטעים! ע״כ.

ומבואר דלטעמיה אזיל, דפשיטא ליה, דאף שבדגן שבא להטעים אמרינן כל שיש בו מין דגן מברך מזונות, מ״מ פשוט לו דכל זה כשאין הדגן טפל ומשמש לדבר אחר שהוא העיקר, אבל אם העיקר הוא משהו אחר שאינו עשוי מדגן כלל, והדגן הוא רק משמש לעיקר, מברך על העיקר ופוטר את הדגן המטעים ומשמש, וזה מתאים בדיוק נפלא למה שהובא בשמו בילקו״י (יובא להלן) ״מאחר שלא ניתן אלא לדבק בלבד״, וכפי שביארנו דהיינו מבחינת ההגדרה ההלכתית, דכל שהוא לשמש הרי הוא בכלל דברי רבותינו שקראו לזה לדבק. והרי הוא כמבואר.

וכן העד העיד בנו של מרן זיע״א הגאון רבי אברהם יוסף בשעה שהיה כרב מקדים בביהכנ״ס היזדים (מוצש״ק ואתחנן התשפ״א) שדעת אביו מרן זיע״א שיש לברך תמיד על השניצל שהכל, שאף אם הוא בא לתת טעם, מ״מ הרי הוא טפל בעלמא, וביאר את הדברים בטוטו״ד, (אף שהוא דעתו לחלק בין אם הציפוי עב או דק, אעפ״כ הוא אמר שאין כן דעת מרן זיע״א).

וכן מבואר יוצא ממ״ש מרן זיע״א בבספר חזון עובדיה ברכות (עמ׳ רפט הלכה ד): בוטנים אמריקאים (קבוקים) המצופים בקמח, ברכתם בורא מיני מזונות. ובהערה שם (אות ד) פירש שיחתו בזה״ל (כולל המוסגר): בוטנים אמריקאים (קבוקים) המצופים בקמח שהוא מחמשת מיני דגן, (ולפי מה שנמסר לי שיעור הקמח שבציפוי הוא כשיעור הבוטן), ברכתם בורא מיני מזונות, שכל שיש בו מחמשת המינים ברכתו בורא מיני מזונות. ע״כ. ומבואר שהסתמך על מה שנמסר לו ששיעור הקמח הוא כשיעור הבוטן. ואם נאמר דס״ל אפילו בציפוי דגן לברך מזונות, כיון שסו״ס ניתן להטעים, והוא מין דגן, וכל שיש בו מחמשת המינים מברך מזונות, א״כ מה ראה על ככה להוסיף במוסגר מה שהוסיף, וזה רק מבלבל ומטעה את הלומד. ועוד, שכבר ראינו מקור מסירה זו שמסרו לו, והוא במעין אומר הנ״ל (ח״א עמ׳ שעד), ושם מבואר שאמר מפורשות לגבי הציפוי הדק, שאינו כלום, ומברך בורא פרי האדמה, ורק כשמסרו לו שם שני עדים נאמנים שהציפוי כיום

נעשה עב, לפחות כמו הבוטן עצמו, רק אז שינה ההוראה שבציפוי עבה כזה אה״נ יברך מזונות, שוב שמעתי מהג״ר אברהם יוסף בשיעורו (במוצש״ק הנ״ל) שג״כ דקדק מדברי מרן זיע״א לגבי הקבוקים שלפי״ז יוצא פשוט שברכת השניצל שהכל, ודפח״ח.

[ואמנם בהמשך ההערה בחזו״ע על הקבוקים, אחר שכתב שברכתם מזונות דכל שיש בו וכו׳, הוסיף עוד וז״ל: ולא דמי למ״ש הפרי מגדים שהשקדים המחופים צוקר ברכתם בפה״ע, שהציפוי בצוקר לא מעלה ולא מוריד ואפילו הצוקר הוא הרבה יותר מהפרי, מ״מ הפרי עיקר. וכן כתב הא״ר בשם שיורי כנה״ג. ע״ש. דשאני הכא שהציפוי הוא דגן מחמשת המינים, וקי״ל כל שיש בו מחמשת המינים ברכתו במ״מ. (ש״ע סי׳ רח סעיף ב). ואם אכל שיעור כזית, מברך אחריו ״על המחיה״. (וע׳ בספר ברכת ה׳ ח״ג עמוד שלז). עכ״ל. והיה מי שרצה ללמוד מכאן דאף בציפוי דק דומיא דחיפוי שקדים בצוקר, אם היה ממין דגן יברך מזונות, שהרי חילק בין דברי הפמ״ג על שקדים בצוקר, לבין קבוקים, מחמת שהם מין דגן, והיה לו לומר דמעיקרא לא דמי שהציפוי בשקדים הוא דק ביותר, ואף בדגן לא יברך עליו כי אם על הפרי. אולם זה אינו, שכל דבריו לא חוזרים אלא על מה שהביא מהפמ״ג לגבי ציפוי צוקר ״דאפילו הוא הרבה יותר מהפרי מברך על הפרי שהוא עיקר״, וע״ז כתב דשאני קבוקים שהציפוי המרובה כשיעור הבוטן, הוא ממין דגן, ובאנו לדין כל שיש בו, ודו״ק. אולם בציפוי דק, לעולם ס״ל דלא דמי ואין להכניס אותו בדין כל שיש בו, וכמבואר בשמו בילקו״י בדין השניצל, ובמעין אומר בדין הקבוקים. ולכן גם מה שציין בסוף דבריו לברכת ה׳, ושם הכריע שעל בוטנים אמריקאים יש לברך מזונות מדין כל שיש בו, ולא חילק בין ציפוי רב למעט, לא ציין אליו בחזו״ע אלא כמראה מקום לעיקר היסוד שכתב בזה, לחלק בין מחופה צוקר למחופה קמח, אבל לגבי הכמות של הדגן לא נחית בציון מקור הלזה. ואדרבא גילה דעתו להדיא שכעת מדבר דוקא על הציפוי העב, ושמע מינה שמהציפוי הדק משך ידו מלכתוב בו].

וכן מבואר יוצא להדיא ממ״ש מרן הראש״ל שליט״א בילקו״י ברכות (סי׳ רד ה״ב) בשם אביו מרן זיע״א, וז״ל: על ״שניצל״ מברכים שהכל. [אף שנתנו עליו מעט קמח לדבקו עם הביצה קודם הטיגון]. ״ואין חילוק בזה בין שניצל הנעשה בבית, לבין שניצל הנעשה באולמות ובתי מלון״. ושם בהערה ביאר בזה״ל: ומה שכתבנו לענין השניצל וכו׳, וכתב בבאר היטב, דמאכל שעושים מביצים וצוקר, וכשמשימים אותו על האש נותנים בו קמח, נראה דבטל לגבי הביצים והצוקר, שאין נותנים לתוכו קמח כי אם לדבקו ולהקפותו וכו׳, אבל ממה שכתב הרב הפרי חדש (יורה דעה סימן קיב ס״ק יז) על הקיפטי, דהיינו שלוקחין תירוש ומרתיחין אותו על האור, ומערבין עמו קמח ומתעבה, והתירוש מרובה על הקמח, דמברכין בורא מיני מזונות, ״כיון דמלבד ממה שמדבק ומקפה התערובות מכשירו ומתקנו נמי לאכילה״, וכן פסק בספרו מים חיים (סימן ח), וכן כתב מהר״א יצחקי בשו״ת זרע אברהם (סימן א), אם כן הכא נמי כיון שמלבד ממה שמדבק מכשירו לאכילה, מברך בורא מיני מזונות. ״ומכאן״ יש שרצו לחלק בין שניצל הנעשה בבית לשניצל הנעשה באולמות ובתי מלון, שבמקומות אלה מרצונם לחסוך בבשר, מרבים בקמח ומטרתם להטעים ולהכשיר השניצל לאכילה על ידי הקמח. אבל בשניצל הנעשה אצל כל אחד בביתו, אין הקמח אלא לדבק כדי לטגנו. אולם אין כן דעת מרן אאמו״ר שליט״א, אלא לדעתו בדרך כלל יש לברך על השניצל שהכל, מאחר ואין הקמח ניתן שם אלא לדבק בלבד, ולא לסעוד את הלב. ואכמ״ל. עכ״ל.

ולכאורה היה מקום לתמוה בזה, וכי מרן זיע״א התכוין לחלוק עליהם במציאות?! והרי לא משמע כן, ועוד דלכל היותר היה לו לבאר שבאופן שידוע ״דמלבד מה שמדבק מכשירו ומתקנו נמי לאכילה״ (כלשון הפר״ח הנ״ל), כגון לטעם או לסעוד את הלב, ברכתו מזונות, ורק כשלא ידוע כשהוא כך, מסתמא אזלינן בתר רובא דאנשי שנותנים לדבק בלבד. ועוד קשה, שהרי המציאות מוכיחה כדברי אותם שמחלקים, שבמקומות שעושים הציפוי עב יותר, בודאי מוסיף לתקנו

ולהשביחו אף מצד האכילה, ולא רק לדבק, וכסברת הפר״ח שביאר דמצד הכמות הסברא נותנת דמלבד מה שמדבק עוד בה שמוסיף במטרת האכילה להכשירו, וה״נ דכוותה, והיאך ניתן להתכחש לזה, והלא חיך אוכל יטעם! ובאמת שכל סגנון המחלוקת בזה בין מרן זיע״א לאותם שמחלקים היה נראה לפום ריהטא כמו זר. זאת ועוד יש לדקדק דלכאורה מאי ״לדבק״ דקאמר מרן זיע״א בשניצל, והרי הקמח לעולם אינו מדבק כלום בשניצל, רק לכל היותר מסייע שלא ידבק במחבת, או שלא יתקשה מדאי בטיגון, או שיהיה עסיסי ורך יותר, וכדומה, אבל אינו עשוי ״לדבק״, והיכי קאמר מרן זיע״א כלפי המחלקים בין השניצלים מצד המציאות, דלעולם יש לברך שהכל מאחר שבמציאות אין הקמח ניתן שם אלא לדבק בלבד?! והרי הם סברו לחלק לפי המציאות שהכירו, ואילו הוא השיב להם בודאי שלא כפי המציאות?!

אולם לקושטא הקושיא האחת מתורצת בירך חברתה, ומשמע טפי דהכי קאמר, דאף לו יהי כדבריהם שבאולמות הקמח רב וניתן גם למטרת אכילה, מ״מ אכתי אין זה משנה את הדין, אלא ההוראה צריכה להיות כללית לברך שהכל בין רב למעט, מאחר ״דבגדר ההלכתי״ לעולם הקמח שמצפה את הבשר קחשיב לפום קושטא שניתן שם לדבק בלבד, ואף כשמרבה ממנו ונוסף בו מטרת אכילה עדין לא בשביל זה נכלל בגדר ההלכתי של דגן הניתן ״לסעוד את הלב״.

ואמנם לא ביאר לנו שיחתו מדוע הוא כך, רק קבע עובדה וכתב דאכמ״ל. אולם בעניותנו נימא ביה מלתא, דה״ק, דנהי דכתב הפר״ח על קמח שבתירוש, דכל שמלבד מה שמדבק גם מכשירו לאכילה, חשיב גם לדבק וגם לאכילה, ומברך מזונות, זהו דוקא בכה״ג שאין יתרון בין הקמח לשאר התערובות, שהמאכל עצמו ועיקרו גופו מורכב מכל המרכיבים כאחד, כל חלב דגן ותירוש, ולכן כל שיש בו מחמשת המינים, וניתנו גם להכשירו כיתר מרכיבי התערובת, מברך על המאכל המורכב מזונות. משא״כ בנידון השניצל שהבשר לעולם עיקר, ובפני עצמו הוא עומד ואינו מורכב כלל, והקמח שניתן עליו לעולם נכלל בגדר ההלכתי של ״לדבק״ בעלמא, דהיינו שאינו אלא לשמש ולתקן את גוף המאכל ועיקרו, ונעשה טפל אליו במהותו, נמצא שכל השבח שמוסיף בבשר, גם מה שלא ידבק, ושישאר עסיסי, וכדומה, וגם מה שמוסיף בו מטרה של אכילה לסעוד ולטעם, הכל הוא בכלל ״לדבק״ בעלמא, כלומר לשרת, ועיקרו של המאכל שהוא הבשר אין בו דגן כלל, נמצא שיש לברך על העיקר שאין בו דגן כלל, ולפטור את הטפל שהוא רק משרת.

תוספת ראיה בדעת מרן זיע״א לברך על שניצל שהכל מדין הקסטה והקבוקים

ואף שלכאורה היה מקום להקשות מדין הקסטה, שפסק מרן זיע״א לברך על הבסקויטים שטעמם חשוב ולפטור את הגלידה, אף שבודאי הגלידה שאין בה שום דגן היא עיקר, והבסקויטים כל עיקרם אינם אלא טפלים לגלידה להחזיק אותה.

אולם מלבד מה שיש לחלק בסברא בין הבסקויטים שנגמרה הכנתם עוד קודם שנתחברו בגלידה, והם חשובים לעצמם, והגלידה לעצמה, וכשמחבר זב״ז אף שעיקרו לטפל סו״ס יש לו גם את החשיבות שהיתה לו קודם לכן, ואינה מתבטלת מכח חשיבות הגלידה, ולכן עליה יש לברך. משא״כ הדגן שבשניצל, שכל הכנתו ויצירתו נעשית בטיגון השניצל בתורת טפלה, ומעולם לא היתה לו חשיבות לעצמו, ודמי לדבש שבמרקחת ומים של בישול שכתב מרן בב״י. (ואף אם הדגן שבשניצל היה ראוי לאכילה קודם לכן, אולם נעשה מאכל חדש וחשוב, ופנים חדשות באו.)

עוד בה שכבר בדברי מרן זיע״א מבואר טעם הדבר בשם המאירי, דהסיבה שהבסקויטים לגבי הגלידה אינם טפלים כמו פת לגבי מליח, היינו משום דבעינן דוקא טפל לו מצד האכילה, כמו הפת שבא להעביר מליחות הדג, אבל אם אינו מסייע כלום מצד האכילה, כמו הגלידה שמצד האכילה אינה צריכה לבסקויטים, ורק מצד האחיזה הוא מסייע, שלא יטנפו ידיו מהגלידה, לא

חשיב טפל בשביל זה לעניין הברכה, ע״ש. ולפי זה פשוט וברור שהדגן שבשניצל אינו דומה לבסקויטים שבגלידה, אלא לפת שאצל מליח, שהדגן בא לסייע ולהשביח באכילת השניצל עצמו, ונמצא שמדברי מרן זיע״א בדין הגלידה לא רק שאין קושיא, אלא אדרבא יש חיזוק וסיוע לפי הטעם שביאר שם המאירי, דמוכח מדבריו שאותם בסקויטים, אף שטעמם חשוב לעצמם, מ״מ אם היו טפל לגלידה ״מצד האכילה״ ולא רק מצד האחיזה, היה צריך לברך על הגלידה ולפטור את הבסקויטים.

ולפ״ז אתי שפיר טובא מ״ש מרן זיע״א בחזו״ע בדין הקבוקים שברכתם מזונות, והוסיף בסוגריים שכפי שנודע לו שיעור הדגן שווה לשיעור הבוטן, ולכאורה אין שום נ״מ בזה, שהרי כל שיש בו וכו׳, אולם להאמור א״ש, שציפוי כל עיקרו טפל דומיא דדבש במרקחת, אלא שבשיעור כה גדול של דגן כגון שהוא שווה לבוטן, יש לומר דהוי גילוי מלתא שכבר נעשה גם הדגן חלק עיקרי במאכל מצד עצמו ודו״ק. וכן שמעתי מהג״ר אברהם יוסף שליט״א (במוצש״ק ואתחנן התשפ״א) שדייק יפה את לשון מרן זיע״א ששיעור הדגן שווה לבוטן, שמשמע שאם היה טפל היו מברכים שהכל, ואף שיש בו דגן מ״מ הרי הוא טפל שבא לשרת את עיקר המאכל שזה הבוטן.

שו״ר ממש כדברינו בספר מעין אומר (ח״א עמ׳ תי) שכתב בזה״ל: שאלה, האם אלו שמפרקים את הבוטן אמריקאי ומברכים על הציפוי מזונות, ועל הבוטן בורא פרי האדמה לא הוי ברכה שאינה צריכה, תשובה, בשביל מה עושים כן מברכים אדמה ומספיק, והתפלאתי ואמרתי לרבנו והרי המזונות עיקר, וענה מו״ר נר״ו זה לא כלום, ואמרתי לרבנו והרי זה עבה כמו הבוטן אם לא יותר, ואז אמר הרב אמיר קריספל הי״ו לרבנו שפעם זה היה דק וכיום עושים זאת עבה, וענה מו״ר נר״ו אם זה עבה יברך מזונות ואם זה דק יברך אדמה, עכ״ל. ומבואר ממש כדברינו שדעת מרן זיע״א לחלק גם בדגן אם הוא עיקר או טפל, וממילא מ״ש בחזו״ע בדין הקבוקים שמברכים עליהם מזונות מפני שהדגן שווה לבוטן, הוא בדווקא, שאם היה דק אין לברך עליו, ותאזרני שמחה. (ואין לומר שממילא ה״ה בשניצל שאם הציפוי עבה נברך עליו, דשאני התם שהציפוי בא לשרת את העוף, שהרי העוף הוא עיקר במהותו ולכן גם אם בכמות הם יהיו שווים העוף הוא העיקר, משא״כ בקבוקים שהקמח והבוטן שניהם שווים בכמות ובאיכות, ופשוט).

[ולפי״ז בזמנינו שעושים את הבוטנים אמריקאים (המכונים בשם ״סבבה״) עם ציפוי דק של קמח קם דינא שיש לברך עליהם האדמה וברכה אחרונה נפשות, ורק על הקבוקים שיש בהם ציפוי עבה של קמח יש לברך עליהם מזונות, ונאריך בזה בעז״ה במקו״א]

ונמצא שמהטעם שביאר מרן זיע״א בדין הגלידה (וכן ממה שהוסיף בדין הקבוקים), לא רק שאין קושיא על הדברים, אלא אדרבא יש משם חיזוק וסיוע למה שכתבנו בדין ברכת השניצל, דמכיון שכל עיקרו של הדגן במהותו, אינו אלא טפל להכשיר ולהשביח הבשר והדג ״מצד האכילה״, וגוף הבשר והדג אין בו דגן כלל, לכן יש לברך שהכל על הבשר והדג, ולפטור כל מה שנטפל אליו כולל הדגן.

והלום ראיתי שכן ביאר להדיא כדברינו את החילוק בין גביע גלידה לדין השניצל בשו״ת שבט הלוי (ח״ו סי׳ כד) ואמרתי להעתיק את לשונו ששם ביאר לנו ד״ז בצורה ברורה, וז״ל: הנה הא מילתא פשיטא להלכה דכל שיש מחמשת המינים של תבואה דאמרינן דחשיבי לברך עלייהו, הגם שהם מיעוט נגד דבר שנעשה עמו מברך על ה׳ מינים אפילו הם תערובת גמור כמבואר סי׳ רד סי״ב וסי׳ רח ס״ג, והוא סוגיית כל הראשונים, וכן דבר פשוט דגם אם לא נתערב רק מונח מלמעלה ולמטה ושאר המין מלמטה או באמצע וכה״ג, אע״פ ששאר המין ניכר בפני עצמו, וכאשר יוצא מסי׳ קסח ס״ז לדעה ראשונה, ולכן אם לקח הכיסנין הנ״ל (גביע גלידה) שמצד עצמו הוא אוכל רגיל בתור מזונות, רק עכשיו משתמש לאכל בו האייזקרים (גלידה) בוודאי צודק כת״ר דעליו לברך מזונות ולפטור ברכת שהכל, כאשר העיר לנכון ממש״כ המ״ב סי׳ קסח ס״ק מה וכו׳, וודאי היכא דמזונות ניכר בפנ״ע כהאי דכיסנין (גביע גלידה שיש בו טעם) פשוט מאד כיון דמזונות

חשוב והיא גוף בפנ״ע שיברך ע״ז ונעשה עיקר ופוטר הטפל האמצעי וכו׳, אבל כשהוא מצופה ממש על דבר אחר, כגון ציפוי קמח קצת על פרי, כה״ג שהפרי עיקר והציפוי נעשה כצורת הפרי ורק כקליפה עליו, בזה פשיטא דמברך רק כמו הפרי, וכאשר ביארתי במק״א בעניין ציפוי קמח על דגים ובשר, ועיין במ״ב סי׳ רד ס״ק נא בשקדים המצופים בסוכר בשם הפמ״ג, ובזה אין חילוק בין שאר מינים למזונות דציפוי ממש היותו רק כעין קליפה, לעיקר הדבר, יש כאן טפל ועיקר שמברך על העיקר ופוטר את הקליפה, כמי טפילת הפת למלוח וכה״ג וזה פשוט, עכ״ל. והוא להדיא כדברינו (בחילוק הראשון) שיש לחלק בין היכא שהיה כבר על הבסקויט שבקסטה שם של ברכה בפנ״ע, לבין הפירורים שבשניצל שמעולם לא היה עליו שם של המאכל שכעת אוכל, ועתה הוא טפל לעיקר המאכל.

וכן נוטה לדינא דעת בנו ממשיך דרכו מרן הראש״ל שליט״א שיש לברך על השניצל שהכל, וכמו שכתב לנו בספרו הגדול ילקו״י ברכות (סי׳ רד ה״ב) בשם אביו מרן זיע״א, וז״ל: על ״שניצל״ מברכים שהכל. [אף שנתנו עליו מעט קמח לדבקו עם הביצה קודם הטיגון]. ״ואין חילוק בזה בין שניצל הנעשה בבית, לבין שניצל הנעשה באולמות ובתי מלון״. והן אמת שבשו״ת הראש״ל (ח״א סי׳ יט) הדר ביה לכל חסידיו והעלה שיש לברך על שניצל מזונות מאחר שהדגן בא לתת טעם, וביאר לפי״ז שמה שנכתב בילקו״י לברך על שניצל שהכל הוא משום שאז המציאות הייתה שהדגן בא כדי למנוע מהעוף להדבק, משא״כ היום שהדגן בא ליתן טעם. אולם השתא אחרי כותבי כו״ז באתי אל הקודש פנימה קמיה דמרן שליט״א ושטחתי בפניו את עיקרי הדברים ואת הראיה מדברי מרן הב״י, והסכים עימנו שאכן כן נוטים פני הדברים לברך על שניצל שהכל וכפי מנהג העולם, ושהראיה מדברי מרן הב״י היא ראיה חזקה, ואם אינם נביאים בני נביאים הם, והראה לי שכך כתב בילקו״י כת״י ברכות בזה״ל: על ״שניצל״ נהגו הכל לברך עליו שהכל, ובזה אין חילוק בזה בין שניצל הנעשה בבית, לבין שניצל הנעשה באולמות ובתי מלון. והמברך על השניצל בורא מיני מזונות לא הפסיד, שיש מקום גדול לומר שכך היא ברכתו, ע״כ. וכ״כ מרן שליט״א בהסכמה לספר חבצלת השרון.

ועתה ממש בשעת ההדפסה הכריע מו״ר מרן הראש״ל בשיעורו הגדול (מוצש״ק ויצא התשפ״ב) שיש לברך על השניצל שהכל, וזה תמליל דבריו: הפוסקים דנים לגבי שניצל, מה מברכים על שניצל עושים את זה מפרורי לחם או קמח, מטבילים את זה בביצה, ומטגנים את זה מיד, יש אומרים שכל דבר שיש בו תערובת של חמשת מיני דגן ברכתו מזונות כי יש בו דגן, פרורי לחם או קמח. או דגים שמצפים אותם בפרורי לחם או קמח יש אומרים שברכתם מזונות כי זה בא להטעים זה העיקר. **אבל מי שילמד בית יוסף סימן ר״ד וכן כס״מ על הרמב״ם יראה שיש הבדל בין אם זה תערובת** -הקמח והחמשת מיני דגן התערבבו ביחד-, **לבין אם זה ציפוי**, מרן קורא לזה בב״י לשון ״משמש את העיקר״, **מה העיקר בשניצל**? העיקר זה הפירורי לחם?, לא. **העיקר זה העוף! גם בישיבות שרוצים לחסוך כסף ושמים הרבה פרורי לחם או קמח, סוף סוף זה לא העיקר, העיקר זה העוף!, זה העיקר**. חמשת מיני דגן זה בתערובת, רק אז אני אומר שברכתו בורא מיני מזונות, משא״כ כאן שזה ציפוי, זה משמש את העיקר, ומפורש כתוב בב״י כל שמשמש את העיקר ברכתו כמו העיקר, **לכן ברכת השניצל שהכל נהיה בדברו**. מי שמברך על השניצל מזונות, לא צריך לצעוק עליו, תגידו לו בעדינות **שמדברי הב״י סימן ר״ד יוצא שצריך לברך על השניצל ברכת שהכל נהיה בדברו**, עכל״ק. ותאזרני שמחה.

תמיה רבתי על כמה חכמים שפסקו לברך על השניצל מזונות שבמחכ״ת נראה שדברי הראשונים ומרן הב״י והרמ״א וכן דברי גדולי האחרונים היו בהעלם מעיניהם

אמנם ראיתי להגאון רבי משה לוי זצ״ל בספרו ברכת ה׳ (ח״ג פ״י סעי׳ נט) שכתב: שניצל או דג שמצופה בעיסה שעשויה מקמח או פירורי לחם ומיני תבלין, אם הציפוי הוא עבה כפי שנוהגים

להגיש באולמות שמחה ובבתי מלון ומסעדות, צריך לברך על השניצל ברכת בורא מיני מזונות בלבד, שכיון שנהנים מטעם תערובת הציפוי והשניצל, לכן הציפוי שעשוי מחמשת מיני דגן נחשב העיקר, ואם הציפוי של השניצל הוא דק ואין נהנים מטעמו אלא מטעם השניצל צריך לברך על השניצל ברכת שהכל בלבד, ע״כ. והסתמך בכל כחו עמ״ש בהע׳ 16 להוכיח מדין הכסנין שלחד פירושא בראשונים והובא בשו״ע הוא כעין כיס הממולא בשקדים וכו׳ ומברכים עליו במ״מ, ומבואר שאף שרוצים לאכול מהמילוי והוא העיקר בכו״ז מברכים על הדגן, וכן הסתמך על דין המולייתות שכתבו הרי״ד הריא״ז וריבב״ן לברך ע״ז מזונות אע״פ שהגבינה והדגים עיקר, ע״ש.

אולם אחה״מ נראה מדבריו שכל דברי הראשונים ומרן הב״י והרמ״א וכן כל גדולי האחרונים והפתה״ד שהובאו בהרחבה לעיל בדברינו היו בהעלם מעיניו באותה שעה, שהרי הם כתבו וביארו לנו שכל שהדגן הוא טפל בעלמא ובא רק לשמש ולשרת את עיקר המאכל, אין לברך עליו, וממילא לדין השניצל שאף שהפרורי לחם באו לתת טעם, מ״מ כיון שהם טפלים שהם באו רק לשמש ולשרת את העיקר שזה העוף, א״כ יש לנו לברך כברכת העיקר שזה העוף.

ומה שכתב להוכיח כדבריו מדין כסנין, וכן מדין המולייתות שכתבו הראשונים לברך ע״ז מזונות, אחה״מ נראה שלא דמי כלל, דהתם מיירי שגם יש חשיבות לדגן והוא נאכל גם בגללו שרוצים גם אותו, והוא גם עיקר, משא״כ בשניצל שכל המהות של הדגן שם הוא רק לשרת את העוף, וכבר הבאנו לעיל (בדברי הרי״ד) את דבריו, ותמהנו עליו אחה״מ שנראה שברור שלא דמי כלל, והוכחנו כן מדברי השו״ע הרב, ואח״כ הבאנו שכן חילקו להדיא גדולי האחרונים הרב להורות נתן, שבט הלוי, באר משה שטרן, הגר״י ליברמן בספר משנת יוסף, פתח הלכה, ע״ש.

עוד ראיתי בשו״ת אור לציון (ח״ב עמ׳ קכה) שפסק לברך על שניצל מזונות, מאחר והקמח או הפרורי לחם באים לתת טעם, ומבואר בשו״ע (סי׳ רח ס״ב) שכל שהדגן בא ליתן טעם יש לברך עליו מזונות, ע״כ. וכ״כ הגר״נ קרליץ זצ״ל בספרו חוט שני (סי׳ רח ס״ב או׳ לג).

אולם אחה״מ נראה ברור לכל מעיין מדבריו שדברי כל הראשונים ומרן הב״י והרמ״א וגדולי האחרונים והפתה״ד שהובאו לעיל בדברינו בהרחבה היו בהעלם מעיניו באותה שעה, שהרי הם כתבו וביארו לנו שכל שהדגן הוא טפל בעלמא ובא רק לשמש ולשרת את עיקר המאכל, אין לברך עליו, ואי״ז עניין כלל למ״ש מרן שאם בא לתת טעם שמברכים במ״מ, שהוא מיירי לעניין שהדגן ג״כ חלק מהמאכל אלא שהוא מועט בכמות, וע״ז כתב מרן שכיון שהוא דגן והוא חשוב יש לברך עליו, אך אי״ז עניין להיכא שהוא טפל מצד ״המהות״ שהוא אינו מעיקר המאכל, והוא בא רק לשמשו ולשרתו, שבזה הוא טפל ואין לברך על הדגן, אלא כברכת עיקר המאכל, וכפי שביארנו בזה בהרחבה לעיל את דעת מרן השו״ע, והבאנו שכן כתבו להדיא בדעתו הרב פר״ח, החכם צבי, הלחם יהודה עייאש, שו״ת פלא יועץ, המג״א, הט״ז, המחה״ש, והפמ״ג ועוד, ולכן נראה ברור שאילו היה רואה הרב אור לציון דברי כל הראשונים ומרן והרמ״א והאחרונים בזה, בודאי שלא היה תנא ופליג והיה מסכים לדבריהם, וממילא לדין השניצל שיש לברך עליו שהכל.

[שו״ר לנכדו של הגרב״צ אבא שאול בספר אור הלכה (ח״ה פ״ב עמ׳ קנז) שכתב דבר תימה, שהביא את דברי האור לציון שפסק לברך על שניצל מזונות, והוסיף ששוב ראה את דברי הפתה״ד שמדבריו מוכח דלא כאור לציון, וכתב ע״ז שצ״ל שהרב אור לציון חולק על סברת הפתה״ד, ע״כ. וכל דבריו אינם אלא דברי תימה, חדא שכבר הבאנו שאי״ז דברי הרב פתה״ד מעצמו אלא כן מבואר בדברי הראשונים ומרן והרמ״א וגדולי האחרונים, ואטו נימא שגם עליהם יחלוק הרב אור לציון?, ה״ז ברור ליתא. עוד בה, שמעיקרא מדוע נאמר שיחלוק הרב אור לציון על סברת הרב פתח הדביר שהוא מגדולי האחרונים, והוא אמר מילתא דמסתברא, ומדוע שיחלוק עליו בלא להביא ראיות ומקורות לדבריו, אתמיהה. וכבר תמה כיו״ב מו״ר מרן הראש״ל שליט״א במה שאמרו שחכם בן ציון היה חולק על דברי הרמ״ע מפאנו בכללים בדעת מרן, שכו״ז אינו אלא דברי תימה שמדוע יחלוק על דברי גדול שבאחרונים מסברא וללא מקור לדבריו, ודו״ק.]

עוד ראיתי בספר הלכה ברורה (ח״י סי׳ רח סי״ב) שכתב: בשר או עופות או דגים שמצפים אותם מכל צדדיהם בקמח או בקמח מצה או בפירורי לחם עם ביצים ומטגנים אותם, אם היה הקמח מועט ביותר באופן שניכר הדבר שלא נתנוהו אלא אך ורק כדי שלא ידבקו למחבת מברך עליהם שהכל, אבל אם היה הקמח מרובה באופן שניכר הדבר שנתינתו עליהם הוא גם על מנת לתת בהם טעם ולא רק כדי שלא ידבקו, וכל שכן כשהיו העופות או הדגים דקים ביותר והקמח שעליהם מרובה יותר מהם מברך עליהם מזונות ומכל שכן במקום שנותנים עליהם ציפוי של הרבה פירורי לחם מתובלים בתבלינים שבודאי עיקר נתינתם עליהם הוא כדי לתת בהם טעם ומכל מקום אם מסיר הציפוי מעליהם ואוכל רק הדג או העוף לבדם מברך עליהם שהכל, ע״כ.

והסתייע לדבריו מדברי הפתה״ד שהביא את הפרי תואר שכתב ששם עיקר נתינת הדגן הוא שלא ידבק, ולפי״ז נמצא שיש לחלק בין אם יש הרבה קמח או קצת, ולכן בשניצל שיש קמח כמות של קמח שבאה כדי לתת טעם מברכים ע״ז במ״מ, ואח״כ הביא מדברי השבט הלוי ועוד אחרונים שכתבו לברך על שניצל שהכל, וכתב ע״ז: והנה כל הפוסקים הנ״ל לא נגעו בעניין אם הפירורי לחם או הקמח שעל גבי הדג או הבשר מרובים ביותר, או כשהדג או הבשר דקים ביותר באופן שהציפוי הוא חלק חשוב ממש ואינו בטל לגבי הדגים או העוף, ויש לומר שכל שהציפוי מרובה ובא כדי להוסיף טעם מרובה יש לברך מזונות, ומדברי הפרי תואר והפתח הדביר הנ״ל מתבאר דלא שמיע להו כלומר לא סבירא להו הטעם שכתבו כמה מהאחרונים הנ״ל לחלק בין אם הוא מעורב ונבלל ביחד לבין בשהוא ציפוי מעליו, וארבה ממה שנתנו טעם שהוא כדי לדבק מבואר יוצא שכל שאינו רק לדבק אלא גם לתת טעם מברך מזונות וכו׳, וסיים: והצעתי כל הדברים הנ״ל בפני אאמו״ר מרן הראש״ל שליט״א (זצ״ל) והסכים אתי בזה להלכה ולמעשה ושדין זה דומה ממש למה שכתב בחזון עובדיה על הלכות ברכות עמוד רפט לעניין ברכת בוטנים המצופים בקמח, עכת״ד.

אולם אחה״מ יש לתמוה על דבריו, שהנה כל מעיין בדברי הפתה״ד יראה שהוא הביא את דברי הפרי תואר, והוא עצמו הוסיף על דבריו דבלא״ה גם אם הקמח בא לתת טעם, ולא רק בשביל שלא ידבק, יש לברך שהכל משום שהציפוי של הדג רק בא לשמש ולשרת את הדג, וא״כ ה״ה בשניצל, וא״כ אמאי כתב שהפתה״ד סובר שאם הציפוי בא לתת טעם מברכים עליו במ״מ, והרי הוא עצמו כתב להדיא היפך מזה וכמו שהבאנו לעיל להדיא מדבריו, וגם מה שכתב שכן דעת הפרי תואר, הנה לעיל הבאנו את דברי הפרי תואר וביארנו שהוא מיירי כלפי הנדון שלו שהמציאות הייתה שמניחים את הקמח כלי לדבק וא״כ פשוט שמברכים שהכל, אך אין משם ראיה איפכא דהוא דן לפי הנדון שלו, מה גם שהוכחנו מדבריו איפכא שהוא מסכים לסברת הפתה״ד, וכן ממשמעות הפתה״ד נראה שהוא בא רק להוסיף על דברי הפרי תואר ולא נראה שהוא הבין שהפרי תואר חולק על דבריו, וא״כ אדרבה י״ל שהוא לא היה חולק בזה על דברי כל הפוסקים, ובאמת שבספרו ראשון לציון מבואר להדיא שהוא מסכים אם דברי הפוסקים. (ומזה יש לתמוה ג״כ על מהדיר הספר פתח הדביר שנמשך כסומא בהרובה אחרי דברי ההלכה ברורה בזה, וכתב שמדברי הפתה״ד נלמד שמברכים על שניצל מזונות, אולם לא שת אל ליבו שהפתה״ד מפורש כתב לא כן, וגם מהפרי תואר אין כלל ראיה להיפך, ואדרבה י״ל שהוא לא היה חולק בזה על דברי כל הפוסקים, ובאמת שבספרו ראשון לציון מבואר להדיא שהוא מסכים עם דברי הפוסקים).

גמ״ש על דברי השבט הלוי והאחרונים שהם לא דיברו על היכא שיש הרבה פרורי לחם, הנה כל המעיין בדבריהם יראה שעיקר סברתם הוא משום שהדגן מברכים הוא טפל שהוא בא רק לשמש את עיקר המאכל שזה העוף, ולכן אין לברך עליו, וא״כ ברור שלפי דבריהם אין לחלק בין אם הציפוי הוא עבה או דק, שסו״ס הציפוי הוא טפל, והעוף הוא העיקר ועליו יש לברך, וכן מ״ש שמדברי הפתה״ד והפרי תואר רואים שהם לא סוברים את הסברא לחלק בין אם הדגן הוא חלק מהמאכל או שהוא ציפוי, כבר השבנו ע״ז לעיל שאדרבה הפתה״ד להדיא סובר כן, ומדברי הפרי

תואר אין שום ראיה לחלוק ע״ז, וכבר הבאנו מדברי הראשונים ומרן והרמ״א וגדולי האחרונים שכתבו כן להדיא לחלק בזה, וזה להדיא דלא כהבנת ההלכה ברורה, ודו״ק.

[ומה מאד יש לתמוה על מה שראיתי בהלכה ברורה (שם בבירור הלכה או׳ ב) שהביא שמדברי הרא״ש והמאירי מבואר שצריך שהדגן יהיה עיקר, אך אם הוא טפל שהוא בא לתת טעם אין לברך עליו, ואח״כ סיים: ויש עוד מקום להאריך בזה על פי מה שכתב בכסף משנה שם ובבית יוסף (סוף סימן רד) בדין דברים המרוקחים ברבש, ובמה שכתבו בזה המגן אברהם ושאר אחרונים (סוף סימן רד), ואכמ״ל, עכ״ד. ותמוה שכיון שהרגיש שמדברי מרן הב״י והפוסקים מבואר להדיא שלא כדבריו, א״כ מדוע התעלם מזה וכתב ואכמ״ל, ואדרבה יש מקום להאריך שהרי כל הדינים של חמשת מיני דגן תלויים בזה, ומדוע התעלם מזה, אתמהה]

ההתייחסות הנכונה לדברי המביאים דברים בשם מרן זיע״א

גם מה שסיים בהלכה ברורה: והצעתי כל הדברים הנ״ל בפני אאמו״ר מרן הראש״ל שליט״א (זצ״ל) והסכים אתי בזה להלכה ולמעשה ושדין זה דומה ממש למה שכתב בחזון עובדיה על הלכות ברכות עמוד רפט לעניין ברכת בוטנים המצופים בקמח, עכת״ד.

ובאמת שאחר כל האמור קשה מאד לקבל שמועה זו, שהרי כבר הארכנו לעיל בדעת מרן הגר״ע יוסף והוכחנו בצורה ברורה שדעתו של מרן הייתה לברך על שניצל שהכל, ללא שום ספק כלל, וכפי שהבאנו אב״א קרא אב״א סברא.

על כן ראיתי לנכון כאן להבהיר במה שראינו בכמה דוכתי דברים לכאו׳ מופלאים, שמדברי מרן זיע״א בספריו רואים להדיא הלכה מסויימת, ובא חכם ואומר שדיבר עם מרן ומרן הסכים עמו או חזר בו וכדו׳, בעוד שהמעיין בדברי מרן שוב יראה שאף לאחר כל הטענות שמנגד, עדין דבריו מבוססים ומבוארים היטב, וא״כ מדוע שיחזור בו, וכן פעמים אנו רואים שבנו ממשיך דרכו של מרן הוא מרן הראש״ל שליט״א אומר מילתא בשם אביו, ואח״כ בא חכם ואומר אחרת בשמו, והלומד אינו יודע היאך להתייחס לדברים, ובאמת שמכבר ימים ביררתי עניין זה אך לא ראיתי לנכון לכתוב כן, מחמת שפעמים כבוד ה׳ הסתר דבר, אלא שאחרי שהתייעצתי בזה עם כמה מגדולי הת״ח וקילסו הדברים, אמרתי לא למנוע בזה טוב לדכוותי, מאחר שרבים תוהים בזה, על כן אמרתי לבאר עניין זה בקצרה, לגופו של עניין, ובכבוד הראוי, ותחילה אגלה דעתי שאין כוונתי אלא לשם שמים, ולא לזלזל בשום חכם ח״ו, ואם חלילה ישמע או יתפרש אחרת מהדברים עימי תלין משוגתי.

ותחילה נביא כמה דוגמאות שבהם רואים לחכם שמבאר את דעת מרן זיע״א היפך הנראה מדבריו.

א. בהלכה ברורה (ח״ח אוצרות יוסף סס״י ט) כתב שיש לשער לפי הנפח ולא לפי המשקל, ומה שמרן זיע״א כותב ללכת לפי המשקל, הוא רק לחומרא שברוב הדברים הנפח והשקל שווים, אך ברור שאיפה שיש הפרשים יש ללכת לפי הנפח ולא לפי המשקל, עכ״ד. אולם אחה״מ בדברי מרן זיע״א בעצמו מבואר שזה אינו, ונעתיק את לשון קדשו של מרן זיע״א וישפוט הקורא, שהנה ז״ל מרן זיע״א בחזו״ע סוכות (עמ׳ קיג): מה שכתבנו שהכזית הוא משקל שלשים גרם, לאו דוקא, שהוא עשרים ושבעה גרם בדיוק, ואף שהשיעור הוא בנפח, ולא במשקל, מ״מ אחר שהפוסקים מדדו הכל, המשקל הוא בקירוב מאד להמדה בנפח, וכ״כ הפתה״ד (סי׳ קצ) בשם כמה אחרונים לשער במשקל, וכן הסכים לדינא, והובא בכה״ח (סי׳ קסח או׳ מו), וסיים, וכן כזית מצה, וכביצה פת לאכילת קבע בסוכה, הם לפי המשקל כזית תשעה דרהם, והביצה שמונה עשר דרהם, ואין לשנות, ע״ש, עכ״ל. הרי ששפתי מרן זיע״א ברור מללו ״שהפוסקים מדדו הכל״, והכריעו שהנפח והמשקל בקירוב מאד, וסיים למעשה ״שאין לשנות״, ועוד שלהדיא דיבר גם על אכילת כביצה פת לאכילת קבע בסוכה, שאם נלך לפי דברי ההלכה ברורה, בכל הפת שלנו יש הפרש של כשליש

מהמשקל, וא״כ היאך רוצה לומר בדעת מרן זיע״א שדעתו בד״כ לשער בנפח אא״כ שווים שלדעתו זהו רק במים וכדו׳, והרי מרן זיע״א כתב שבהכל מדדו והם שווים בהכל בקרוב, ועוד שהרי מרן זיע״א כתב גם לגבי מצה בפסח שברור שיש בזה הפרשים ללכת דווקא לפי המשקל, אתמהה.

ב. בהלכה ברורה (ח״י עמ׳ תקיג) כתב שמאכל שהוא קרוש ונכנס לפיו כמאכל, כגון שוקולד, ג׳לי, גבינה, וכל כיו״ב, לכולי עלמא חשיב כמאכל לענין ברכה אחרונה ולא כמשקה, ולכן אפילו לא לעס בשיניו אלא המחהו בפיו, ושהה יותר מכדי שתיית רביעית, כל שהיה בו שיעור של כזית בכדי אכילת פרס מברך ברכה אחרונה, כדין אכילה ולא כדין שתיה. וכתב שהסכים עמו בזה מרן זיע״א, ושלכן מברך ברכה אחרונה על השוקולד אף שלא לעסו אלא המחהו בפיו, ושחזו״ע ברכות (עמ׳ קמו) שכתב בהיפך לא כתב לגבי שוקולד אלא ״לכאורה״, ע״ש. אולם אחה״מ זה לא ניתן להיאמר, שהרי דברי מרן זיע״א בחזו״ע הם ע״פ דברי רבי אליהו מני בשו״ת קול אליהו ובספרו כסא אליהו, שדיבר על אורז מעט מחוי שהוא עדין עב קצת, ומברך עליו מזונות משום שהוא מאכל ולא משקה, אבל אעפ״כ אינו מברך עליו ברכה אחרונה מאחר ששוהה באכילתו יותר מכדי שתיית רביעית, מחמת שאינו לועס אותו בשיניו, ע״ש. ומבואר דאף שנכנס לתוך פיו כשהוא קרוש ועב ותורת מאכל עליו, אבל מכיון שאינו לועסו נחשב פעולת שתיה ואינו מברך עליו כששהה יותר משיעור שתיית רביעית. וכן פסק להדיא בחזו״ע להלן (עמ׳ קפז תחילת ד״ה אורז, והטעם מבואר קודם לכן בעמ׳ קמה), שאורז שלוק שנקרא שורבה, שעושים לחולים, ובו הרבה מרק, ושותים ממנו בכף קימעא קימעא, ״אף שבתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות כיון שהוא מאכל עב קצת״, מ״מ ״לאחריו אינו מברך כלל מפני ששוהים בשתייתו יותר מכדי שתיית רביעית בבת אחת״, וציין שהמקור לדין זה בשו״ת קול אליהו ובס׳ כסא אליהו הנ״ל, ובס׳ פני יצחק אבולעפיא ועוד. ע״ש. ונמצא מפורש שכל עוד שאינו לועס בשיניו, אף שנכנס לתוך פיו כשהוא קרוש ותורת מאכל עליו, כמו שוקולד, ג׳לי, גבינה, וכדומה, מ״מ כיון שאינו לועס לא נחשב אכילה אלא שתיה ואינו מברך ברכה אחרונה כיון ששוהה יותר מכדי שתיית רביעית. וכן מתבאר עוד ביביע אומר ח״ה (סי׳ יח אות ט במוסגר, ושם בגליון הערה 9), ובחזון עובדיה ברכות (עמ׳ קמד הלכה יד).

ג. לגבי האם יש לברך על גלידה או ג׳לי באמצע סעודה, שבהלכה ברורה (ח״ט סי׳ קעז סי״ג) כתב שיש לברך ע״ז באמצע סעודה, שאף אם נאמר שדין משקה יש להם, מ״מ בתורת קינוח הם באים, וסיים: ושאלתי את פי אאמו״ר מרן הראש״ל (שליט״א) זצ״ל בזה ואמר לי שכן נכון להורות לברך על גלידה בתוך הסעודה, ושכן הוא נוהג בעצמו להלכה ולמעשה, וכן ראיתי שנהג כן במה פעמים למעשה, ע״כ. אולם מרן הראש״ל שליט״א (ח״ג עמ׳ ר) הביא שדעת מרן זיע״א שאין לברך על גלידה באמצע סעודה, ושאין להתחשב בסברא שזה בא בתורת קינוח שסב״ל. וכן העד העיד בפנינו שכן היה עושה מרן זיע״א הלכה למעשה וכמ״ש במכתב (י״ב אדר תשע״ה) בזה״ל: מ״מ מאחר שמצאנו לכמה אחרונים שכתבו שלא לברך על הגלידה בסוף הסעודה, ומהם מעשה נסים להגאון רבי נסים כדורי זצ״ל, וכן הגאון אור לציון [בגלידה חלבית לכל הפחות], באר משה, וקנין תורה בהלכה, שב ואל תעשה עדיף ולכן יש להשאיר את הגלידה לאחר ברכת המזון. וכן היה מנהגו של מרן אאמו״ר זיע״א, במשך עשרות שנים שמניח את הגלידה לאחר הסעודה, ואמר שעושה כן שלא להכנס לספק, וכ״כ להדיא בכתב ידו בגליון יבי״א ח״ה, ודלא כמ״ש בהלכה ברורה במחכ״ת, ע״כ. וכ״כ עוד במכתב (א׳ ניסן תשע״ד): אין לברך על הגלידה בתוך הסעודה, וכל השמועות שמפיצים ומעידים על מרן זיע״א שבירך, אינם נכונים כלל, וע׳ בילקו״י ח״ג (על הלכות ברכות עמ׳ קצ״ח). וכן אמר לנו כמה פעמים מרן אאמו״ר זיע״א, וכן עשה מעשה רב בישיבתינו הקדושה [בשנת תשנ״ה, בסעודת שבע ברכות] שהניח את אכילת הגלידה אחר ברהמ״ז. וגם בשנת תש״ע [שמחת תורה] כאשר הגישו לפניו גלידה בסוף הסעודה, אמר להניחה לאחר הסעודה. וכאשר שאלו אותו אם לברך, שתק ולא ענה, ואנכי השיבותי בפניו, שלא לברך על הגלידה בסעודה אלא להשאירה אחר הסעודה. [ונכחו באותו מעמד האחים רבי משה ורבי

דוד]. ואמנם מעולם לא פירש לנו מקורותיו, ובס״ד ביארנו הדברים בילקוט יוסף הנ״ל, וביתר הרחבה בילקוט יוסף שארית יוסף חלק ג׳ (עמוד רצט). והזכרנו שכיו״ב פסקו בשו״ת מעשה נסים (להגאון רבי נסים כדורי זצ״ל, מגדולי חכמי בבל), ובשו״ת אור לציון חלק ב׳ (עמוד קג), ובשו״ת קנין תורה בהלכה ח״ד (סי׳ י״ט). ואף שבספר ברכת ה׳ חלק כדרכו על דברינו גם בד״ז, ראה באורך תשובה על דבריו בטוב טעם בירחון קול תורה (אלול תשס״ג עמוד לה), ע״כ. ובאמת שכדברי מו״ר מרן הראש״ל שליט״א מבואר ביביע אומר (ח״ה סי׳ יח אות ט במוסגר, ושם בגליון הערה 9).

ד. לגבי ברכת הבמבה, שבהלכה ברורה העלה לברך עליה כדין חטיפי תירס, ושכן הסכים עמו מרן זיע״א וכפי שכתב לו בהסכמה לספרו. אולם נודע דעת מו״ר מרן הראש״ל שליט״א שיש לברך על הבמבה האדמה עפי״ד רבנו ירוחם ותה״ד שכיון שהוא זן מיוחד ועושים כן אדעתא דהכי, לכן יש לברך כברכתו. וכ״כ במכתב (י״ב אדר תשע״ה) בזה״ל: ביקרתי במפעלי אוסם, וראיתי שעושים את הבמבה מגרגירי תירס המיוחדים לכך, שאינם ראויים לאכילה אלא על ידי ריסוק או ניפוח, ונוצרו בשביל כך, ולכן יש לברך עליהם בורא פרי האדמה וכו׳, והוא על פי דברי רבינו ירוחם, שכל שאינו ראוי לאכילה אלא ע״י ריסוק או ניפוח, אין ברכתו משתנית. ולכן מברכים על הפפקורן בורא פרי האדמה. והבמבה אי אפשר לעשותה אלא מהסוג של התירס היבש, שהוא גרגירי פפקורן, וגרגירים אלה לא ניתן לאוכלם אלא על ידי ריסוק או ניפוח, ולא כמות שהן. ולכן ברכתם בורא פרי האדמה. דהכי אורחייהו. וכן מבואר בתרומת הדשן. **ומה שכתב מרן אאמו״ר עט״ר זיע״א הכ״מ בהסכמה לס׳ הלכה ברורה שיש לברך על כיו״ב שהכל, בזמנו אמר לי מרן אאמו״ר, שהוא חשב שהטעם שכתבנו לברך על זה האדמה הוא מפני שמורגש טעם התירס, והוכיחו לו שאין טעם התירס נרגש, ולכן כתב מה שכתב, אבל לאחר שראה שוב את מקורות ההלכה שכתבנו, וקרא שוב את דברי רבינו ירוחם ודברי תרומת הדשן סימן כט, והגר״ז, והמשנ״ב, והחיי אדם כלל נא, ועוד אחרונים, שכל שאי אפשר לאוכלו אלא על ידי ריסוק ברכתו בורא פרי האדמה. ולאחר שראה הדברים הסכים עמנו לברך על הבמבה בורא פרי האדמה. וכן נהג בעצמו ובירך בפנינו ב׳ פעמים על הבמבה בורא פרי האדמה.** וכמובן שכך יש לנהוג הלכה ולמעשה, עכ״ל. ובאמת שכדברי מרן שליט״א, כן נמצא במכתב שחתום עליו מרן זיע״א בכתב ידו שיש לברך על הבמבה בפה״א (והובא בספר ברכה נאמנה).

הראת לדעת כמה דוגמאות שבהם רואים שבא חכם לבאר דעת מרן זיע״א ופעמים שאומר כן אף משמו, וכגון שהסכים עמו וכדומה, וזה לפעמים היפך הנראה מדבריו, וכן יש עוד דוגמאות בזה וכל היד המרבה לחפש תמצא עוד כהנה וכהנה (כמו לדוגמא האם אומרים תחנון במנחה בער״פ שני שלד׳ הילקו״י אין אומרים ולהלכה ברורה אומרים. או לגבי מי שנשאר ער כל הלילה מתי יברך ברכות השחר לילקו״י מועדים הל׳ הושע״ר מברך בעלות השחר אם ברכות התורה, ולהלכה ברורה סי׳ מו או׳ כ מברך בחצות. או לגבי אם בירך ברכה אחרונה כדי שלא יעבור הזמן, אבל בדעתו להמשיך לאכול עוד אח״כ בילקו״י ברכות סס״י קעח כתב שישתה בלא ברכה, ובהלכה ברורה ח״ט סי׳ קעט ס״ז שיברך. או לגבי אדם שיודע שלא יכוין בתפילה כי קשה עליו הכוונה, להל״ב ח״ה סי׳ קא ס״ב לא יתפלל, ליבי״א ח״ג סי׳ ט או׳ ה יתפלל דסו״ס מוציא בפיו. או לגבי ברכת הפיצה המחלוקת בדעת מרן הש״ע (על סי׳ קסח סעיף יז), להל״ב מזונות מספק, ליבי״א המוציא בהיגלות דברי הראשונים. או לגבי ברכת לימון חמוץ עם סוכר, להל״ב שהכל, לחזו״ע העץ, וביאר יותר בחזו״ע מעשרות, או לגבי ברכת בושם סינטטי להל״ב אינו מברך לחזו״ע וילקו״י מברך. או לגבי על ג׳לי גרבר גבינה וכיו״ב להל״ב מברך נפשות על כזית באכ״פ, לחזו״ע וילקו״י אינו מברך. או לגבי אם נגע במקומות המכוסים באמצע סעודה להל״ב (ח״ח סי׳ קסד ס״ו) נוטל בברכה, לילקו״י (סי׳ רצא ס״ג) בלא ברכה דליכא חזקת חיוב. או לגבי לערות רותחין בשבת על ביצה שעירה עליה מערב שבת להל״ב אסור, לחזו״ע וילקו״י מותר. או לגבי הגומל על

יורדי הים פחות מזמן פרסה, להל״ב אינו מברך, לחזו״ע וילקו״י מברך), וכאן עומד הלומד ושואל היאך לדון ולהתייחס לדברים מעין אלו.

ובאמת שהנראה לבאר בהאי עניינא בהסתכלות הנכונה בדעת מרן זיע״א הוא ע״פ מה שהיטיב להגדיר את דרכו והנהגתו בקדושה של מרן זיע״א (באופן כללי) הגאון רבי אברהם יוסף שליט״א במכתב (מתאריך ט׳ סיון תשע״ה), שנשאל ע״י אחד מבניו שיש המבקשים לדעת מה יש בידו ממרן רבנו הגדול זיע״א אודות הויכוח בדעתו על ענין הלכתי מסויים, ובין דבריו שם הגדיר את היסוד היאך להתייחס לעניינים מעין אלו בטוטו״ד, וז״ל: ...הבין מרן זצ״ל שבסיס האיסור שכתב ביביע אומר במקומו עומד והורה לי לפרסם שדעתו לא השתנתה. לצערי כמה תלמידי חכמים מובהקים שנשאו ונתנו עם מרן זצ״ל, הבינו שהסכים עם דבריהם אע״פ שבספריו כתב אחרת מדבריהם, **ובשיחה עמו הבנתי שלא בכל דבר דעתו היתה נוחה ממה שדברו** אלא שלא רצה להאריך בעניין, ולכן אין לנו אלא תורה שבכתב שהיא מקור חיותנו וממנה נשאב דעת וחכמה ואין בלתה. **עדינותו ומחשבתו לעודד תלמידי חכמים הם שהנחו את הנהגתו בקודש, ולא תמיד ירדו לסוף דעתו גם תלמידי חכמים גדולים**, עכ״ל.

ומיניה נלמד לנ״ד לדברים שאומרים משמו של מרן זיע״א, שלא תמיד הוא היה מסכים אם מה שהיו אומרים בשמו, ופעמים שהיו מדברים עמו אף ת״ח גדולים והיה מראה להם מפני הכבוד כאילו הוא שומע את דבריהם, אך באמת שדעתו לא הייתה מסכמת עימם ורק הראה להם כן משום ״**עדינותו ומחשבתו לעודד תלמידי חכמים הם שהנחו את הנהגתו בקודש, ולא תמיד ירדו לסוף דעתו גם תלמידי חכמים גדולים**״, וא״כ נלמד מזה שכל דבר שאומרים בשם מרן זיע״א יש לנו לבחון אותו לפי גופו של עניין, שאם הוא בא כסיוע לפסק שכבר מבואר מדברי הפוסקים אה״נ נקבל אותו כיהודה ועוד לקרא, אבל אין לנו ללכת ע״פ שמועה ולפרוך יסודות מוסכמים בהלכה, וכ״ש לא בדברים שאנחנו אכן יודעים כבר מה צריכה להיות דעתו של מרן זיע״א ע״פ מה שטרח לברר לנו בספריו, שבזה ״אין לנו אלא תורה שבכתב שהיא מקור חיותנו וממנה נשאב דעת וחכמה ואין בלתה״.

אולם נראה שכו״ז מדובר בסתמא היכא שמעיד בפנינו חכם מסויים שכן הסכים עמו הרב או בנ״ד מרן זיע״א שבזה יש לנו לקחת את הדברים בערבון מוגבל, ולפי גופו של עניין וכנ״ל, וזה ע״פ שאמרו בגמ׳ בבא בתרא (קל:) תנו רבנן אין למדין הלכה לא מפי למוד, ולא מפי מעשה, עד שיאמרו לו הלכה למעשה. אולם איפה שראינו שיש לחכם תלמיד הדן ומחפש תמיד רק לברר ולהעמיד את דבריו, ומבטל תמיד דעתו בפני רבו אף כשעדין לא עלה בידו ליישב דבריו, א״כ בזה ברור שהיחס שלנו לדבריו יהיה באופן שאנו נקבל את דבריו ואת עדותו שמעיד שכן הייתה רבו, שהרי אין הוא בא לומר אחרת מהמבואר בדברי הרב ורק אומר שהציג הדברים והטענות בפני הרב והסכים עמו, ואז יש לנו מקום לומר שעדינותו ומחשבתו של הרב וכו׳ הם שהנחו אותו וכו׳, אלא כאן החכם מחפש מעיקרא מהי דעת הרב, והוא אינו מחווה דעה כלל, ובפרט שכל לימודו מכוון לעמוד תמיד על דעת רבו ולא לחפש מה הבין הוא בעצמו בסוגיא. וחילוק זה מבואר יוצא פשוט ממה שאמרו מעי״ז על המגיד משנה שבד״כ דבריו נאמנים עלינו בדברי הרמב״ם יותר משאר פוסקים, וכמ״ש הרדב״ז (תשובה אלף תד ואלף תעז) שהוא מפני ״שנתן אל לבו לפרש דברי הרמב״ם, ועבר על כולו, והיה סדור לפניו וברור כשלחן ערוך, ודקדק בדבריו ככל הצורך״, ע״ש. וא״כ לגבי נ״ד בדעת מרן זיע״א נראה ברור שדברי מרן הראש״ל שליט״א יותר ברי סמכא עבורנו בדעת אביו מרן זיע״א יותר מכל חכם אחר, מאחר וכל עסקו של מרן הראש״ל שליט״א הוא רק בדעת אביו מרן זיע״א וע״ז מוסר נפשו בכל כוחותיו, ומתאמץ להבין וליישב דבריו, ורק על פיו יישק דבר, א״כ אנו אומרים בפה מלא שהוא יותר יורד לדקדק בדבריו ולהגיע לחקר האמת בדעתו, משא״כ חכמים שאינם ממש כן, אף שהם גם בקיאים בתורתו מ״מ הרי אין הם מוסרים

נפשם רק לפסקיו ולדרכו של מרן זיע״א, ואף לא נמנעים מלחלוק עליו, וא״כ יש לנו לומר שהם לא תמיד דקדקו בדבריו ופעמים שהיה נראה להם שכן דעתו של מרן, או שענה להם רק לגופו של עניין ואי״ז עניין להוראה לרבים, ובכו״ז פירסמו דעתו.

[וכד עסיקנא בהא חשוב לציין למה שראיתי בביאור הגר״א (סי׳ שא סמ״ב ד״ה אם יש) שכתב: ובזה יתורץ הרמב״ם (בפ״ב מהל׳ ציצית ה״ז), דפסק הרמב״ם וכו׳, והשיג עליו הראב״ד שהוא נגד מסקנא דעירובין וכו׳, ושאלו חכמי לוניל להרמב״ם קושיא זו, והשיב להם (פאר הדור סימן כב) וז״ל בתשובתו, ודאי אמת כדבריכם וטעיתי, ותקנו הנוסחא, ע״ש. אבל האמת תורה דרכו שדבריו הראשונים ברורים וקיימים ולא טעה כלל, ואשתמיטתיה להרמב״ם בתשובתו וכו׳,שיטת הרי״ף וכו׳, וגם שיטת הרמב״ם ממש כשיטת הרי״ף כדרכו וכו׳, עכ״ל. ומיניה נלמד יסוד גדול, שפעמים שמציגים בפני החכם טענות על מה שכתב, ומחמת שאינו בסוגיא בדוכתא מסכים עם הטוען, (עי׳ רש״י שבת ג: ד״ה לא תשייליה), ובאמת אינו כן, כמבואר בדברי הגר״א לגבי הרמב״ם, ולכן למעשה אפי׳ החכם סבור שהוא ודאי טעה, פעמים יש לתלות שזהו מחמת שאינו בדוכתא, וכ״ש במקום שהוא רק הראה פנים לסוברים אחרת, וא״כ גם רב החילוק בין תלמיד הרוצה להעמיק ולהבין רק את דעת רבו, שאם יראה שהרב אינו בסוגיא בדוכתא וכדו׳, הוא יניח הענין ולא ינסה להוציא מכאן הלכה, שרק דעתו של רבו היא נר לרגליו, והוא יודע שא״א ללמוד מכאן הלכה, שהרי אם ישאל את הרב אם לעשות כן הלכה למעשה לא בהכרח שהרב יסכים עמו, משא״כ חכם אחר שכבר תשובתו ערוכה, והוא רוצה רק לברר שמא מחמת טענותיו גם הרב יסכים עמו, יתכן שדעתו תהיה נוטה לפרש בזה את שתיקת הרב או את אמירתו כהודאה, אפי׳ שהרב אינו בסוגיא מספיק בשביל זה, ובאמת שזה אינו. ואביא דוגמא לזה, שהנה נודע שבנו של מו״ר מרן הראש״ל שליט״א, הג״ר עובדיה שליט״א (ר״י אהל יוסף), כתב תשובה להתיר לקנות כרטיסים למפעל הפיס, והציע את הדברים בפני מרן זיע״א והראה לו פנים להקל בזה, והנה מרן הראש״ל שליט״א ששמע את הדברים ידע להסתכל עליהם בצורה ממוצעת, שאכן מעיקר הדין דעת מרן זיע״א להחמיר אלא שמראה פנים למי שמקל, ונפק״מ שאין למחות בידי מי שמקל בזה, וכמ״ש במכתב (ה׳ ניסן תשע״ה): לכתחילה אין לספרדים להשתתף בהגרלות מפעל הפיס, וכמ״ש בשו״ת יביע אומר ח״ז חלק חו״מ (סי׳ ז׳) שלפי דעת הרמב״ם ומרן הש״ע יש לאסור, משום דאסמכתא לא קניא, והוי גזל מדבריהם, ומ״מ מרן זיע״א בסוף ימיו היה נראה לדעתו שהמיקל יש לו על מה לסמוך, כיון שחלק מהכספים הולכים לצדקה, והקונה סבר וקיבל ליתן סך זה אף אם יש סיכוי גדול שלא יזכה. אך לכתחילה יש להמנע מכך. דהא אם יבוא אליהו הנביא ויגיד לו שלא יזכה בפיס, אטו יקנה בכל זאת. וכל מה שקונה על דעת שיזכה. ואכתי הוא אסמכתא. מ״מ ספרדי המיקל להשתתף בהגרלה אינו פסול לעדות דסו״ס הוא דבר השנוי במחלוקת, ע״כ. (ודע שבעצם מ״ש שחלק מהכספים הולכים לצדקה, הג״ר אברהם יוסף שליט״א טוען שבירר שהמציאות אחרת, ואכמ״ל). הרי לך דוגמא שרק מי שהוא אכן כל מטרתו אך ורק להעמיק להבין את דעת רבו, יידע להבחין באמת מתי דעת הרב כמו החכם שאמר בפניו, ומתי דעתו לא השתנתה והוא רק מראה פנים, ודו״ק. (עוד יש לציין, שבבדיקה שעשיתי על הכמות והאופנים שהזכיר מרן זיע״א את דברי בנו מרן הראש״ל שליט״א, מצאתי שאכן יש פער משמעותי הן בכמות והן באופנים ממה שהזכיר דברי אחרים, אלא שאינו ענין לכאן כ״כ.]

ובאמת שכשדיברתי באיזה נושא הלכתי עם הג״ר שאלתיאל עמר שהיה מסייע למרן זיע״א ונושא ונותן עמו בשעת הלימוד במהלך הרבה שנים (ומרן זיע״א הזכירו בהקדמות לספריו), והוא העד העיד בפנינו (במוצאי צום גדליה התשפ״ב) על עניינים שיש בהם מחלוקות בדעת מרן זיע״א, כגון בין בניו הגר״ד ומו״ר הראש״ל וכדומה, וביאר לי את החילוק הנ״ל שבאמת יש לקחת בערבון מוגבל מה שאומרים בשם מרן זיע״א ולא לסמוך על כל דבר בעניים עצומות, שהוא ראה בעיניו שפעמים היו באים לרב באמצע הלימוד והיו מדברים אם הרב, והרב היה אומר להם כן כן,

בשביל שיתנו לו ללמוד, והם היו מפרשים את זה כאילו הוא מסכים עמם, אבל כשהלכו והוא שאל את מרן האם באמת קיבל דבריו או מדוע קיבל דבריו, באמת היה משיב לו מרן שהוא לא הסכים עמם ופעמים אפילו לא לגמרי הבין את כל דבריהם רק אולי את העיקרון, והוסיף לי שבשונה מכך בנו הראש״ל הרב יצחק שהוא היה יושב בקביעות עם הרב ועובר איתו על הילקו״י בצורה מסודרת, ודבריו בשם הרב הם נכונים, עכ״ד. (והתבטא ואמר לי בצורה חריפה על רבנים שאומרים דברים בשם מרן שבאמת מעולם לא הייתה דעתו לכך, ורק רצו להבין כן מדבריו לצורך דבריהם).

חיזוק לדברי גדולי הפוסקים שכתבו לברך על שניצל שהכל שבאמת אחרי בירור המציאות נראה שעיקר הכוונה בנתינת הפרורי לחם הוא למנוע מהעוף להתקשות

והנה אחרי בירור המציאות בעיקר מטרת נתינת הדגן בשניצל היום, נראה שבאמת מעיקרא דדינא פירכא שבאמת אין עיקר כוונת הנותנים את הפרורי לחם בשניצל הוא לתת טעם, אלא שבוודאי אינו כאחד מהמרכיבים העיקריים, שהרי עיקר רצונו הוא לאכול בשר או דג, אלא שמכינים אותו בצורה היותר טובה ומשובחת, והדגן אינו אלא להכשיר ולהשביח. ומה גם שאף דרוב הנשים עושות כפי שלמדו מהאמא, ואינם חושבות מדוע צריך לזה כלל, ולכן אם נשאלות על זה יענו מסתמא בשביל הטעם, אולם מי שמבינה בבישול, וכן מי שמכינה פעמים בלי דגן ופעמים עם דגן, יודעת לומר בבירור, שבלי הדגן השניצל עלול להתקשות בטיגון, ואחר הטיגון תוך זמן לא ארוך בודאי שנעשה יבש וקשה. מפני שללא הדגן השניצל נוטה להתייבש בטיגון, ולאחריו, מפני שהטיגון מפריש ממנו כל הנוזלים שלו, והדגן שומר על זה. ונמצא שהדגן בא להכשיר הכנת השניצל בצורה טובה, וכן בירר לנו את המציאות בזה ידידינו הר״ר נתנאל קנתן שליט״א עם כמה שפים וטבחים ואמרו שאכן עיקר המטרה האמיתית בנתינת הדגן בשניצל הוא למנוע מהעוף להתקשות.

וא״כ בכה״ג נראה ברור שאף שהדגן נותן טעם בשניצל מ״מ כיון שעיקר הכוונה הוא להכשיר את השניצל למנוע ממנו להתקשות, א״כ בזה לכו״ע יש לברך כברכת העוף, ולא על הדגן שהוא טפל לעוף שהוא בא רק להכשירו, וכמ״ש לנו בהדיא הרב פרי תואר (סי׳ קיג ס״ק יד) בזה״ל: שאני כה״ג דעיקר שעושין הקמח הוא כדי שלא ידבקו הדגים במחבת, והגם שמוסיף קצת טעם מחמת הקמח, עכ״ז לאו להכי עבידי ושרי, ודמיא הא למה שכתבו התוס׳ שעושין אותו לדבוקי בעלמא וכו׳, ע״כ.

ושוב מצאתי בס״ד שכ״כ להדיא בשו״ת שערי יושר (חנניה, ח״ב סי׳ כו אות ב) ״דשמעתי מיודעי דבר, שעיקר המטרה שעושים מעטה לשניצל, זה כדי שהבשר לא יצטמק ויתיבש ע״י הטיגון, ונמצא שהמעטה לא בא ביסודו להטעים את השניצל, אלא למנוע ממנו קלקול בשעת הטיגון״, עכ״ל. (והביאו בספר ברכה נאמנה במילואים) והוא ממש כדברינו בס״ד. וכ״כ החיד״א בספר ברכת יוסף אברג׳ל עמ׳ 509- 510 ע״פ בירור המציאות בזה, ע״ש. והג״ר משה שרון בשו״ת חבצלת השרון (סי׳ ה), וכ״כ הג״ר אלקנה ישראל בשו״ת אבא ב״ם (ח״ד סי׳ ב) שעיקר המטרה שעושים מעטה מדגן לשניצל הוא לשמור על טריות העוף, ולכן יש לברך על השניצל שהכל.

וכ״כ בספר מחוקק במשענותם (סי׳ רח או׳ יח) בזה״ל: הנה אף שיש שכתבו דהפירורי לחם נותן טעם כעיקר בעוף ויש לברך במ״מ, **נראה פשוט לאחר בירור הענין**, דאין הפירורי לחם בא לתת טעם בשניצל, אלא עיקרו הוא שלא ידבק העוף במחבת לכך נותנים אותם בפירורי לחם וביצה כדי שלא ידבקו ולא משום לתת טעם, **ועוד יש כונתם משום שאם יטגנו את השניצל כמות שהוא בלא הפירורי לחם הוא יתקשה ולא יהיה ראוי לאכילה כ״כ, לכך נותנים אותו בפירורי לחם וביצה**

ואז השניצל נהפך לרך ונוח לאכילה ואין עיקר כונתם לתת טעם, א״כ זה פשוט דיש לברך שהכל, ע״כ.

וכן ראיתי בספר ברכת הנהנין (פ״ד עמ׳ קכט) שהביא מדודו **הגרש״ז אויירבך** זצ״ל שיש לברך על שניצל שהכל משום שאע״פ שהציפוי מטעים את הבשר, מ״מ **עיקר מטרתו** הוא שהעוף לא ידבק, וכן **למנוע מהעוף להתייבש**, ע״ש.

ובאמת שיש לדעת שגם המילה שניצל אינה מתייחסת כלל לדגן, אלא פירושה הוא עוף, שאחד הרואה את הפירוש למילה זו (שמקורה בוינא ועוד) יראה שהוא ״כתות״ והיינו חזה עוף חתוך, ושו״ר שכ״כ כבר להדיא בתוך דבריו בשו״ת באר משה שטרן (ח״א סי׳ סא) בזה״ל: אלא במולייתא ששמו מוכיח עליו שהוא דבר הנעשה מחמשת מיני דגן, וכוונת האוכלים לאכול הפירות העיקר וגם המזונות המולייתא, משא״כ בבשר ודגים הנ״ל (שניצל) **שבכלל אין שם מחמשת מיני דגן עליהם**, עכ״ל. וידוע מה שכתבו לנו הפוסקים שמשם העצם של המוצר או המאכל אנו למדים הרבה פעמים שעל שם מה שהוא נקרא הוא העיקר שבו, ופשוט.

[והנה יש שהביאו ראיה לברך על שניצל מזונות מהא דאיתא בע״ז (לח.) לגבי כסא דהרסנא שסמידא עיקר, אולם באמת שכל המעיין בדברי רש״י שם יראה שאין להוכיח מיניה מידי, וכבר האריכו להשיב ע״ז בקובץ מבית הלוי יב עמ׳ קו בטוטו״ד, יעויי״ש].

סימן ב׳

בירור יסודי ומקיף בגדר חמשת מיני דגן עד ההלכה למעשה בשאר מאכלים מחמשת מיני דגן

היכא שהדגן הוא חלק מהמאכל והוא טפל

הנה כבר הארכנו בזה בתשובה לעיל לגבי ברכת השניצל, והבאנו באורך את סוגיות התלמוד ראשונים ואחרונים, ולכן לא נחזור כאן על הדברים, אלא נביא בקצרה רק את עיקרי הדברים ואת המסקנות שיצאו לנו שם מדברי הפוסקים.

שהנה בגמרא ברכות (לז:) מבואר שעיקר הכלל שכל שיש בו מחמשת מיני דגן שמברכים עליו במ״מ, הוא נאמר לעניין שאנו לא מסתכלים על הכמות, והיינו שבשאר מאכלים שאינם מין דגן ויש לפנינו כמה מאכלים חשובים והם מעורבים, אנו נכריע שהדבר המרובה בכמות הוא יחשב עיקר, והדבר המועט יחשב לטפל, אך במין דגן התחדש לנו בתלמוד שהמעט נחשב להרבה והוא עיקר ויש לברך עליו, וה״ט שכיון שמצד מהותו הוא אכן חשוב שהוא עיקר, א״כ אין הכמות מגרעת לנו כלום שמאידך הרי מין דגן חשוב הוא.

ובגדר מה שבעינן שהמין דגן יהיה חשוב ועיקרי מצד מהותו שיהיה ראוי שנברך עליו, המעיין בלשונות הראשונים יראה שיש לנו בזה לכאו׳ מחלו׳ בגדר הדבר, והוא שמדברי חלק מהראשונים מבואר שכדי שנברך על הדגן אף שהוא מועט בעינן שהוא יהא עיקר התבשיל, ושהתבשיל יהיה קרוי על שמו, אך אם הוא בא רק להטעים את המאכל אף שהוא חלק מהתבשיל מ״מ אין לברך עליו, שבעינן שיהיה עיקר ממש, וכן משמעות המאירי והפרדס ועוד, וכן מבואר בדברי הדרכי משה (סס״י רד). מאידך מצאנו עוד גדר בראשונים, והוא שכדי שנברך על הדגן אף שהוא מועט בעינן שיהיה חלק מעיקר המאכל, ולא שיבוא כמשרת למאכל, והוא אינו חלק ממנו (וכמו חלב חיטה ודבש שביאר מרן הב״י), אך כל שהוא חלק מהמאכל, אף שהוא בא להטעים את התבשיל, ואין התבשיל קרוי על שמו, מ״מ כיון שהוא חלק מהמאכל חשיב להני ראשונים עיקר, וכן מבואר בדברי הרשב״א, וכ״נ מדקדוק לשון הרא״ה והריבב״ן שהדגישו שהתנאי שהדגן יחשב כעיקר הוא דווקא שהוא חלק מהמאכל ומהתערובת, אך אם הוא אינו חלק מהמאכל אינו חשיב עיקר, ומשמע שזה התנאי היחידי שיש להם. (ובד׳ הרא״ש ור׳ יהודה החסיד יל״ד, וראה להלן)

ומדברי מרן הב״י נראה שסובר שהגדר בזה הוא כדברי הרשב״א שכל שהוא מעיקר המאכל חשיב עיקר, ואף שאין התבשיל קרוי על שמו, והוא רק בא לטעם את עיקר המאכל ולהכשירו, מ״מ כיון שהוא חלק מהמאכל חשיב עיקר, שהנה בב״י (רס״י רח) כתב בזה״ל: מ״ש רבינו הילכך תבשיל שהוא מחמשת המינים אפילו עירב עמו דברים אחרים עד שנעשו רוב מברך עליהם בורא מיני מזונות, כן כתב שם הרא״ש (סי ז) שאפילו רובו ממין אחר כיון שעיקרו מחמשת המינים מברך עליו בורא מיני מזונות, ובגמרא שם (לז:) אמר רבא האי ריהטא פירוש חביץ קדרה דחקלאי דמפשי ביה קמחא, במ״מ, מ״ט דסמידא עיקר, דמחוזא דלא מפשי ביה קמחא שהכל מ״ט דובשא עיקר, הדר אמר רבא אידי ואידי במ״מ, וכתב הרשב״א דובשא עיקר פי׳ רובו דבש ומיעוטו סולת, ואי נמי עיקרו מחמת הדבש, וסלתו להטעימו ולהכשירו, ומ״מ כיון דסלתו מעורב בו להכשירו מברכים על הסולת, כדאסיקנא מהא דרב ושמואל וכו׳ דהתם הוא משום דקימחא לאו להכשיר ולמיהב ביה טעמא מערביי ביה, אלא לדבוקי בעלמא, אבל הכא לאכשורי תבשילא איהו עיקר ועליה מברכין, עכ״ל. הרי שהעתיק לשון הרשב״א שכל שהוא חלק מהמאכל חשיב עיקר. (גם מבואר בדבריו שהבין שהרא״ש סובר נמי כדברי הרשב״א, והיינו דמ״ש הרא״ש ״עיקר״ היינו שכל שהוא חלק מהמאכל חשיב עיקר, אולם אכתי אפש״ל שאין להוכיח מידי מדברי מרן שהגדר הוא כדברי הרשב״א, שעיקר כוונת מרן הוא להביא שבחמשת מיני דגן לא אזלינן בתר הכמות אלא כל שהוא נותן טעם הרי הוא עיקר ולזה הביא דברי הרא״ש, וכן את דברי הרשב״א שבתרוצו הראשון מבואר ג״כ הכי, ולעולם בגדר של ״עיקר״ המאכל יתכן שמסכים כפשטות דברי הרא״ש

שבעי׳ שיהיה ממש ״עיקר״, ולא כהרשב״א שסגי במה שהוא מעיקר המאכל, והוא הביא את הרשב״א בשביל מה שמבואר בתירוצו הראשון שלא הולכים לפי הכמות וכמ״ש הרא״ש, ודו״ק)

נמצא שלכל הדברות אין חולק שהיכא שהדגן הוא טפל, והוא אינו חלק מהמאכל, הרי הוא טפל, ואין מברכים עליו, ורק היכא שהוא בא כחלק מהמאכל ונותן טעם בזה באנו למחלו׳ הראשונים שלדעת המאירי ודעמיה בעינן שיהיה ממש עיקר המאכל, ואם בא רק להטעים אין מברכים עליו, וכן נראה מדברי הרמ״א בדרכי משה, ולדעת הרשב״א ודעמיה כל שהוא מעיקר המאכל והוא מחמשת מיני דגן אף שהוא בא רק להטעים חשיב עיקר ומברכים עליו, וכן נראה מדברי מרן הב״י.

ובפשטות כן מבואר מלשון מרן השו״ע (סי׳ רח ס״ב): חמשת מיני דגן ששלקן או כתשן ועשה מהם תבשיל, כגון מעשה קדירה הריפות וגרש כרמל ודייסא, אפילו עירב עמהם דבש הרבה יותר מהם, או מינים אחרים הרבה יותר מהם, מברך עליו בורא מיני מזונות, ולבסוף על המחיה, אבל אם לא נתן הדגן בתבשיל אלא לדבקו ולהקפותו בטל בתבשיל, ע״כ. ובפשטות נראה ממרן שכל שהדגן בתערובת יש לברך עליו כברכתו, אא״כ הוא בא לדבק. ואפשר לדחות.

האם בעינן שיהיה שיעור של כזית בכדי אכילת פרס מהדגן לעניין ברכה ראשונה ואחרונה

הנה כבר הבאנו בתשובה בדין השניצל את מ״ש בהלכות הריטב״א (פ״א הכ״ח) בזה״ל: כל תבשיל שיש בו שום תערובת קמח של חמשת המינין, אפי׳ הוא טפל והשאר עיקר, ויש בו כזית בכדי אכילת פרס, הרי הוא כאילו היה עיקר, ומברך עליו תחילה בורא מיני מזונות ולאחריו ברכה אחת מעין שלש, בד״א כשהוא מעיקר התבשיל, אבל אם אינו נתון אלא להכשיר, כגון קמח שנותנים בתבשיל לפתות וכיוצא בו לדבק התבשיל הרי הוא טפל ומברך על השאר, ע״כ.

ומבואר יוצא מדבריו שהיכא שאין במאכל שיעור של כזית בכדי אכילת פרס מהדגן אין לברך עליו לא ברכה ראשונה ולא ברכה אחרונה.

שו״ר שכן מבואר להדיא בדברי רבו הרא״ה (ברכות לו:) שכתב בזה״ל: והא דרב ושמואל נמי דכל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות ולבסוף מעין שלש, **דווקא בדאית ביה כזית בכדי אכילת פרס**, הא לאו הכי דאפילו אכליה בעיניה בכי האי גונא לא חשיב לברוכי עליה לבסוף, וכיון דכן על ידי תערובת כי האי גונא מסתבר **ודאי דלא חשיב לא בתחלתו** ולא בסופו, ע״כ. ומבואר שרק היכא שהדגן בא ״מעיקר מהתבשיל״ ממש והיינו ״שיש בו כזית בכדי אכילת פרס״, כלומר שהוא ניכר היטב בטעמו וממשו (שהוא שישית מהמאכל) הרי הוא עיקר ומברכים עליו, אבל היכא שאינו מעיקר המאכל ממש שאין בו כזית בכדי אכילת פרס אין מברכים עליו כברכת הדגן, ואפילו שהוא חלק מעיקר המאכל והוא בא ליתן טעם בתערובת, וכ״ש היכא שהדגן בא רק להכשיר שממילא הוא אינו חשוב כלל לברך עליו.

וגדולה מזו מצאנו בדברי הרב מטה יוסף יקואל (לפני למעלה ממאתיים שנה, סי׳ א) שיש לנו לשער בשיעורי תורה רק בקמח, והמים שבלישה אינם מצטרפים, ואפי׳ שאורחייהו בהכי והוא דרך הנאתו, וכן מבואר בדברי הרב זרע אמת (סי׳ כט) שכתב שדין פת ספוגנית, שספוגה בנוזלים, שמשתערת בכמות שהיא, הוי רק חומרא דרבנן, שהחמירו דוקא גבי טומאת אוכלים, אבל בענייני ברכות אנו לא מצרפים את הנוזלים למאכל עצמו וכגו׳ אורז שהתבשל וכדו׳ (ואמנם גם בדברי הזרע אמת יש פוסקים שכתבו שכוונתו שדווקא הנוזלים שאינם בדרך הנאתו אינם מצטרפים, אך נוזלים שדרכם בכך כמו אורז וכדו׳ מצטרפים לשיעור, ובאמת שיש בפוסקים דעה שלא מצרפים כלל את הנוזלים והוא דעת הרב מטה יוסף יקואל וכנ״ל).

אולם מדברי מרן השו״ע (סי׳ רח ס״ב) מבואר שכל שיש בו מחמשת מיני דגן מברך עליו ברכה ראשונה ואחרונה אפילו שהוא מועט שכתב: חמשת מיני דגן ששלקן או כתשן ועשה מהם תבשיל, כגון מעשה קדירה הריפות וגרש כרמל ודייסא, אפילו עירב עמהם דבש הרבה יותר מהם, או מינים אחרים הרבה יותר מהם, מברך עליו בורא מיני מזונות, ולבסוף על המחיה, אבל אם לא נתן הדגן בתבשיל אלא לדבקו ולהקפותו בטל בתבשיל, ע״כ. (ואפי׳ שבסעיף ט כתב מרן שבעי׳ שיהיה כזית בכא״פ כבר יישב המג״א ס״ק טו דשאני התם דמיירי בקמחים המעורבים משא״כ במאכל

ודגן, אך במחצה״ש הביא מהלחם חמודות שאף בקמחים המעורבים (היינו שהשני לא דגן) מברך תמיד במ״מ, עכ״פ בעיקר הדין שבמאכל שמעורב בו דגן מברך תמיד ברכה ראשונה ואחרונה לד׳ מרן וכדברי המג״א כ״כ הפר״ח בשו״ת מים חיים (סי׳ א), ומרן החיד״א בשיו״ב (יו״ד סי׳ קיב) והזבחי צדק)

ובאמת שהכי מוכח מפשט הסוגיא בברכות שזכרנו בריש דברינו שכל שיש דגן במאכל ומצד מהותו הוא חשוב שהוא בגוף התערובת א״כ אף שהוא מועט מברכים עליו במ״מ ועל המחיה. וכן נראה מדברי הראשונים שכתבנו לעיל שכתבו שכל שהדגן בתערובת והוא עיקר א״כ יש לברך עליו, ומשמע שאפילו שהדגן הוא מועט, שהרי לזה אתי דינא דגמ׳ בחידושא דכל שיש בו מין דגן, וכ״ה עיקר לדינא וכפי שהסכימו רבותינו הראשונים והאחרונים שלעניין ברכה ראשונה כל שיש במאכל מין דגן והוא חשוב מצד מהותו אפי׳ שהוא מועט יש לברך עליו במ״מ, וראה עוד בספר הלכה ברורה (ח״י סי׳ רח ס״ח) שקיבץ כעמיר גורנה בזה את כל דברי הראשונים והאחרונים, יעויי״ש.

ובאמת שכ״ה ההכרעה הפשוטה בפוסקים שאין אנו משערים את הקמח כמות שהוא, ואנו מצרפים את מי הלישה לשיעור הפת, וכן בבישול את מי הבישול והנוזלים לצירוף למאכל לברכה אחרונה, וכן מתבאר בספר גן המלך (סי׳ קכב) שכתב שנראה שבדבר שדרכו לשרותו במים והוא תופח ומתרבה, וכך היא דרך הנאתו, שפיר חשיבא ליה האי תפיחה לשיעור לכל מילי, בין לאיסור וטומאה, ובין לגבי ברכות דהוי שיעור ולא מחומרא דרבנן, ושיש לזה ראיות אלא שלעת כזאת לא אחוש להנה, ע״כ. וכ״כ הגר״י טייב בספרו ערך השלחן (סי׳ רי), וכן מתבאר בדברי הרב קרן אורה (מנחות נד.) ושכ״מ באו״ח (סי׳ תפו) ברמ״א ובמג״א שנראה מדבריהם שאין צריך למעך אלא את חללו כהא במתני׳ דעוקצין, ואפי׳ במצה דאו׳, וא״כ נראה דבפת ספוגנית דל״ה חלל משתערת בכמות שהיא וכו׳ ע״ש. וכ״כ הגאון ר׳ אליהו ישראל בשו״ת קול אליהו (או״ח סי׳ ח) שכל שדרכו שע״י הבישול נתפח וכמו אורז, וכדרך הכעכין היבשים ופת סופגני שנתפחים ע״י מים, שחייב לברך ברכה אחרונה דוקא מדרבנן וכו׳, ע״ש. וכ״כ בשו״ת מהר״ם שיק (סי׳ רסד), וכ״כ הרב זכור ליצחק הררי (סי׳ סג), וכ״כ בספר תורת חיים סופר (סי׳ ר״י סק״ב), וכ״כ בשו״ת אפרקסתא דעניא (או״ח סי׳ סו), וכ״נ ממ״ש בשו״ת בית יצחק שמעלקיס (או״ח סי׳ ל), וכן מתבאר במשנ״ב (סי׳ תפו) שפת ספוגנית משתערת כמות שהיא ול״צ למעך. ובשעה״צ כתב שהוא ממתני דעוקצין, (וכבר הוכחנו בספר שיעורי אכילה במשקל דמתניתין איירי במלאה נוזלים כהיא דעלי בצלים, ע״ש). וכ״כ הג׳ חזו״א (עוקצין סי׳ ג׳ סק״ז) שפת סופגנין משתערת כמות שהיא, והיינו לכל דיני תורה, וכן לענין בהמ״ז בכזית, או בד׳ ביצים לענין דאו׳ ע״ש.

אולם כו״ז הוא לעניין ברכה ראשונה, אך לעניין ברכה אחרונה הן אמת שמדברי התלמוד והשו״ע הנ״ל מבואר בפשיטות שגם בזה שייכא האי כללא דכל שיש בו והמעט נחשב כדין המרובה, מ״מ כבר הביא לנו בזה מרן זיע״א בחזו״ע ברכות (עמ׳ קצא) מחלו׳ משולשת באחרונים, שדעת הרב זרע אברהם יצחקי (או״ח סי׳ א) שאפי׳ אם יש במאכל כזית בכא״פ מהדגן, מ״מ כל שהוא לא אכל כמות מרובה שמשער שאכל כזית רק מהקמח אין לברך אלא בורא נפשות, וכ״כ הרב פרח שושן, ובספר אגורה באהלך, וכ״כ הכה״ח בשם הגר״א ושכ״כ הגאון מליסא בדרך החיים, וכ״כ הרב בית אפרים. אולם הגנת ורדים (כלל א סי׳ כד) כתב שכל שיש במאכל כזית בכא״פ א״כ כל שאכל כזית מברך על המחיה, וכ״כ המטה יהודה, והביאור הלכה (ס״ט) והביא שכ״כ הרבה אחרונים ומהם, הנשמת אדם מהר״ם בנעט על המרדכי מאמ״ר עולת תמיד באור הגר״א (וזה דלא כמ״ש בשמו הכה״ח), ע״כ. מאידך מצאנו דעת הפר״ח בשו״ת מים חיים (סי׳ א) שכתב שכל שיש בו מחמשת מיני דגן אפי׳ מועט, א״כ אנחנו דנים את כל המאכל כאילו הוא דגן ולכן כל שאכל כזית מברך על המחיה, ושלזה הסכימו בעלי הוראה שבדור והכי נקטינן. וכ״כ בשו״ת שמש צדקה, ובשו״ת קרבן אשה, והכריע מרן זיע״א בחזו״ע שלהלכה יש לסמוך על דעה מציעתא שרק היכא שיש כזית בכא״פ מהדגן במאכל יש לברך על המחיה, שהרי יש לנו ספק ספקא שמא כדעת הפר״ח שכל שיש דגן מברך על המחיה, ושמא כהגנת ורדים שכל שיש כזית בכא״פ לכו״ע מברך על המחיה, וכאן שיש לנו את דעת מרן השו״ע שפיר יש לסמוך על הס״ס לברך.

ציפוי של דגן למאכל

הנה כבר הארכנו בזה באורך וברוחב בתשובה לגבי ברכת השניצל והבאנו שמדברי הראשונים וגדולי האחרונים נמצאנו למדים שכל שהדגן הוא טפל מצד "המהות" שלו וכגון שהוא רק מעטפת בעלמא, והוא בא רק לשמש ולשרת, אין מברכים על הדגן אלא כברכת עיקר המאכל, וכן מבואר בדברי עמודי הוראה הרמב"ם (וכפי שכתבו ג"כ בדעתו רבנו אשר ב"ר חיים בספר הפרדס, מרן הב"י, הרמ"א בדרכי משה, המג"א, מחצית השקל, מהר"ח בן עטר) והרא"ש (וכפי שכתבו ג"כ בדעתו המעדני יו"ט, עולת תמיד, לחם יהודה עייאש), רבי יהודה החסיד, המאירי, רבנו אשר בר חיים, ריבב"ן, רא"ה, ריטב"א, רשב"א (וכפי שכתבו ג"כ בדעתו הרב זרע אברהם יצחקי, פר"ח, פתה"ד), וכן יש להוכיח מדברי רבי מאיר המעילי בספר המאורות, ומדברי ספר על הכל.

וכדברי הראשונים כן דעת מרן הב"י, והרמ"א בדרכי משה (וכפי שכתבו ג"כ בדעתם הרב פמ"ג, שו"ת פלא יועץ, פר"ח, החכם צבי, הלחם יהודה עייאש, המג"א, הט"ז, המחה"ש, ועוד), וכ"פ מרן בשלחנו הטהור (סי׳ רד סי"ב) והרמ"א שם, וכן פסקו גדולי האחרונים הלבוש, הט"ז, מג"א, מחצית השקל, מהר"ם בנעט, מעדני יו"ט, פר"ח, שלחן ערוך הרב, מהר"ח בן עטר, פתה"ד, שבילי דוד, וכן מבואר בשל"ה, ובחכם צבי.

וא"כ לפי דברי הראשונים וגדולי האחרונים נלמד באופן פשוט לדין השניצל או דג מצופה בקמח או בפרורי לחם וכיו"ב, שיש לברך עליהם שהכל וברכה אחרונה נפשות, כיון שהדגן שבו ניתן רק לשמש ולשרת את עיקר המאכל שזה העוף והדג, ולכן אף שהדגן בא לתת טעם מ"מ הרי הוא טפל ואין לברך עליו, אלא יש לברך כברכת עיקר המאכל שזה העוף או הדג, ורק היכא שהדגן הוא חלק ממרכיבי המאכל בזה הדגן הוא העיקר אף שהוא מועט, אך היכא שהדגן הוא רק בא לשמש ולשרת את עיקר המאכל, והוא לא חלק מהמאכל כמו בשניצל בזה הדגן הווא טפל ואין לברך עליו, ועתה נביא את דברי גדול האחרונים שכתבו לנו להדיא שברכת השניצל הוא שהכל, משום הטעמים הנ"ל שכל שהדגן הוא בא רק לשרת הוא טפל ואין לברך עליו.

וכן פסק להדיא הרב פתה"ד (הובא לעיל) בנדון **הדג שמצופה בקמח שיש לברך עליו שהכל**, ואפילו שהקמח בא לתת טעם, מ"מ הרי הוא טפל שהוא בא רק לשרת את עיקר המאכל שזה הדג, וממילא ה"ה בשניצל. וכ"פ בשו"ת שבט הלוי ח"ד (סי׳ קסא ד"ה ומה ששאל) לגבי השניצל, דפשוט לו שלא יברך מזונות וברכתו רק שהכל, דאע"פ שאינו לדבק, **מ"מ דבר מצופה מברך כברכת העיקר ולא כציפוי**, עי׳ או"ח סי׳ רב סעי׳ יג ובפוסקים, ע"כ. וכ"כ בשו"ת באר משה שטרן (ח"ה סי׳ סא) להוכיח מדברי הרמב"ם שיש לברך על השניצל שהכל שהרי הדגן הוא טפל. וכ"פ בשו"ת להורות נתן (ח"ד סי׳ ט) שפשוט שיש לברך על השניצל שהכל, ואפילו שהקמח נותן טעם מ"מ **עיקר כוונתו הוא אכילת הבשר ולא הציפוי**, ע"ש. וכ"כ הגאון רבי אשר ויס בשו"ת מנחת אשר (ח"ב סי׳ יד או׳ ה), וכ"כ בספר אבני ישפה (ח"ח סי׳ פט), וכ"כ עוד (ח"ו סי׳ לח ענף ב), וכ"פ בספר מנחת הפרי (ח"א סי׳ כ), וכ"פ בשו"ת עולת יצחק רצאבי (ח"ב סי׳ סד), וכ"פ בספרו שלחן ערוך המקוצר (ח"א סי׳ לד הע׳ טו) ושכ"כ בשו"ת נצח יוסף (ח"ב סי׳ יא), וכן העלה הגר"י ליברמן בשו"ת משנת יוסף (ח"י סי׳ נ), וכן העלה הגר"מ קארפ בספרו משמרת מועד (ברכות לו:), וכ"פ הגאון רבי שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א בעל שבט קהתי וכפי שהשיב בספר מה טובו אהליך יעקב (ח"ד עמ׳ תיג), וכ"פ הגר"מ מאזוז שליט"א וכפי שהשיב בקובץ פניני הפרשה (יג, תשע"ב עמ׳ 76).

וכן ביאר לנו כו"ז בהרחבה וביתר ביאור בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי׳ כד), ואמרתי להעתיק את לשונו ששם ביאר לנו והגדיר לנו בצורה ברורה את דין כל שיש בו, ומיניה לדין ציפוי של דגן, וז"ל: הנה הא מילתא פשיטא להלכה דכל שיש מחמשת המינים של תבואה דאמרינן דחשיבי לברך עלייהו, הגם שהם מיעוט נגד דבר שנעשה עמו מברך על ה׳ מינים אפילו הם תערובת גמור כמבואר סי׳ רד סי"ב וסי׳ רח ס"ג, והוא סוגיית כל הראשונים, וכן דבר פשוט דגם אם לא נתערב רק מונח מלמעלה ולמטה ושאר המין מלמטה או באמצע וכה"ג, אע"פ ששאר המין ניכר בפני עצמו, וכאשר יוצא מסי׳ קסח ס"ז לדעה ראשונה, ודין מרקחת בסי׳ קסח ס"ח דבטל המזונות

למרקחת הוא ענין אחר דאין דעתו לאכול מזונות אלא מרקחת, רק שקשה לאכלו בלי שיחזיק המרקחת ע״י הרקיקין, משא״כ אם לקח הכיסנין הנ״ל (גביע גלידה) שמצד עצמו הוא אוכל רגיל בתור מזונות, רק עכשיו משתמש לאכל בו האייזקרים (גלידה) בוודאי צודק כת״ר דעליו לברך מזונות ולפטור ברכת שהכל, כאשר העיר לנכון ממש״כ המ״ב סי׳ קסח ס״ק מה.

ומה שכ׳ בשם ספר שבילי דוד או״ח בכללי ברכות (ה- ו) **דהא דה׳ מינים עיקר הוא דווקא היכא שנתערב ונבלל, משא״כ אם הוא רק ציפוי עליו אז אינו נעשה עיקר**, וכת״ר הקשה בצדק מדין הנזכר בסי׳ קסח לענין המולייתא שהוא כנ״ל בתוך הפלאדן שניכר בפנ״ע ואעפ״כ מברך על המזונות ופוטר המולייתא, הנה ספר שבילי דוד לא נמצא אצלי, אבל כפי שהעתיק כבודו, אין שום קושיא עליו, דיש לנו ג׳ כללים, חדא כעין כיסנין מלמעלה ומלמטה וכעין האי דמרקחת, שנית תערובת קמח בתוך תבשיל כהאי דסי׳ רד וסי׳ רח כנ״ל, שלישית ציפוי שהזכיר השבילי דוד. הדברים היפך שהבין כת״ר דודאי היכא דמזונות ניכר בפנ״ע כהאי דכיסנין (גביע גלידה שיש בו טעם) פשוט מאד כיון דמזונות חשוב והיא גוף בפנ״ע שיברך ע״ז ונעשה עיקר ופוטר הטפל האמצעי. אלא גם בתערובת אע״פ שאין המזונות ניכר בפנ״ע והוא מיעוט אעפ״כ מברך על המזונות מחמת חשיבות ה׳ מיני דגן, **מ״מ אע״פ שאמרנו שאע״פ שאינו בעין ואינו ניכר מחמת התערובת דמברך מזונות, דוקא כה״ג, אבל כשהוא מצופה ממש על דבר אחר, כגון ציפוי קמח קצת על פרי, כה״ג שהפרי עיקר והציפוי נעשה כצורת הפרי ורק כקליפה עליו, בזה פשיטא דמברך רק כמו הפרי, וכאשר ביארתי במק״א בעניין ציפוי קמח על דגים ובשר, ועיין במ״ב סי׳ רד ס״ק נא בשקדים המצופים בסוכר בשם הפמ״ג, ובזה אין חילוק בין שאר מינים למזונות דציפוי ממש היותו רק כעין קליפה, לעיקר הדבר, יש כאן טפל ועיקר שמברך על העיקר ופוטר את הקליפה, כמי טפילת הפת למלוח וכה״ג וזה פשוט**, עכ״ל.

נמצאנו למדים שכל שהדגן אינו בא אלא לצפות את המאכל, א״כ הרי הוא טפל, ואין לנו לברך אלא על המאכל שהוא העיקר, ומברך על העיקר ופוטר את הטפילה.

כיס של דגן שממולא במאכל

כתב הטור (סי׳ קסח ס״ז): פת הבאה בכסנין והוא פת שעשוי כמין כיסים מלאים סוכר שקדים ואגוזים ומיני תבלין, מברך עליו במ״מ, ולאחריה ברכה אחת מעין שלש וכו׳, ע״כ. וכ״פ בשו״ע.

ומרן הב״י הביא שכן פירשו ג״כ רבנו חננאל הביאו רבנו יונה, והערוך, והרשב״א, שפת הבאה בכסנין היינו שעושים אותם כמין כיסים וממלאים אותם, ע״ש.

וכן מבואר עוד בדברי מרן הב״י (סי״ז) שכתב: כתב האגור המולייתות שקורים פשטידות או טורטא הנאפות בתנור בבשר או בדגים או בגבינה, אע״ג דבשר ודגים וגבינה עיקר מברכים עליהם המוציא דמין דגן חשיבי ליה לאינשי, והם דברי השבולי הלקט בשם ה״ר ישעיה, וטעמא משום דבתר ה׳ המינים אזלינן, ע״כ. וכ״פ בשו״ע שם. (ובעיקר הדין כבר הקשו הפוסקים שלכאו׳ מרן סתר משנתו שהרי בס״ז מבואר שמברך במ״מ, וחילקו בין אם עשוי לקינוח וארעי לאכילת קבע ראה במשנ״ב (ס״ק צד), ובחזו״ע ברכות עמ׳ סז).

וכן מבואר בפסקי הרי״ד (ברכות לז:) שאחרי שהביא את הדין שכל שיש בו מחמשת מיני דגן מברך במ״מ, כתב בזה״ל: מהכי שמעי׳ דמלייתות הנאפות בתנור מבשר או מדגים או מגבינה, אע״ג דבשר ודגים וגבינה עיקר, מברכ׳ עליהו המוציא לחם מן הארץ, דבתר חמשת המינין אזלינן, ולא בשר ודגים וגבינה דחשיבי לאינשי, דכי היכי דבמעשה קדירה חשיבי חמשת המינין, ומברך עליהן בורא מיני מזונות, הכי נמי במאפה תנור חשיבי ומברך המוציא, ע״כ.

ובביאור הענין שהוא מברך על הדגן אע״פ שהוא טפל, והעיקר הוא המילוי, נראה לבאר שאפי׳ שלבני אדם הבשר הדגים או הגבינה, יותר חשובים מהדגן והם נחשבים לעיקר, מ״מ מאחר ויש כאן דגן שהוא שהוא חשוב בפנ״ע, א״כ הדרינן לכללא דכל שיש בו מחמשת מיני דגן, אך אין הכוונה שהדגן רק בא להטעים ולשרת שהוא טפל דבזה לא מיירי כלל, אלא באו לבאר שאפי׳ שעיקר כוונת אכילתו הוא המילוי וא״כ בשאר דברים אזלינן בתריה, מ״מ כאן דהוי חמשת מיני

דגן דחשיב והוא מכוין גם אליו לכן מברך עליו, וזה כעין מ״ש הגאון מהר״ח בן עטר בספרו ראשון לציון (ברכות לז.) על מה שאמרו שם דובשא עיקר ובכו״ז הסקנו מרב ושמואל דכל שיש דגן מברך במ״מ, וביאר דלאו למימר שהדגן טפל דא״כ לא מברך עליו, אלא פי׳ דובשא עיקר אבל גם הסמידא, ולכן שייך לומר שבדגן התחדש שהיכא שיש ב׳ דברים חשובים אף שעיקר כוונתו למאכל השני מ״מ כיון שהוא דגן והוא חשוב מברך עליו, שו״ר שכ״כ הגר״י ליברמן בשו״ת משנת יוסף (ח״י סי׳ נ), וכ״כ בספר באר משה שטרן (ח״ה סי׳ סא), ובשו״ת שבט הלוי (ח״ו סי׳ כד) והוסיף שממילא לא דמי לדין השניצל ששם הדגן הוא רק ציפוי ואין לו חשיבות בפנ״ע שהעיקר הוא העוף, ולכן שם פשוט שיש לברך שהכל כברכת העוף, וכ״כ בספר פתח הלכה (קיבוביץ, פ״ב או׳ כח) והוסיף ג״כ שלפי״ז בשניצל שעיקר כוונתו הוא הבשר והדגן הוא בא רק לצורך הבשר, לפי״ז יש לברך עליו שהכל.

והלום ראיתי שכ״ה מפורש בדברי השולחן ערוך הרב (סדר ברכת הנהנין פרק ג סעיף ז) שכתב דמה שאמרו בדין פת הבאה בכסנין שמברך על מזונות כברכת הדגן, אפילו שהמילוי הוא העיקר, מיירי דווקא ״שמתכוין ותאב גם כן לאכילת העיסה״. והוא ממש כדברינו שאין לדמות כלל בין שניצל שהעיקר הוא רק העוף, לדין כסנין שאף שהעיקר הוא המילוי, מ״מ יש חשיבות ג״כ לדגן והוא ג״כ עיקר, שהנה כתב בזה״ל: ועיסה שיש בה מילוי בשר ודגים וגבינה ופירות וכיוצא בהם נעשה המילוי טפילה לעיסה, ונפטר בברכת העיסה, בין שברכתה המוציא בין שברכתה בורא מיני מזונות, ועל דרך שנתבאר למעלה (בפ״ב), אפילו אוכל אחר כך המילוי לבדו, **ואפילו אם המילוי רב מאד ועיקר הכוונה בעיסה זו לאכילת המילוי, מאחר שמתכוין ותאב גם כן לאכילת העיסה** וכו׳, ע״כ. שו״ר בשו״ת להורות נתן (ח״ה סי׳ ו) שהביא ג״כ קושיית חכ״א שהקשה לו מסידור הרב התניא ז״ל (סדר ברכת הנהנין פ״ג ה״ז) שכתב שאפילו אם המילוי הוא העיקר בכו״ז מברך על הכסנין מזונות, ומיניה רצה ללמוד לדין השניצל לברך מזונות, והשיב לו דלא דמי כלל, דהתם מיירי בגוונא ״שמתכוין ותאב גם כן לאכילת העיסה״, אלא שעיקר כוונתו לאכילת המילוי, אבל מתכוין ותאב לאכול גם את העיסה. ושכ״כ בשו״ע הרב (סי׳ קס״ח ס״ט) - אשר במג״א שם (סקט״ו) הוא מקור הך דינא - וז״ל ״ואפילו אם המילוי רב מאוד ועיקר הכוונה בפת זו לאכילת המילוי, מ״מ מין דגן הוא חשוב ואינו בטל לגבי המילוי, ואף על פי שהוא רב ממנו ולכן מברכין עליו בורא מיני מזונות, וגם המילוי נפטר בברכה זו שהוא טפל למין דגן, והוא שמתכוונין ג״כ לאכילת מין הדגן שהוא העיסה שבה המילוי, אף על פי שאין זו עיקר הכונה״ עיין שם. והיינו שהוא כעין מאכל שקורין קרעפלי״ך שהוא עיסה הממולא בבשר או גבינה, או כעין מה שקורין שטרוד״ל, דאף אם המילוי הוא רב ועיקר כוונתו לאכילת המילוי, מ״מ מתכוין גם לאכילת העיסה, ובזה נשאר שפיר חשיבותה של העיסה ומברך עליה בורא מיני מזונות פוטר את המילוי. ועוד דבהני נקרא התבשיל על שם העיסה, משא״כ בשניצל שהדגן הוא טפל, ע״ש.

דגן שבא להחזיק את המאכל והוא נותן טעם

כתב מרן הב״י (סי׳ ריב ס״ב): כתב הכל בו מרקחת שמוצאין על רקיקים דקים, אותם רקיקים הוו טפלה למרקחת, שהדבר ידוע שאין באים שם לאכול לחם, ואותם הרקיקים אינם באים אלא לדבק המרקחת עליהם כדי שלא יטנפו הידים בדבש, הלכך הוה ליה הרקיק טפילה וברכת המרקחת פוטרה, עכ״ל. (ומקור הדברים באורחות חיים הלכות ברכות או׳ לה), וכ״פ בשו״ע (שם): מרקחת שמניחים על רקיקים דקים, אותם רקיקים הוו טפלה למרקחת, שהדבר ידוע שאין מתכוונים לאכול לחם, ע״כ. וכ״ה עוד בשו״ע (סי׳ קסח ס״ח).

ומבואר יוצא מדברי מרן שכל היכא שהדגן הוא בא גם ליתן טעם ולא רק להחזיק א״כ יש לברך עליו, ורק היכא שהדגן בא רק להחזיק את המאכל כדי שלא יטנפו ידיו, ואין בכוונתו לאוכלו בזה מברך על המאכל עצמו, ואפי׳ אם נשאר אח״כ רק הדגן לבדו אוכלו ללא ברכה וכמ״ש בחזו״ע ברכות (עמ׳ רצ).

ובאמת שכ״כ להדיא המג״א (סי׳ ריב סק״ה): אבל במדינות אלו שמניחים המרקחת על הדובשנין שטובים למאכל, א״כ כוונתו גם לדובשנין ומברך עליהם, ע״כ. וכ״כ עוד (סי׳ קסח ס״ק כג), וכ״כ

בשו״ע הרב (סי׳ קסח סס״י ט) שהביא דברי המג״א, וסיים ע״ז: הילכך מברך על הדובשנים במ״מ ופוטר את המרקחת, שהיא טפלה למין דגן, ע״כ. וכ״כ המשנה ברורה (סי׳ קסח ס״ק מה) שבכה״ג הדובשנין עיקר ומברך עליהם במ״מ ופוטר את המרקחת, ע״ש. וכ״כ בספר תורת חיים סופר (סס״י ריב). וכן העלה מרן זיע״א בחזו״ע (שם) והסתייע ג״כ מדברי המאירי שיובא להלן.

אולם בספר עולת תמיד (סי׳ ריב סק״ב) הביא בשם הרב עמק ברכה שאותם המרקחות שעושים בפורים שקוראים נויאט, מברכים על המרקחת ופוטרים את הלעקיך שעליו מונח הנויאט, ע״כ. וצ״ל שהוא מיירי היכא שכל כוונת האוכל הוא רק בשביל המרקחת, והדגן אינו בא אלא להחזיק בעלמא, אבל היכא שגם הדגן נותן טעם, והוא אוכל גם בשבילו יש לברך עליו וכדברי המג״א. וכן ראיתי באליה רבה (סי׳ ריב סק״ז) שהביא דברי המג״א וכתב ע״ז: וצ״ע שלא הזכיר מה שכתבו עמק ברכה ושל״ה דמברכים על המרקחת ופוטר את הדובשנין שקורין לעקו״ך, שעליו מונח הניאטי״ן, ויישב כפי שביארנו: ואולי מיירי (דברי העמק ברכה והשל״ה) כשמתכוון שאין אוכלו אלא משום מרקחת לחוד, ע״כ. והוא ממש כדברינו.

ומרן זיע״א בחזו״ע (עמ׳ רצא) הביא את דברי המשנ״ב (שם) שכתב שדווקא היכא שהמרקחת והדובשנין נאפו ביחד, אבל אם אפה את הדובשנין לבד, ואח״כ הניח עליהם המרקחת מלמעלה, בכה״ג אין המרקחת נעשית טפלה להם, שהרי הוא בא לאכול את שניהם, וצריך לברך גם על המרקחת, ע״כ. וכתב ע״ז מרן שמדברי המג״א והגר״ז שסתמו דבריהם משמע שבכל אופן יש לברך על הדובשנין ולפטור המרקחת, ע״ש.

ודע שאין להקשות על דין זה ממה שנתבאר לעיל שהיכא שיש מאכל שמצופה בדגן, יש לברך כברכת המאכל ולא כברכת הדגן שאף שהוא בא ליתן טעם מ״מ לעולם כל שהוא ציפוי הרי הוא טפל, ולכאו׳ מאי שנא ממה שנתבאר כאן לגבי הדובשנין שיש לברך עליהם.

ובפשטות נראה שיש לחלק בסברא בין הדובשנין שנגמרה הכנתם עוד קודם שנתחברו במרקחת, והם חשובים לעצמם, והמרקחת לעצמה, וכשמחבר זב״ז אף שעיקרו לטפל סו״ס יש לו גם את החשיבות שהיתה לו קודם לכן, ואינה מתבטלת מכח חשיבות המרקחת, ולכן עליה יש לברך. משא״כ הדגן שבציפוי, שכל הכנתו ויצירתו נעשית בתורת טפלה, ומעולם לא היתה לו חשיבות לעצמו, (ואף אם הדגן שבציפוי היה ראוי לאכילה קודם לכן, אולם נעשה מאכל חדש וחשוב, ופנים חדשות באו.)

וכן ראיתי שחילק בשו״ת שבט הלוי (ח״ו סי׳ כד) וז״ל: הנה הא מילתא פשיטא להלכה דכל שיש מחמשת המינים של תבואה דאמרינן דחשיבי לברך עלייהו, הגם שהם מיעוט נגד דבר שנעשה עמו מברך על ה׳ מינים אפילו הם תערובת גמור כמבואר סי׳ רד סי״ב וסי׳ רח ס״ג, והוא סוגיית כל הראשונים, וכן דבר פשוט דגם אם לא נתערב רק מונח מלמעלה ולמטה ושאר המין מלמטה או באמצע וכה״ג, אע״פ ששאר המין ניכר בפני עצמו, וכאשר יוצא מסי׳ קסח ס״ז לדעה ראשונה, ולכן אם לקח הכיסנין הנ״ל (גביע גלידה) שמצד עצמו הוא אוכל רגיל בתור מזונות, רק עכשיו משתמש לאכל בו האייזקרים (גלידה) בוודאי צודק כת״ר דעליו לברך מזונות ולפטור ברכת שהכל, כאשר העיר לנכון ממש״כ המ״ב סי׳ קסח ס״ק מה וכו׳, וודאי היכא דמזונות ניכר בפנ״ע כהאי דכיסנין (גביע גלידה שיש בו טעם) פשוט מאד כיון דמזונות חשוב והיא גוף בפנ״ע שיברך ע״ז ונעשה עיקר ופוטר הטפל האמצעי וכו׳, אבל כשהוא מצופה ממש על דבר אחר, כגון ציפוי קמח קצת על פרי, כה״ג שהפרי עיקר והציפוי נעשה כצורת הפרי ורק כקליפה עליו, בזה פשיטא דמברך רק כמו הפרי, וכאשר ביארתי במק״א בעניין ציפוי קמח על דגים ובשר, ועיין במ״ב סי׳ רד ס״ק נא בשקדים המצופים בסוכר בשם הפמ״ג, ובזה אין חילוק בין שאר מינים למזונות דציפוי ממש היותו רק כעין קליפה, לעיקר הדבר, יש כאן טפל ועיקר שמברך על העיקר ופוטר את הקליפה, כמי טפילת הפת למלוח וכה״ג וזה פשוט, עכ״ל. (ודע שתירוץ זה אינו נסתר ממה שהבאנו מקודם את דברי מרן זיע״א שחלק על המשנ״ב שכתב סברא זו לחלק בין קודם האפיה לאחרי האפיה, וכן בחזו״ע הביא דברי השבט הלוי שניסה לחלק ג״כ כדברי המשנ״ב והוסיף שכוונת המ״ב רק היכא שמניחים הרבה דבש, אבל שמניחים קצת ברכת הדגן פוטרתם, ודחהו מרן שדבריו דחוקים. שכוונת מרן לדחותם הוא בחלק שכתבו שמשום שנאפו לבד יברכו על

שניהם וע״ז כתב מרן דליתא, אבל כלפי עצם החילוק שהאפיה לחוד מראה שיש לדגן חשיבות בזה אדרבה נראה ברור שמרן מסכים אם סברא זו)

עוד בה שכבר בדברי מרן זיע״א מבואר טעם הדבר בשם המאירי (ברכות מד:), דה״ט דהדובשנין אינם טפלים למרקחת כמו פת לגבי מליח, משום דבעינן דוקא טפל לו מצד האכילה, כמו הפת שבא להעביר מליחות הדג, אבל אם אינו מסייע כלום מצד האכילה, כמו המרקחת שמצד האכילה אינה צריכה לדובשנין, ורק מצד האחיזה הוא מסייע, שלא יטנפו ידיו מהמרקחת, לא חשיב טפל בשביל זה לעניין הברכה, ע״ש. ולפי זה פשוט וברור שהדגן שבציפוי אינו דומה לדובשנין, אלא לפת שאצל מליח, שהדגן בא לסייע ולהשביח באכילת המאכל עצמו.

לאור האמור עולה לנו לדינא

הנה אחרי שביארנו בקצרה את יסודות דין כל שיש בו מחמשת מיני דגן, ע״פ דברי התלמוד והפוסקים, אמרתי אבוא ואתבונן להלכה ולמעשה, היאך יש לנו לברך על המאכלים שיש בהם ממין דגן, לפי היסודות הנ״ל.

שניצל (אפילו שהדגן נותן טעם) – שהכל.

כבר נתבאר לעיל בסימן א׳ שמדברי הראשונים וגדולי האחרונים מתבאר שכל שהדגן הוא טפל מצד ״המהות״ שלו וכגון שהוא רק מעטפת בעלמא, והוא בא רק לשמש ולשרת, אין מברכים על הדגן אלא כברכת עיקר המאכל, וכן מבואר בדברי עמודי הוראה הרמב״ם (וכפי שכתבו ג״כ בדעתו רבנו אשר ב״ר חיים בספר הפרדס, מרן הב״י, הרמ״א בדרכי משה, המג״א, מחצית השקל, מהר״ח בן עטר) והרא״ש (וכפי שכתבו ג״כ בדעתו המעדני יו״ט, עולת תמיד, לחם יהודה עייאש), רבי יהודה החסיד, המאירי, רבנו אשר בר חיים, ריבב״ן, רא״ה, ריטב״א, רשב״א (וכפי שכתבו ג״כ בדעתו הרב זרע אברהם יצחקי, פר״ח, פתה״ד), וכן יש להוכיח מדברי רבי מאיר המעילי בספר המאורות, ומדברי ספר על הכל.

וכדברי הראשונים כן דעת מרן הב״י, והרמ״א בדרכי משה (וכפי שכתבו ג״כ בדעתם הרב פמ״ג, שו״ת פלא יועץ, פר״ח, החכם צבי, הלחם יהודה עייאש, המג״א, הט״ז, המחה״ש, ועוד), וכ״פ מרן בשלחנו הטהור (סי׳ רד סי״ב) והרמ״א שם, וכן פסקו גדולי האחרונים הלבוש, הט״ז, מג״א, מחצית השקל, מהר״ם בנעט, מעדני יו״ט, פר״ח, שלחן ערוך הרב, מהר״ח בן עטר, פתה״ד, שבילי דוד, וכן מבואר בשל״ה, ובחכם צבי.

וא״כ לפי דברי הראשונים וגדולי האחרונים נלמד באופן פשוט לדין השניצל או דג מצופה בקמח או בפרורי לחם וכיו״ב, שיש לברך עליהם שהכל וברכה אחרונה נפשות, כיון שהדגן שבו ניתן רק לשמש ולשרת את עיקר המאכל שזה העוף והדג, ולכן אף שהדגן בא לתת טעם מ״מ הרי הוא טפל ואין לברך עליו, אלא יש לברך כברכת עיקר המאכל שזה העוף או הדג, ורק היכא שהדגן הוא חלק ממרכיבי המאכל בזה הדגן הוא העיקר אף שהוא מועט, אך היכא שהדגן הוא רק בא לשמש ולשרת את עיקר המאכל, והוא לא חלק מהמאכל כמו בשניצל בזה הדגן הווא טפל ואין לברך עליו, והבאנו שכן כתבו להדיא גדולי האחרונים שברכת השניצל שהכל, ודחינו אחה״מ דברי מי שחלק בזה יעויי״ש.

שניצל סויה ותירס – שהכל.

שהנה כפי שבירנו עם רב אוסם הגאון הרב מנת שמפעל ״טבעול״ עומד בפיקוחו, נודע לנו שהדגן שניתן בשניצל, הן בציפוי והן הקמח שנותנים בתוך הסויה, הוא ניתן מחמת לדבק, היינו לשמור על יציבותו של השניצל, ולא ניתן לתת טעם, או להשביע, ולכן ברכתו שהכל וכנפסק בשו״ע (סי׳ רח). וכ״כ בשו״ת הראש״ל מהדו״ח (ח״א סי׳ יט) שיש לברך על שניצל טבעול שהכל משום שהקמח הוא בשביל לתת לו מראה ולדבק בעלמא, שעיקר המטרה בקמח הוא למנוע ממנו להתפורר בחימום, וה״ה בשניצל תירס היות ורוב השניצל נעשה מחומרים של סויה והתירס הוא

מיעוט, לכן יש לברך עליו שהכל נהיה בדברו, ע״ש. וכ״כ בספר ברכת יוסף אברג׳ל (עמ׳ 509-510) ע״פ בירור המציאות שכיום שמים את הדגן להחזיק. ומחברת זוגלובק מסרו לנו שאין כלל תערובת של דגן בתוך הסויה, אלא שבשניצל תירס יש שכבה של קמח חיטה מעל השניצל לפני הציפוי כדי לייצב היטב את התירס.

ואמנם שמענו שהגאון רבי דוד טהרני שליט״א מורה ובא שיש לברך על שניצל טבעול מזונות, משום שכשליש מהתערובת הוא קמח, ונראה ברור שכמות זו לא באה רק בשביל להחזיק ולדבק, אלא גם בשביל להשביע ולתת טעם, ולכן יש לברך ע״ז מזונות (כן מסר לנו ידידנו הר״ר נתנאל קנתן שכך אמר לו הרה״ג הנ״ל).

אולם באמת שאחרי בירור המציאות בזה עם המפעל הוברר לנו שבאמת כל סיבת נתינת הדגן הוא רק כדי להחזיק ולייצב את הסויה, שהיא בטבע שלה פריכה, ולכן לדינא גם בשניצל טבעול יש לברך שהכל. וכ״ש בשניצל מחברת זוגלובק שמסרו לנו שאצליהם אין כלל תערובת של דגן בתוך הסויה. ורק בשניצל תירס יש שכבה של קמח חיטה מעל השניצל לפני הציפוי כדי לייצב היטב את התירס.

מאכלים המצופים מדגן, כגון חציל מצופה בפרורי לחם מטוגן, או כרובית וכדו׳ – האדמה.

הטעם בזה לפמ״ש בדין ציפוי של דגן, שלפי המבואר בדברי רבותינו הפוסקים ראשונים ואחרונים כל שהציפוי הוא ממין דגן הרי הוא טפל, ואין לברך אלא כברכת המאכל. אולם הג״ר אלקנה ישראל בשו״ת אבא ב״ם (ח״ד סי׳ ב) כתב שבשניצל שעיקר המטרה שעושים מעטה מדגן הוא לשמור על טריות העוף, ולכן יש לברך על השניצל שהכל, והוסיף שלפי״ז על הדג מטוגן שמצופה בדגן יש לברך מזונות משום שהדג בטבעו הוא רך, ע״ש. וא״כ לדבריו ה״ה בחציל שהוא מטבעו רך שיש לברך עליו כברכת הדגן. וכן יוצא מדברי הגרשז״א (הובא בספר ברכת הנהנין פ״ד עמ׳ קכט). אולם אחה״מ לפמ״ש לעיל באורך וברוחב מדברי הפוסקים ראשונים ואחרונים שכל שהוא טפל אף שהוא מדגן יש לברך כברכת העיקר, א״כ יש לברך על דג מטוגן שהכל, וה״ה בחציל מצופה דגן וכדו׳.

דג מטוגן שמצופה בדגן – שהכל.

הטעם כנ״ל, וכ״כ להדיא לגבי דג מטוגן הרב פתה״ד (סי׳ רח א״ג), ודלא כמ״ש בשו״ת אבא ב״ם הנ״ל.

בוטן מצופה בדגן כגון קבוקים, בוטן אמריקאי (סבבה) – על קבוקים מברך מזונות, ועל בוטן אמריקאי (סבבה) מברך האדמה.

הנה כתב מרן זיע״א בחזון עובדיה ברכות (עמ׳ רפט הלכה ד): בוטנים אמריקאים (קבוקים) המצופים בקמח, ברכתם בורא מיני מזונות. ובהערה שם (אות ד) פירש שיחתו בזה״ל (כולל המוסגר): בוטנים אמריקאים (קבוקים) המצופים בקמח שהוא מחמשת מיני דגן, (ולפי מה שנמסר לי שיעור הקמח שבציפוי הוא כשיעור הבוטן), ברכתם בורא מיני מזונות, שכל שיש בו מחמשת המינים ברכתו בורא מיני מזונות. ע״כ. ומבואר שהסתמך על מה שנמסר לו ששיעור הקמח הוא כשיעור הבוטן. וא״כ לפי״ז יש לנו לומר שכו״ז דווקא בקבוקים שהציפוי של הדגן שלהם אכן עבה ושווה לשיעור הבוטן, אך בחטיף הנקרא בוטן אמריקאי המכונה סבבה שעושים אותו עם ציפוי דק של קמח, והעיקר הוא הבוטן, א״כ קם דינא שיש לברך עליהם האדמה וברכה אחרונה נפשות, ורק על הקבוקים שיש בהם ציפוי עבה של קמח יש לברך עליהם מזונות, שוב שמעתי מהג״ר אברהם יוסף בשיעורו (במוצש״ק ואתחנן התשפ״א) שג״כ דקדק מדברי מרן זיע״א לגבי הקבוקים שהיכא שהציפוי של הדגן הוא דק יש לברך כברכת המאכל, ולא כברכת הדגן, ודפח״ח.

[ואמנם בהמשך ההערה בחזו״ע על הקבוקים, אחר שכתב שברכתם מזונות דכל שיש בו וכו׳, הוסיף עוד וז״ל: ולא דמי למ״ש הפרי מגדים שהשקדים המחופים צוקר ברכתם בפה״ע, שהציפוי בצוקר לא מעלה ולא מוריד ואפילו הצוקר הוא הרבה יותר מהפרי, מ״מ הפרי עיקר. וכן כתב

הא״ר בשם שיורי כנה״ג. ע״ש. דשאני הכא שהציפוי הוא דגן מחמשת המינים, וקי״ל כל שיש בו מחמשת המינים ברכתו במ״מ. (ש״ע סי׳ רח סעיף ב). ואם אכל שיעור כזית, מברך אחריו ״על המחיה״. (וע׳ בספר ברכת ה׳ ח״ג עמוד שלז). עכ״ל. והיה מי שרצה ללמוד מכאן דאף בציפוי דק דומיא דחיפוי שקדים בצוקר, אם היה ממין דגן יברך מזונות, שהרי חילק בין דברי הפמ״ג על שקדים בצוקר, לבין קבוקים, מחמת שהם מין דגן, והיה לו לומר דמעיקרא לא דמי שהציפוי בשקדים הוא דק ביותר, ואף בדגן לא יברך עליו כי אם על הפרי. אולם זה אינו, שכל דבריו לא חוזרים אלא על מה שהביא מהפמ״ג לגבי ציפוי צוקר ״דאפילו הוא הרבה יותר מהפרי מברך על הפרי שהוא עיקר״, וע״ז כתב דשאני קבוקים שהציפוי המרובה כשיעור הבוטן, הוא ממין דגן, ובאנו לדין כל שיש בו, ודו״ק. אולם בציפוי דק, לעולם ס״ל דלא דמי ואין להכניס אותו בדין כל שיש בו, וכמבואר בשמו בילקו״י בדין השניצל, ובמעין אומר בדין הקבוקים. ולכן גם מה שציין בסוף דבריו לברכת ה׳, ושם הכריע שעל בוטנים אמריקאים יש לברך מזונות מדין כל שיש בו, ולא חילק בין ציפוי רב למעט, לא ציין אליו בחזו״ע אלא כמראה מקום לעיקר היסוד שכתב בזה, לחלק בין מחופה צוקר למחופה קמח, אבל לגבי הכמות של הדגן לא נחית בציון מקור הלזה. ואדרבא גילה דעתו להדיא שכעת מדבר דוקא על הציפוי העב, ושמע מינה שמהציפוי הדק משך ידו מלכתוב בו].

שו״ר ממש כדברינו בספר מעין אומר (ח״א עמ׳ תי) שכתב בזה״ל: שאלה, האם אלו שמפרקים את הבוטן אמריקאי ומברכים על הציפוי מזונות, ועל הבוטן בורא פרי האדמה לא הוי ברכה שאינה צריכה, תשובה, בשביל מה עושים כן מברכים אדמה ומספיק, והתפלאתי ואמרתי לרבנו והרי המזונות עיקר, וענה מו״ר נר״ו זה לא כלום, ואמרתי לרבנו והרי זה עבה כמו הבוטן אם לא יותר, ואז אמר הרב אמיר קריספל הי״ו לרבנו שפעם זה היה דק וכיום עושים זאת עבה, וענה מו״ר נר״ו אם זה עבה יברך מזונות ואם זה דק יברך אדמה, עכ״ל. ומבואר ממש כדברינו שדעת מרן זיע״א לחלק גם בדגן אם הוא עיקר או טפל, וממילא מ״ש בחזו״ע בדין הקבוקים שמברכים עליהם מזונות מפני שהדגן שווה לבוטן, הוא בדווקא, שאם היה דק אין לברך עליו, ותאזרני שמחה. וע״ע שם (ח״א שאלה צד עמ׳ שצא) כותב ששאל למרן זיע״א בזה״ל: שאלה, האם ציפוי של חמשת מיני דגן על מאכלים לא הופך את ברכתם לבורא מיני מזונות מכיון שנהיה עיקר. תשובה (ממרן זיע״א), לא, זה (הדגן) טפל בעלמא, ע״כ.

ואולם בספר ברכת ה׳ (ח״ג פ״י סעי׳ סא) ובהלכה ברורה (סי׳ רח סעי׳ יג) כתבו שיש לברך מזונות על בוטן אמריקאי מאחר והציפוי שבו ניתן לטעם, אולם כו״ז לשיטתם שכל שיש בו חמשת מיני דגן שבאו לתת טעם מברכים עליו במ״מ וכנ״ל בדין השניצל, אך כבר השבנו על דבריהם מדברי הפוסקים ראשונים ואחרונים שכל היכא שהדגן הוא טפל אין לברך עליו.

ואמנם ראיתי בספר וזאת הברכה (בלוח ברכות שבסוה״ס הע׳ יב) שהביא מהגרשז״א לברך על בוטן אמריקאי מזונות מאחר והדגן נתן בו ״טעם חשוב״. ומבואר כאן סברא שאפי׳ שהדגן הוא לא שווה לבוטן, מ״מ הרי הדגן נתן ״טעם חשוב״, ולא סתם נתינת טעם, וממילא תו לא מיקרי שהדגן בא לשרת את הבוטן (וממילא ל״ה כמו שניצל, ודלא כמ״ש בוזאת הברכה שם שלפי סברא זו ה״ה שניצל, דליתא), וכן חילק בספר ברכה נאמנה (סי׳ רח סעי׳ י), ומכח זה פסק לברך מזונות על בוטן אמריקאי אפי׳ שהוא ציפוי דק. אולם אף שהוא אכן סברא שנראית נכונה, מ״מ י״ל שהרי התבאר לנו בדברי רבותינו הראשונים שאנו צריכים שהדגן יהיה חלק ״מעיקר״ התבשיל, וא״כ הרי כאן לית מאן דפליג שהבוטן הוא חשוב בפנ״ע והוא הרי העיקר מצד הכמות וממילא גם באיכות, וא״כ נמצא שהקמח בא לשרת אותו ואף שיש לו טעם חשוב בפנ״ע, משום שסו״ס הוא חלק נפרד מהמאכל, והוא בא לשרת את עיקר המאכל שזה הבוטן, וממילא יש לברך האדמה על הבוטן כהוראת מרן זיע״א, וכן ראיתי בספר נתיבות הלכה (עמ׳ 114) שהביא מהגרי״ש אליישיב שאחרי שראה ובדק את הדגן פסק שהוא בא רק להטעים את הבוטן ולכן יש לברך האדמה, שהדגן אינו קובע והולכים אחרי הרוב, וכן ראיתי בספר ויאמר אברהם (סי׳ כד) שכתב שדעת הג׳ השבט הלוי שאין מברכים על הציפוי אפי׳ שהוא דגן ולכן לא יברך על הבוטן אמריקאי אלא האדמה (וצ״ל שהוא משום שהציפוי דק, אך בעבה גם הוא יסכים לברך מזונות דסו״ס שאני משניצל), וכן

הובא בשמו בספר כיצד מברכים (עמ׳ לח), וכן ראיתי בספר ברכה נאמנה (סי׳ רח סעי׳ י) שהביא שכן פסקו בספר חוט שני והגר״מ מאזוז (אף שהוא נגד הברכ״ה), ומ״ש בילקו״י (סי׳ רד ס״ז) לברך מזונות על בוטן אמריקאי, י״ל שהוא מיירי בגווני שהקמח מרובה, אך היכא שהקמח מועט הרי הוא טפל ומברך האדמה, כנלענ״ד. אלא שלכאו׳ כיון דסו״ס לא נפקינן מפלוגתא היה ראוי להחמיר להפריד את הבוטן מהציפוי (אם זה אפשרי) ולברך על כ״א בפנ״ע, ואין כאן משום גורם ברכה שאי״צ שהרי סו״ס הוא מחלו׳, וכ״כ ג״כ בילקו״י שם, אלא שמרן זיע״א במעין אומר הנ״ל כתב של״צ לעשות כן אלא יברך האדמה ותל״מ.

קציצות בשר שמעורב בהם קמח – אם נתן את הדגן כדי לתת טעם או כדי שישבעו ממנו מברך מזונות, ואם נתן את הדגן כדי לדבק את הבשר, או לרכך אותו מברך שהכל.

הטעם בזה הוא עפמ״ש מרן השו״ע (סי׳ רח ס״ב): חמשת מיני דגן ששלקן או כתשן ועשה מהם תבשיל, כגון מעשה קדירה הריפות וגרש כרמל ודייסא, אפילו עירב עמהם דבש הרבה יותר מהם, או מינים אחרים הרבה יותר מהם, מברך עליו בורא מיני מזונות, ולבסוף על המחיה, אבל אם לא נתן הדגן בתבשיל אלא לדבקו ולהקפותו בטל בתבשיל, ע״כ. ובפשטות נראה ממרן שכל שהדגן בתערובת יש לברך עליו כברכתו, אא״כ הוא בא לדבק. וכן הארכנו בריש דברינו להוכיח שהכי מורה פשטות לשון מרן הב״י שהביא לשון הרשב״א שכל שהדגן הוא חלק מהמאכל הרי הוא עיקר ויש לברך כברכתו, וכ״ה דעת הרב מהראשונים, וכ״ה דעה מציעתא, ונראה שכן יש לתפוס לדינא, וכ״נ שנקט מרן זיע״א לדינא ראה בזה בב׳ דינים הסמוכים.

ומה שכתבנו שה״ה אם הדגן בא רק לרכך את הבשר הרי הוא טפל כ״כ בשו״ת אבני נזר (הביאו הפסקי תשובות סי׳ רח ס״ב).

קציצות פלאפל שמעורב בהם דגן - אם נתן את הדגן כדי לתת טעם או כדי שישבעו ממנו מברך מזונות, ואם נתן את הדגן כדי לדבק את הבשר מברך שהכל.

הטעם בזה לפמ״ש בהערה הקודמת שכל שהדגן הוא חלק מהמאכל, והוא בא ליתן טעם או להשביע יש לברך כברכתו, ויש להוסיף שכן מדוייק ג״כ מדברי מרן זיע״א ביבי״א (ח״ז או״ח סס״י כט) ובחזו״ע ברכות (עמ׳ קלו) שכתב: פלאפל שעשוי מאפונים (חומוס) טחונים מטוגנים בשמן, עם קצת פתיתי לחם וקמח לדבקו וכו׳, ע״ש. ולכאו׳ מבואר שכוותו לומר שהואיל והדגן בא לדבק לכן אין לברך כברכתו, ומשמע שאם אכן הדגן היה בא ליתן טעם או להשביע היה לנו לברך כברכת הדגן. וכן מבואר בילקו״י (ברכות סי׳ רג סט״ז), וכ״כ בשו״ת אור לציון (ח״ב פי״ד סעי׳ יט), ובהלכה ברורה (ח״י סי׳ רח סעי׳ יא), ובעולת יצחק רצאבי (ח״ב סי׳ סו או׳ ג).

חמין שמעורב בו גריסים וחיטה – מזונות.

הנה הרגילות שנותנים בחמין גם חיטה או גריסים, והדרך היא שבודאי מתמעכים מעט ומתדבקים זה בזה, או שעכ״פ אינם בקליפתן. וכן הדרך היא שנותנים כמות שיש בה איזה חשיבות של טעם ושביעה מסויימת אף אם היא מיעוט, ולא הוי בשביל לדבק, וכן הרי דרך אכילתו שאינו אוכלם דוקא בנפרד אלא שמעלה בכף אף מכמה מינים יחד, באופן שברוב האכילה נכנס לפיו בתערובת ולא כל מין בפני עצמו, ולכן יש לברך ברכה ראשונה כברכת הדגן, והוא עפמ״ש בדין הקודם לגבי קציצות, שמדברי מרן השו״ע והפוסקים מתבאר שכל שהדגן מעורב במאכל והוא בא לתת טעם יש לברך כברכתו, שתמיד הוא עיקר. וכן מתבאר בשו״ת יבי״א ח״ז (סי׳ לב בהערה, ד״ה ובגדר, והלאה) שכל היכא שיש בתערובת דגן אפילו שהוא מועט בכמות מ״מ יש לברך עליו, בשונה מאורז שבעינן שיהיה הרוב כדי שיחשב לעיקר, וכ״מ ממ״ש בחזו״ע ברכות עמ׳ קסו לגבי שקדי מרק ולגבי מרק אטריות, ע״ש. ולא דמי לדין סלט פירות המבואר בחזו״ע ברכות (עמ׳ קמג דיבור ראשון) שסמך בו על חילוקו של הח״א שאם הפירות ניכרים יש לברך על כל פרי כברכתו, שהרי כבר ציין שם בחזו״ע לשו״ת שבט הלוי ח״י (סי׳ מז) בחילוק שבין סלט פירות לתבשיל מאכל, וכן מתבאר בהכרח ממ״ש בחזו״ע ברכות (עמ׳ רפה, סוד״ה בשו״ת ר״פ) דלא כהח״א.

ונראה הגדר בזה, שאם המטרה העיקרית מכלל המאכל היא למטרת שביעה, נמצא שהתערובת יוצרת תורת מאכל אחד כללי לשובע, הכלול מכמה מינים, וכלפי המטרה הכללית, מה שהוא הרוב, הוא נחשב עיקר הדבר המשביע, והמיעוט טפל אליו, ואילו במקבץ יחידים שאינם למטרה עיקרית של שביעה, כי אם להנאה בעלמא, והם גדולים וניכרים לעצמם, במראה בגודל ובטעם היחודי של כל אחד, אין תערובתן יוצרת "תורת מאכל אחד", אלא נשארים כיחידים שחשובים לעצמם, והלכך אין המיעוט נטפל אל הרוב, ומברך על כל מין בפ"ע. ודו"ק. וכן העלה במקבציאל (כז, עמ׳ קכו), ובקובץ כתר תורה (ה, עמ׳ כו) עפ"ד הביאור הלכה (סי׳ ריב ד"ה אם העיקר), ובספר וזאת הברכה (בלוח ברכות), ובקובץ נזר תורה (יד, עמ׳ קצב), ובספר פני השלחן (סי׳ רח ס"ד), ובפסקי תשובות (סי׳ רח עמ׳ תשנה).

ולעניין ברכה אחרונה, הנה בדרך כלל אין מהחיטה והגריסים (ושאר מיני דגן) שישית מן התערובת, ונמצא שאוכל 27 גרם במשך יותר מ-7.5 דקות, ואין לו ברכה אחרונה, אבל מהטפל, דהיינו משאר מאכלים שבחמין, יש שיעור, וברכה אחרונה שלהם נפשות. אולם אם יודע שאכל שיעור 27 גרם מהחיטה והגריסים, בתוך 7.5 דקות, כגון שיש כמות של שישית מן התערובת חיטה וגריסים ושאר מיני דגן, או שאכל קציצת סולת (הנקרא קישקע) בכמות של 27 גרם, יברך על המחיה בלבד על כל החמין שאכל.

מרק אטריות (אפילו שיש שם ירקות) – מזונות.

הטעם בזה הוא לפמ"ש בדין הקודם, וכ"כ להדיא בחזו"ע ברכות (עמ׳ קסו), ובהלכה ברורה (ח"י סי׳ רה סי"א), ובילקו"י ברכות הנד"מ, ועוד.

מרק עם שקדי מרק או קרוטונים – מזונות.

הטעם בזה כנ"ל, וכ"כ להדיא בחזו"ע שם, ובילקו"י ברכות (סי׳ רו ס"ט), ובהלכה ברורה שם, ודלא כברכ"ה (ח"ב פ"י סעי׳ נ"ד) שכתב שיברך על כ"א בפנ"ע.

שוקולד עם עוגיות שבורות, וה"ה קליק עם דגן – מזונות.

הטעם בזה כנ"ל לפמ"ש שכל שהדגן הוא חלק מהמאכל, והוא בא ליתן טעם או להשביע יש לברך כברכתו, וכ"כ בספר אהל יעקב (סי׳ קיג), והג"ר יאיר נאמן בקובץ אליבא דהלכתא (לה, עמ׳ נז), ובמדריך הכשרות של העדה החרדית (שנת תשס"ח עמ׳ קמח, אולם תמוה שעל החטיף הם כתבו לברך שהכל).

גלידה עם שברי עוגיות, וה"ה מילק שיק אם דגן – מזונות.

הטעם בזה כנ"ל. וכ"כ מרן שליט"א בתשובה, וכן נראה מחזו"ע עמ׳ קסו בדין ברכת מרק ירקות עם שקדי מרק או עם אטריות. וכ"כ בספר אם לכל חי (עמ׳ קמו), ובברכה נאמנה (סי׳ רח סי"ב) בשם הגאון רבי גדעון בן משה, ובספר גבעת בנימין (עמ׳ רמז), ודלא כמ"ש הגר"ח רבי (הובא בספר הנהגות סי׳ רפו).

ויש להוסיף שכו"ז דווקא שלא נשתהו העוגיות במשקה הרבה, שהעוגיות עדיין מעט סמיכות ונרגשות בפה, אבל כשנשתהו במשקה הרבה באופן שכבר נמחו ביותר עד שנעשו לבלילה רכה, דינם כמשקה וברכתם שהכל, כמבואר בחזו"ע ברכות עמ׳ קפז ד"ה אורז שלוק, ע"ש.

כדורי שוקולד שמעורב בהם דגן – מזונות.

פשוט שהרי הדגן הוא חלק עיקרי מהמאכל. וכ"כ בספר אם לכל חי (עמ׳ שלד), ובברכה נאמנה (מהדו׳ תשע"ד, סי׳ קסח עמ׳ לח).

קסטה וגביע גלידה – על קסטה מברך מזונות, ועל גביע גלידה אם הגביע הוא פשוט ואין בו טעם מברך על הגלידה ופוטר את הגביע (ואף אם נשאר לו מעט בסוף רק מהגביע אוכלו בלא ברכה),

ואם הגביע הוא טעים ונהנה ממנו מברך עליו מזונות ופוטר את הגלידה, ואם מתחיל קודם לאכול מהגלידה מברך עליה שהכל, ושיגיע לגביע יברך מזונות.

הנה כבר ביארנו לעיל ע״פ דברי מרן השו״ע שכל היכא שהדגן בא להחזיק את המאכל והוא אינו בא ליתן טעם יש לברך כברכת המאכל, אך אם הדגן הוא ג״כ טעים אפילו שהוא מחזיק את המאכל, מ״מ יש לברך על הדגן ולפטור את המאכל, ושכן מבואר בדברי גדולי הפוסקים.

ומעתה נמצא שעל קסטה שהיא טעימה בפנ״ע יש לברך עליה מזונות ולפטור את הגלידה, וכ״פ בחזו״ע ברכות (עמ׳ רפט), ובאור לציון (ח״ב פי״ד סעי׳ כ). ועל גביע גלידה יש לחלק ג״כ כנ״ל שאם הגביע הוא פשוט ללא טעם והוא בא רק להחזיק אין לברך עליו, ונפטר בברכת הגלידה וכמ״ש מרן זיע״א בחזו״ע שם, אך אם הגביע הוא טעים מצד עצמו א״כ יש לברך עליו מזונות, וכ״כ בהלכה ברורה (ח״ח סי׳ קסח סעי׳ לא), ודלא כמ״ש באור לציון (שם) שאף גביעי גלידה ממותקים המיוצרים כיום נראה שהם בטלים לגלידה, ולא דמי למש״כ המג״א ועוד אחרונים לעניין המרקחת שע״ג רקיקין שאם הרקיקין הם דובשנין שטובים למאכל מברך גם על הרקיקין, ששם כוונתו לאכול הדובשנין, אבל כאן אף שהם ממותקים אין כוונתו אלא לגלידה והגביע טפל לגלידה ואינו מברך אלא על הגלידה, ע״כ. אולם אחה״מ מניין לו לחלק כן, שגם שם ברקיקים ברור שהעיקר הוא המרקחת אלא שהרקיקים יש בהם ג״כ טעם ולכן מברך עליהם, וממילא י״ל שה״ה בגביע גלידה. (אלא שלפי סברתו צ״ע מדוע כתבו לברך על שניצל מזונות)

קרמבו – מברך תחילה שהכל על הקצפת, ואח״כ שמגיע לעוגייה מברך מזונות.

הטעם הוא עפמ״ש בדין הקודם לגבי הקסטה והגביע גלידה, שכל שהוא נהנה גם מהדגן מאחר שהוא טעים, א״כ אף שהוא בא להחזיק מ״מ יש לברך עליו, וה״נ כאן שכיון שהוא נהנה גם מטעם העוגייה מברך עליה, אולם כיון שבתחילה עדין לא אוכל אלא מהקצפת והשוקולד, מברך עליהם ברכתם בתחילה, וכשמגיע לעוגייה מברך עליה. וכ״כ בהלכה ברורה (ח״ח סי׳ קסח סעי׳ לא), ובעולת יצחק רצאבי (ח״ב סי׳ סג), ובברכה נאמנה (מהדו׳ תשע״ד, סי׳ קסח עמ׳ מא), ודלא כמו שכתב באור לציון הנ״ל.

פסטלים, סיגרים, קובה וכדו׳ – מזונות.

פשוט שהרי הוא מין דגן, והוא ג״כ עיקר ולכן יש לברך כברכתו וכמבואר בטוש״ע (סי׳ קסח ס״ז), וכ״כ בחזו״ע ברכות (עמ׳ סז). וכתב מרן בב״י (סי׳ קסח סי״ז): כתב האגור המולייתות שקורים פשטידות או טורטא הנאפות בתנור בבשר או בדגים או בגבינה, אע״ג דבשר ודגים וגבינה עיקר מברכים עליהם המוציא דמין דגן חשיבי ליה לאינשי, והם דברי השבולי הלקט בשם ה״ר ישעיה, וטעמא משום דבתר ה׳ המינים אזלינן, ע״כ. וכן מבואר במג״א ועוד. וראה לעיל מה שביארנו את החילוק בין דין זה לדין ציפוי דגן שהוא טפל.

גליליות ווופלה, וכן גליליות ממולאות בקצפת, וקרם שניט – מזונות.

ע״פ המבואר בדין הקודם. וכ״פ הג״ר אהרן זכאי בספר אוצרות הלכה (סי׳ לב סעי׳ טז), וכ״כ בילקו״י (בלוח ברכות שבסוה״ס), וכ״כ בלוח ברכות לספר וזאת הברכה, ובקובץ חדש בקרבי (ג, עמ׳ קעא), ובספר תורת הברכות (עובד, פ״ז עמ׳ עו, אמנם מ״ש לגבי הגליליות הדקות לברך שהכל שהם לא באו לטעם, הנה המציאות כיום שהם ג״כ טעימים ולכן בכל גווני יברך מזונות), ובספר מאיר עוז (עמ׳ 784), ובספר שערי ברכה (עמ׳ תקע).

וכו״ז דלא כמ״ש בספר ברכה כהלכה (פי״ז סעי׳ טז) שכתב שיש לברך ב׳ ברכות, מזונות על הגלילית ושהכל על המילוי, וביאר (בהערה 22) שזה עפמ״ש המשנ״ב שהיכא שהדגן כבר נאפה בפנ״ע, ואח״כ הניחו את המילוי יש לברך ב׳ ברכות. וכ״כ בפסקי תשובות (סס״י ריב) שעל הגליליות העבות יש לברך ב׳ ברכות וזהו עפמ״ש המשנ״ב (אך על הגלילות הדקות הסכים לברך מזונות שהרי השוקולד הוא רק ממרח ובטל, וכעין סברת השבט הלוי שהבאנו לעיל בדברינו, אך

מרן זיע״א לא הסכים עמו וכתב עליו: ושבקיה דאיהו דחיק ומוקי אנפשיה). אולם כבר הבאנו לעיל מ״ש מרן זיע״א בחזו״ע ברכות (עמ׳ רצא) שהביא את דברי המשנ״ב הנ״ל, וכתב ע״ז שמדברי המג״א והגר״ז שסתמו דבריהם משמע שבכל אופן יש לברך על הדובשנין ולפטור המרקחת, ע״ש. וא״כ אנן בדידן נקטינן שמברך ברכה אחת מזונות על המילוי ופוטר את המילוי.

ווופלה – מזונות.

הטעם בזה פשוט לפמ״ש לעיל בדין הקסטה וגביע גלידה, שכל שהוא נהנה גם מהדגן מאחר שהוא טעים, א״כ אף שהוא בא להחזיק מ״מ יש לברך עליו, וה״נ כאן שכיון שהוא נהנה גם מטעם הרקיק של הווופל מברך עליו, וכ״פ בשו״ת ישכיל עבדי (ח״ח עמ׳ קפד ריש אות ח), שו״ת שמש ומגן (ח״ג סי׳ סב), ילקוט יוסף (ח״ג עמ׳ תרצו), שו״ת עולת יצחק (ח״א סי׳ לו), שו״ת רבבות אפרים (ח״ו סי׳ פ אות ה), שו״ת ויצבור יוסף (ח״ג סי׳ ל״ה), מקור הברכה (עמ׳ יח) ועוד.

אולם בספר ברכת ה׳ (ח״ג פ״י עמ׳ שח) כתב שיש לברך על וופל שהכל, מאחר שהשוקולד הוא העיקר, והדגן שבו אין בו כלל טעם, ע״ש. ובאמת שהיום גם בדגן עצמו יש טעם מצד עצמו, ולכן נראה דאף איהו קא מודי שיש לברך עליהם מזונות, ופשוט.

ולעניין ברכה אחרונה ברוב הווופלים יש לברך על המחיה משום שברוב חברות הווופלים, במילוי השוקולד מעורב למעלה מ-40% דגן הנותר משיירי חיתוך רקיקי הווופלות, זולת חברות יוקרתיות שמתייחדות באיכותן וטעמן כגון חברת ״מן״, שיש מהם שלא מערבים במילוי משיירי הדגן מהחיתוך, ולכן עליהם אין ברכת על המחיה עד שיאכל בפועל בתוך 7.5 דקות כ-80 גרם מהווופלה, שבהם בדרך כלל יש 27 גרם מן הרקיקים, כמבואר בשו״ת הראש״ל ח״א (סי׳ כ).

חטיפי שוקולד שיש בתוכם דגן, כגון כיף כיף, ופסק זמן וכדו׳ – מזונות.

הטעם בזה הוא משום שאף שהשוקולד הוא הרוב, מ״מ קיי״ל כל שיש בו מחמשת מיני דגן אפילו שהוא מועט יש לברך עליו במ״מ וכמבואר בשו״ע (סי׳ רח ס״ב), ולכן כיון שהדגן שבחטיפים הנ״ל הוא ג״כ טעים מצד עצמו, והוא לא בא רק כדי לייצב את השוקולד, או לתת לו מרקם קריספי וכדו׳, לכן נראה פשוט שיש לברך עליו במ״מ (וגם הרי הדגן שבו מרובה והוא בין 10 ל17 אחוז), וכ״פ בשו״ת שערי יושר חנניה (ח״ה סי׳ לח), ברכה נאמנה (סי׳ רח סעי׳ יא), משנה ערוכה (סי׳ יט) ועוד.

קוסקוס וירקות (כשאוכלם יחדיו) – מזונות.

כ״כ מרן זיע״א בחזו״ע ברכות (עמ׳ רפו) בזה״ל: וזה דלא כמו שחשב בשו״ת אבני ישפה ח״א (סי׳ לג ענף ב), שהאוכלים כוסכוס, ושכבת ירקות על פניו, ואוכלים אותם הירקות עם הכוסכוס, שכיון שכוונתו לאכול שניהם אין זה טפל. ע״ש. דליתא, אלא די בברכת במ״מ. ומיהו אם מגישים אותם כל מין בצלחת נפרדת, ואוכלים כל מין בפני עצמו, מברך על כל אחד מהם. ואם יש שם בשר או עוף מברך עליו בפני עצמו. ורק אם אוכל אותם ביחד עם הכוסכוס, מברך במ״מ בלבד.

וראיתי בספר נוה שלום (סי׳ רסט או׳ כה) שכתב, תבשיל שעושים מסולת שקוראים כוסכוסו, ומערבים בו בצלים ופולים, ושאר מיני ירקות, ואוכלים אותם בבת אחת, יראה שמברכים תחלה על הירקות כברכתם, כיון שעירבו אותם בתבשיל לתת טעם בכוסכוסו. והוא ע״פ מ״ש הט״ז (סי׳ רד ס״ק טז). ומיהו לפי דברי המג״א (ס״ק כה) יראה, שאם התערובת הם ירקות שנותנים טעם בתבשיל וממשם קיים, אזלי׳ בתר רובא, ולפ״ז מברך על הכוסכוסו שהוא הרוב, ופוטר הירקות והפולים שהם מיעוט. ויר״ש יאכל מתחלה הירקות והפולים ויברך בפה״א, ואח״כ יאכל הכוסכוס ויברך עליו במ״מ, ואח״כ יערבם ויאכלם. ע״כ. ותמוה שהרי בודאי הכוסכוסו עיקר והוא מחמשת המינים, והדין ידוע שמברך על העיקר ופוטר את הטפלה.

ובשו״ת שער שלמה זוראפה (סי׳ עו) ה״ד הנוה שלום, ותמה עליו, שאף שזוהי סברת הט״ז, מ״מ הרי המג״א חולק ע״ז, ואם יברך על הירקות תחלה, הוא גורם ברכה שא״צ, כיון שהירקות טפלים לגבי הכוסכוסו ועבידי ללפת אותו בהם, והוי כמברך על לחם ופוטר כל הדברים הבאים ללפת

את הפת, והרי קי״ל שמברך על העיקר ופוטר את הטפלה. אלא נראה שאסור לעשות כן, דהוי ברכה שא״צ. אלא יברך על הכוסכוסו במ״מ ופוטר את הירקות. ופוק חזי מאי עמא דבר. והוא פשוט וברור. ואפי׳ לא יהיה אלא ספק הא קי״ל סב״ל. עכת״ד. ותמיהני על שניהם במה שייחסו להט״ז, שהמעיין שם ישר יחזו פנימו, שאף הט״ז יודה בנ״ד שיברך במ״מ על הכוסכוסו ופוטר את הירקות. ע״ש.

וע׳ בשו״ת שופריה דיוסף בירדוגו (סי׳ כ) שהעתיקו לו דברי הנוה שלום, ובסו״ד כתב לתמוה על הכרעתו, שאיך יצא בזה י״ח סברת המג״א. ע״כ. עכ״פ הדבר ברור שהכוסכוס עיקר והירקות טפלה, ומברך במ״מ ופוטר את הירקות. והוא פשוט, ע״כ. וכ״כ עוד ביבי״א (ח״ז סי׳ לב בהע׳ ד״ה ובגדר), יעויי״ש.

עוגה (אפילו שהרוב אינו מדגן) – מזונות.

כבר ביארנו לעיל באורך וברוחב שלהלכה נקטינן כדעת רוב ככל הפוסקים שיש לנו לצרף את הנוזלים שבעיסה, וכן את חומרי האפיה, לעניין ברכה ראשונה, שנברך על העוגה מזונות, וכפשט לשון הגמ׳ והשו״ע ״כל שיש בו מחמשת מיני דגן מברך עליו במ״מ״, אולם לעניין ברכה אחרונה נקטינן כדעה מציעתא בפוסקים שרק היכא שיש בעוגה כזית בכדי אכילת פרס (היינו ששית מהעוגה) יש לברך עליה מעין שלש, וכמבואר לעיל באריכות כל דברי הפוסקים בזה, יעויי״ש.

עוגה שיש רק בתחתית שלה דגן, וכגו׳ עוגת גלידה או גבינה וכדו׳ – כפי שהוברר לנו יש בזה חילוק בין עוגה ביתית לעוגה מהחנות, והיינו שבעוגה ביתית שהשכבה למטה עשוייה מבצק ה״ז בשביל להעמיד את העוגה, ולא ליתן טעם, ולכן יש לברך עליה שהכל. אך בעוגה שהשכבה שלה היא מבצק מוטעם וכגון ששמו שם חומרי טעם וכדו׳, א״כ ה״ז ג״כ לתת טעם, ולכן יש לחלק שאם השכבה של הדגן דקה ועיקר אכילתו הוא העוגה יש לברך עליה שהכל, אך אם השכבה של הדגן עבה והיא ג״כ עיקרית וחשובה מצד עצמה יש לברך עליה מזונות, ואם הוא אוכל את העוגה הנ״ל בב׳ חלקים, קודם את החלק העליון שזה הקצפת, ואח״כ אוכל את הביסקויט, מברך תחילה שהכל על הקצפת, ואח״כ שמגיע לעוגייה מברך מזונות, ובכל אופן תמיד ראוי לברר זאת עם המכין של העוגה מה הייתה מטרתו בנתינת הדגן.

אולם בעוגה מהחנות הדבר תלוי, שיש חנויות שבכוונתם לתת את הדגן ליתן טעם, ויש שבכוונתם לתת את הדגן רק להעמיד את העוגה, ולכן מי שיש ביכולתו לברר עם האופה בשביל מה נתן את הדגן עדיף טפי, ומי שאין ביכולתו לעשות כן, נראה שיקח מעט מהדגן ויטעם אותו, שאם הוא טעים ומתוק מסתמא היה בכוונת המכינים גם בשביל נתינת טעם ויברך מזונות (באופן ששכבת הדגן מעט עבה וכנ״ל), ואם הדגן הוא יבש וללא כמות טעם מספקת א״כ נראה שכוונת המכינים הוא רק להעמיד את העוגה ויברך עליה שהכל. (את הנתונים ברירנו עם כמה מהעוסקים בתחום המטבח, וכן עם הג״ר יאיר נאמן שידיו רב לו בענייינים הלכתיים אלו)

הטעם בזה הוא ע״פ מה שנתבאר לעיל ע״פ דברי מרן השו״ע שכל היכא שהדגן בא להחזיק את המאכל והוא אינו בא ליתן טעם יש לברך כברכת המאכל, אך אם הדגן הוא ג״כ טעים אפילו שהוא מחזיק את המאכל, מ״מ יש לברך על הדגן ולפטור את המאכל, ושכן מבואר בדברי גדולי הפוסקים, וא״כ נראה שכל היכא שיש לנו ב׳ תנאים א. שעושים שיכבה מהדגן והיא באה גם כדי לתת טעם, ולא רק להעמיד ולייצב את העוגה, או כדי שלא יטנפו ידיו. ב. שהשכבה של הדגן יש לה חשיבות היינו שהיא עבה ונהנים ממנה בפנ״ע, לכן באם התקיימו ב׳ התנאים הנ״ל יש לברך על העוגה מזונות.

ואם הוא אוכל את העוגה בב׳ חלקים, קודם את החלק העליון שזה הקצפת, ואח״כ אוכל את הביסקויט או הדגן, נראה דדמי למ״ש לעיל בדין הקרמבו, שמברך תחילה שהכל על הקצפת, ואח״כ שמגיע לעוגייה מברך מזונות, והבאנו שכ״כ בהלכה ברורה (ח״ח סי׳ קסח סעי׳ לא), ובעולת יצחק רצאבי (ח״ב סי׳ סג), ובברכה נאמנה (מהדו׳ תשע״ד, סי׳ קסח עמ׳ מא), וא״כ ה״ה

בעוגת גבינה או בעוגת גלידה שאם אוכל בבת אחת כפי שהדרך בדרך כלל יברך מזונות, ואם אוכל כ״א בפנ״ע יברך ב׳ ברכות.

אולם כו״ז באופן שאכן נתקיימו ב׳ התנאים הנ״ל, שאכן השכבה למטה באה לתת טעם אך אם היא באה רק לייצב ולהעמיד יש לברך עליה שהכל. וכן שהשכבה של הדגן יש לה חשיבות מצד עצמה שהיא עבה, אך אם היא דקה אפילו שהיא נותנת טעם מ״מ יש לברך עליה שהכל שהרי סו״ס היא טפלה שהיא באה לשרת את עיקר המאכל וכדין השניצל שיש לברך עליו שהכל (ועדיף שיברך תחילה על הגבינה או הקצפת שהכל ויכוון להדיא לפטור בזה את כל העוגה). כו״ז הוא עפמ״ש בדין עוגת גלידה או גבינה בשו״ת רבבות אפרים (ח״ג סי׳ קכב, ח״ד סי׳ נא), עולת יצחק רצאבי (ח״ב סס״י סד), ובשו״ע המקוצר (ח״א סס״י מ עמ׳ שלא), ובספר אבות ישראל (עמ׳ קע), והג״ר אהרן זכאי בספר אוצרות הלכה (סי׳ יז סעי׳ א), שמחה לאיש (חדד, עמ׳ 61), ברכה נאמנה (מהדו׳ תשע״ד סי׳ קסח עמ׳ לט), לוח ברכות של ספר וזאת הברכה, ועוד. וע׳ בשו״ת שבט הלוי (ח״ד סי׳ כג) ע״ש, ודו״ק. וכן הסכים עמנו בכו״ז הלכה למעשה הגר״ש ללוש שליט״א

עוגת גבינה או גלידה שמעורב בתוכה מעט קמח – כפי שהוברר לנו יש בזה חילוק בין עוגות ביתיות לעוגות בחנות, שעוגות ביתיות שרוצים לייצב ולהעמיד את העוגה ללא שכבה למטה, ולכן מניחים קמח בתוך העוגה להעמידה, ולכן יש לברך עליה שהכל, וגם בעוגות הקנויות עושים כן לאותה מטרה להעמיד את העוגה, אלא שהם עושים גם שכבה למטה וגם קמח בתוך העוגה, ולכן הדין תלוי בשביל מה מניחים את השכבה למטה וכנ״ל.

עוגת גבינה או גלידה שמעליה מפורר דגן (כמו ביסקוויט וכדו׳) – מזונות.

הטעם הוא שהרי יש כאן מין דגן שבא לתת טעם, והרי הוא מוגדר כעיקר המאכל, דאף שהוא אינו מעורב בתוך המאכל, מ״מ הרי טעמו משפיע על כל העוגה, וגם הרי טעם הביסקוויט חשוב לאנשים לא פחות מהעוגה עצמה, ולכן יש לברך כברכת הדגן, אפילו שהדגן ניתן על העוגה אחרי שהיא כבר נאפתה וכמו שהבאנו לעיל מדברי מרן זיע״א, וראה בזה בברכה נאמנה (סי׳ ריב סעי׳ יח) יעויי״ש.

סופלה – מזונות.

משום שבדרך כלל הקמח ניתן גם להטעים ולא רק להעמיד, שהרי סופלה הוא ג״כ סוג של עוגה שהקמח הוא חלק ממרכיבי העוגה ולא רק כדי להעמיד כנודע. ואם יודע שהדגן לא ניתן להטעים כלל רק להעמיד הבלילה, יברך שהכל, וכ״כ בספר מאיר עוז (עמ׳ 832).